

№ 64

Պոլովորոգրական նիւթեր

(Գրական լեզուի վերածուած)

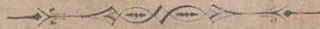
Ս. ԲԵՐԵԼԵՆՑ

ԽԱՐԱԶԻ ՏՂԱՅ

Կ Ա Մ

ԵՐԿՈՒ ԱԽՊԵՐԱՑԵՂ

Հ Ե Բ Ե Ա Ք

Թ. Ի ՓԼ. Ի Ս

Տպարան Մ. Շարաձէի. || Тип. М. Шарадзе.

1893

Անրեք

342

2004

ՍՈՒՆԻ

342

Կր.

Թիֆլիսի Հայոց Հրատարակչական Բնկերութիւն

№ 68

Պոլտրոգրաֆիան Կիւմեր

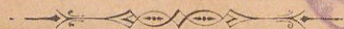
Ս. ԲԱՄԱԼԵԱՆՑ

ԽԱՐԱԶԻ ՏՂԱՅ

Կ Ա Մ

ԵՐԿՈՒ ԱԽՊԵՐԱՅԵՂ

Հ Ե Վ Ե Ա Բ

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Տպարան Մ. Շարաձէի. || Тип. М. Шарадзе.

1893

887

1002

4448

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 24-го Марта, 1893 г.

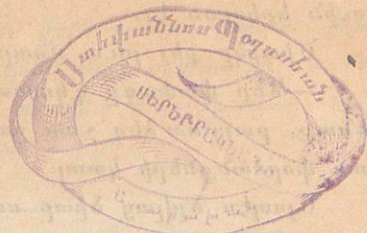

342-2004

3832 / 41

28 342

Ա.

Եղել է մի թագաւոր, անունը Պալ-պալ. շատ հա-
 րուտ, շատ ունեւոր, ու եօթը աղջկերանց գլխին՝ աչ-
 քի սև ու սպիտակ մի տղայ է ունեցել: Այն գլխից տղայ
 գաւակ շատ էր լինում, ոչ մինը հասուէհաս չէր դառնում.
 մինը բկացաւով էր մեռնում, երկրորդը ծակոցով, երրորդը
 մի անմեղ բանով, չորրորդն ու հինգերորդն էլ սով գիտէ,
 քնչ կորած, մոլորուած ցաւերով: Այս տղէն էլ որ կենդան
 էր մնացել՝ պատճառն այն էր որ Պալ-պալ թագաւորը եօթը
 խաչի գլուխ կտրելով, մատաղներ մորթելով, խեղճի ու չու-
 նեւորի ողորմութիւն տալով երկնքի ու գետնքի սիրտը
 գութ էր գցել ու բերել քսան տարուան հասցրել:

Մի անգամ երբ թագաւորն ու թագուհին պարտիզումն
 էին՝ մի սիրուն ծիա թռթռալէ նստեց գիմացի ճղանն ու
 հարցրեց.

—Ա՛յ փարթամ հողեղէններ, ձերն քնչն է պակաս, որ
 ծալած կուներով արտասուք էք չափում, լիութեան մէջ ան-
 ուտիլ, անխմիլ հեծում էք:

—Ա՛յ ծլվլան ծիա, քնչներիս է պէտք փարթամ ապ-
 րուտը, որ մի ցաւի ձեռից հովութիւն ու ճար չունինք:

—Ինչ է ձեր ցաւը, ձեր խնդրուածքը, որ ճար չէք գրտ-
 նում, հարցրեց ծլվլան թռչունը:

—Մենք մի փափագ ունինք, մի փափագ, Աստուծոյ
 կամարին մատաղ, այսչափ գանձն ու հարստութիւնը ցեց ու
 կարիճ են դառել ու մեր ջանին թափուած ուտում:

— Զեր փափազը քնչ է որ...

— Մի տղայ զաւակ, մի տղայ զաւակ, միաբերան ձայն տուին երկուսն էլ:

Ծիտիկը քիչ լուռ մնալուց լետոյ ծլվլալով ասեց.

— Զեր փափազը կ'կատարուի, ձեր ցանկացած տղէն կունենաք, բայց նա ձեզ շատ ցաւ ու վիշտ կ'պատճառի, գլուխը շատ փորձանքների կտայ:

Սյուպէս ծլվլաց ծիտը ու թեւին անելով թռաւ:

— Յօժար ենք ամեն ցաւ ու վիշտ տանելու նրա պատճառով, միայն թէ լինի, ծիտիկ հրեշտակ, լիասիրտ ասացինք թագաւորն ու թագուհին:

Տարուայ գլխին թագուհին տղայ ունեցաւ: Աշխարհի բոլոր ծայրերից շտապեցին շնորհաւորելու «աչքդ լոյս, թագաւոր, խնդրուածքդ առ Աստուած հասաւ, փափազիդ հասար»:

— Աչքի լուսի կենաք, պատասխանում էր թագաւորը ու ամենին պարգևատրում: Երբ մկրտելու օրը հասաւ, տէրտէրը մանուկին կնքելիս հարցրեց.

— Անուն քնչ գնենք:— Մինն ասեց. Խաչատուր գնենք, երկրորդը թէ՛ Աստուածատուր. երրորդն ու չորրորդը տեսակ-տեսակ անուններ: Բայց ինչ թագաւորն էր խնդրեց թէ.— Տէր հայր, որդուս անունը Փափազ գիր: Հն աշուպետով տղի անունը կ'աւա Փափազ: Խեղճ հօր սիրտն այնպէս սրկարկում էր որդու վրայ, որ չէր իմանում, թէ անչափ սիրելուց վարդի մէջ պահել, թէ մանուշակի: Ամիսներով չէր թողնում մղակը դուրս գալ, չլինի թէ արեւ տեսնի, կամ անձրևի ցալքուն դիպչի: Տղի բեղատեղը քրտնքել էր, միրուքն էլ կամաց-կամաց ծլում էր, իւր ժամանակի բոլոր ուսումը գիտունների միջոցով հասկացել էր, բայց չգիտէր թէ աշխարհն քնչ տեսակ բան է:

Մի օր սնց եղաւ, Փափազը մենակ ծածուկ պարտէզն էր իջել: Կարծես Աստուծուց մի օր գողացած՝ դուրս թռաւ մի կերպ, վանդակից փախած թռչունի պէս, որ ողբատօրէն

ման ու ման անի արօտներում ու հովիտներում: Էլ տղբիւր, առու, քերձ ու քարափ չթողեց, բոլորը աչք ածեց ու Մոնա-ժոռին տուն էր դառնում: Այն ինչ ծառաներն ու պալատականները նրա ետնից ամբողջ օրը ման գալուց լոգնած թագաւորի մօտ էին դարձել, որ գլխին ըստըստելով իր սև օրը լալիս էր: Թագուհին հօ ձեռից գնացել էր. ջրատար մայրը մղկիտից անշունչ ընկած նըւում էր:

Բ.

Երբ լանկարձ Փափազը դուռն ի վեր կացաւ՝ թագուհին ուրախագին դէմն ելաւ, հայրն էլ արտասուքը ծածուկ սըրբեց, մօտեցաւ որդուն, գրկախառնեց. իսկ Փափազը տխուր ողջունից լետոյ մի կողմ նստեց ու հօրը հարցրեց ծանրութեամբ.

— Թագաւորն ապրած կենայ, ո՞վ պէտք է ձեզ յաջորդի:

— Խնչ ասել կուզի, որ դուք, իմ սիրելի որդի:

— Զարմանալի բան էք ասում, հայր, ես քնչպէս կարող եմ կառավարել ընդարձակ երկիրդ իւր ժողովրդով, երբ ես իմ զլուխը կառավարելու ընտելացած չեմ, երբ ինձ քնքոյշ մանուշակի պէս շուռքից չես հանել: Զեր ձեռի ասկ սնուել եմ ինչպէս կակուղ մօմ, քնչպէս անփորձ տեղովս պէտք է կուռեմ ժողովրդին անվտանգ պահելու համար անթիւ փորձանքների դէմ:

Հայրը գուշակելով թէ որդին ո՞ր լարին է խփում, և երկիւղ կրելով բորբոքելուց, նեղսրտութիւն պատճառելուց՝ մեղմով պատասխանեց.

— Իրաւ է ասածդ, որդիս, մեղն իմս է, բայց ճարս քնչ էր, որ այդպէս չանէի: Աշխարհում հազար ցաւ ու կրակներ կան. սատանէն հակառակ է, վախենում էի մի բան պատահի:

—Ոչ, հայր իմ, լաւ չես արել: Մինչև օրս ինչո՞ւ չգիտեմ, ո՞րն է իմ աշխարհը, որո՞նք են հպատակներս, ի՞նչ ցաւեր ունին նրանք: Բաւական չէ, որքան կալանաւորի պէս փակուած մնացի: Վճռել եմ ման գալ մեր աշխարհի ամեն կողմերը, մտնել ամենավերջին շինականի խրճիթը ու նրա դուրծիւնը տեսնել: Ուստի խնդրում եմ տաս ինձ քո ձիերից ամենալաւը, քո թրերից ամենակտրուկը:

Հայրը վեր կալաւ թէ՛

—Ս,՛յ որդի, տեսնում ես, որ ծերացել եմ, ոտիս եղած թելն էլ մի կտրիլ, ճանապարհորդելը քեզ պէտք չի: Մօրդ մտադրուծիւնը աւելի լաւ է, պսակուել ու գլուխդ հանգիստ նստիլ, ոչ դէս գնա, ոչ դէն:

Տղէն հակառակի ձիուն նստել էր ու ասում՝

—Ձէ որ չէ, պէտք է իմ խօսքը լինի: Գեռ պսակուելուս ժամանակ չի, պէտք է փորձուեմ, պէտք է աշխարհ տեսնեմ:

Հայրն էլ տեսաւ անկոտրում է, չի լինում՝ ճարահատեալ ասեց.

—Ս,՛յ որդի, դէ որ բոլորը քու ասածն ես ուզում՝ թող մինն էլ իմ ասածը լինի:

—Հրամայի, հայրիկ:

—Աշխարհիս որ կողմն ուզում ես՝ գնա, բայց աղաչում եմ Սեծ Սըռի այն կողմ մի անցնիլ: Գըմբ-գըմբ քարափներ կան այնտեղ. ասում են, գնացողներին դէպ իրենց են քաշում: Պայ-պայ-պայ, ես վախենում եմ. այնտեղ հասնող երիտասարդը կամ մնում է, կամ եթէ վերադառնում է՝ ոտի վրայ բարակ է մանում ու մահիճ ընկնում:

—Հայր իմ, եթէ գըմբ-գըմբ քարափները մեր աշխարհից դուրս են, չեմ գնալ մինչև գրգող պատճառ չլինի: Իսկ եթէ եղև, հազար թոկով կապես՝ պիտի գնամ: Շատ քրնքօյշ ու վախկոտ մնալն էլ մի բանի նման չի, հարկաւոր է մի քիչ էլ լինել տղամարդ:

Պայ-պայ թագաւորը տեսաւ որ թթուելով խախալի գլուխը բան չի գցում, որդին էլ զուր տեղը նեղարսում է՝ բերել տուեց ամենալաւ ձին ու ամենակտրուկ թուրը. ուղեկիցներ որոշեց, նազիրին էլ առաջնորդ նշանակեց, որ իբրև փորձառու անձ տանի իր տէրութեան երևելի քաղաքները, տեղերը ման ածի ու ողջ առողջ լետ բերի:

Նազիրի սրտի ուղեկիքն էլ հէնց այդ էր, որ կարողանայ օր օրի վրայ իր նպատակին մօտենալ, Փափագին իրեն փեսայ շինել:

Գ.

Ուղի ելան. նազիրը բան գցեց իր աղուէսի լեզուն ու սկսեց գովել Փափագի աչքաբացուծիւնը. «բան, տղէն այդպէս պէտք է լինի, ասում էր նազիրը, որ ժամանակ ժամանակ ցոյց տայ, թէ իրենում էլ տղամարդի նշան կայ, ճանաչի իր երկիրը, իր աշխարհը, որ ժողովուրդը նրան սիրի ու հարկաւոր ժամանակ նրա մի խօսքով ոտի կանգնի: Մինչև օրս ես շատ անգամ թագաւորին ասել եմ. թէ թագաւորագնը մեզք է, նրան հարկաւոր է աշխարհի հետ ծանօթանալ, թո՛ղ մի քիչ դուրս գայ, անձրև արև տեսնի. —նա միշտ վշտացել է այդպէս առաջարկ լսելիս: Ո՞վ գիտէ ո՞րքան փակ կեանքում պահէր, եթէ դուք չկտրէիք ձեր ոտները կապկպող թելը: Լաւ արիք, արիասիրտ Փափագ, ամենքին էլ դուրալի է ձեր արածը: Բայց եթէ իրաւունք կտաք, ես մի օգտակար խորհուրդ կասեմ:

— Ի՞նչ էք ուզում, ասեցէք լսեմ, խօսեց Փափագը միամտաբար:

—Բաւական ժամանակ է մենք ճանապարհորդում ենք, ասեց նազիրը. բայց մի բան ինձ դուր չի գալիս, որ դուք ձեզ շատ ցածր էք պահում. դա թագաւորագնին վայել դիրք

չէ: Ուր շէն էք տեսնում՝ առանց զգուելու գետնափոր, խոնու տներից՝ մտնում էք այս պուճախը, այն օջախը, որ ինչ է՝ տեսնէք, թէ անգէտ մարդիկ ինչպէս են ապրում: Երկար ժամերով հետները նստում գլխացաւանքովիւն էք անում, որ հասկացնէք նրանց պակասութիւնները: Աշկարայ ականջ դառած նրանք ձեզ լսում են, բայց չէք իմանում, որ աւանակները ձեր քամակից կարող են ծիծաղել: Իմ գլուխն էլ չի վերցնում, զրուստն ասեմ, որ ձեր տեղն այդքան թեթեւացնում էք: Պէտք է իմանաք ձեր հաւասարի հետ նրստել, ձեր հաւասարի հետ խօսել: Ուղիղ է, ուսում շատ էք առել, բայց ներեցէք որ աշխարհի հանգերը չէք իմանում:

Այսպէս խրատներ անդադար ասում էր նազիրը գլուխը ամտմբացնելով, բայց չէր իմանում, որ Փափագին արդէն զգուեցրել էր և կշտացրել իր տափակ խրատներով, որն այս անգամ առանց բարկութեան նշան երևացնելու ասեց.

— Ծերունի նագիր, շատ շնորհակալ եմ մինչև օրս տուած խորհրդներիդ համար: Այժմ հարկաւոր է որ ես իմ սեպհական խելքով գործեմ ու շարժուեմ եթէ կարելի է մի առ ժամանակ ազատ թողէք ինձ: Ուղէք իւրաքանչիւր քայլիս հետեցեցէք, բայց իմ արած կարգադրութեանց մէջ մի խառնուէք, մինչև հօրս մօտ հասնելը:

Նագիրը ակամայ ընդունեց այս անսպասելի առաջարկը, բայց էլի չհամբերեց որ ծածուկ տնազի առարկայ չշինի Փափագի արածները: Նագիրի այս բոլոր արարմունքները Փափագի ականջն էր հալում ուղեկիցներից մի կտրուկ երիտասարդ, որը թագաւորացնի համար ճամբում գրուցընկերի դեր էր կատարում:

Երբ բաւական գնալուց լետոյ աչքներով մի քաղաք ընկաւ՝ Փափագը հարցրեց.

— Այս ու այն տեղ անհամ, անհետաքրքիր պատմութիւններ լսելուց գլուխս ցաւեց, միթէ մեր աշխարհի հա-

սարակ դասակարգի մէջ մինը մի համով բան չի արել, որ ասես լսեմ:

— Ինչո՞ւ չեն արել, թագաւորազն տէր, պատասխանեց ուղեկիցը, բայց ո՞վ է եղել մինչև օրս հասարակ դասակարգի տէրը, որ նա մարդատեղ դնուի, նրա ցաւը աշկարայ լինի:

Փափագը աչքերը հիացմամբ չռելով խօսակցի վրայ ասեց.

— Եթէ կայ՝ անվախ ասն, պատմիր. այդպէսների տէրը ես եմ լինելու:

Ուղեկիցը սիրտ առնելով խօսեց.

— Ատուած բարի տայ ձեզ, թագաւորազն տէր, մեզ պէս աղքատները ձեր արևը շատ կ'օրհնեն:

— Ա՛յ, ասեց Փափագը ձիու ասպանդակը հրելով. այնպէս ոչինչ չկայ այս քաղաքում. բան չես լսել որ և է քաջի մասին. պատմիր տեսնենք:

— Ո՞նց չէ. թագաւորազն տէր. ես չեմ տեսել, բայց լսել եմ մի քաջի մասին, որ հէնց այս քաղաքումն է: Նա առակ է դարձած իր ուժով և իր խելքով. հայր ու մայր չունի. արհեստաւոր է: Հայրը խարազ է եղած, դրա համար ընկերները նրան կոչում են *Խարազի տղայ*: Մէնք ու շնորհքը բերան բերելու բան չի: Նրա գովքը քաղցրութեան, քաջութեան կողմից տարածուելով հասել է մինչև իշխանի մի հատիկ աղջկայ ականջը, որն իր սրտում *Խարազի տղին* իրեն փեսայ է ընտրել: Երբ քաղաքի իշխանի մօտ շատ փեսացուներ են գալիս ու ոչ մինին աղջիկը ձեռ չի տալիս՝ հօրից անչափ նախատուում, լանդիմանում է: Ու երբ ստիպում են դրա պատճառն ասել՝ աղջիկը մօր միջոցով իր սրտի սէրը յայտնում է: Հայրը կատաղում է փրփրում, ու տմենեին չի ուզում իր դստեր ընտրած փեսայի մասին լսել. ինչո՞ւ, որովհետև նա սղքատ է և հասարակ խարազի տղայ:

— Հատիկ աղջիկս պահեմ, ասում էր զայլացած իշխա-

նը. այն էլ խարազի տղի տամ: Ձէ, կտոր կտոր կանեմ, չեմ թողիլ այդ բանը գլուխ գալ:

Խարազի աղէն միամիտ, իր գործին էր. իշխանը կանչել է տալիս իր մօտ:

— Դու անպիտան, ասում է, ոնց ես համարձակուել անմեղ աղջկանս խելքից հանել և քեզ վրայ տաքացրել:

Խարազի աղէն որ մինչև այդ օրը իշխանի աղջկայ երեսը չէր տեսել՝ պատասխանում է:

— Ողորմած իշխան, իմ վիճակս ձեր վիճակից այնքան հեռու է, որքան ենկինքը երկրից. ես աղքատ տեղովս քնչպէս կարող եմ ձեր աղջկան գլխից հանել: Դա թշնամու խօսք կլինի, տէր իմ, որ ուզում է ինձ վնասել: Կանչեցէք ձեր դատերը, յոյս ունիմ որ այդ կասկածը նա փարատէ: Եթէ կհաստատուի, որ ես որևէ կերպ աշխատել եմ այդպէս համարձակ բան անել՝ ապա յօժար կլինեմ քաշելու ինչ պատիժ ուղենաք:

Կանչում են աղջկանը, որ Խարազի տղին տեսնելուն պէս՝ ականջակոթերից յետ կարմրատակում է: Իշխանը խրստուկեամբ դառնում է աղջկանը:

— Սրգեօք այս լիբբը չէ, որ քեզ ճամբից հանել է: Ասա ճշմարիտը:

Խարազի աղէն այս խօսքի վրայ յուզուած մէկ ուզում է վեր կենալ իշխանին՝ զորս դու պատուիրեցեր՝ տեսնել, մէկ էլ սրտատրոփ սպասում է աղջկայ պատասխանին:

Աղջիկը առաջ հօր անողոք դէմքին է նայում, յետոյ խարազի տղի աչքերին ու հոգի առնելով դառնում հօրն ասում:

— Ձուր ես այս մարդուն մեղադրում, հայր, ինչ արել եմ, ես եմ արել: Առանց ծածկելու խոստովանում եմ, որ այս Խարազի տղին սիրում եմ: Ով ուզում է ինձ մեղադրի: Հաւանել եմ դրա ունեցած արժանաւորութիւններին, առանց աչքի առաջ ունենալու դրա աղքատ վիճակը: Ինչ էլ իմ ո-

րոշման դէմ ասէք՝ ես ընդունողը չեմ: Վճիռս անդարձ է: Իսկ եթէ դա ձեռ կքաշի ինձնից — այդ էլ ինքը լինի, իրեն Սստուածը:

Այս սամուռքի վրայ իշխանը կատաղած ամպերի ուժով գոռգոռում է:

— Ա՛խ դու անզգամ և լիբբ գաւակ, քնչպէս թէ համարձակուես ինձ հակառակ գնալ. թողես իշխանագուն պատուական տղէքը, խելքամաղ լինես մի խարազի տղի վրայ: Սպասիր, քեզ ցոյց կտամ ընդդիմութիւնը: Այնքան բանգարկած պահեմ, դու ինքդ զգաս քո անզգամութիւնը:

Խարազի աղէն որ առիւծից ուժեղ էր՝ թող է տալիս աղջկայ սիրու, որ իրեն էլ բանդարկեն: Կարծում էր, որ վաղ թէ ուշ՝ իշխանի սիրտը գուժ կընկնի:

Խարազի տղի սիրտը մեղմէրէց տալով սկսել էր թէժ կրակի նման այրուել աղջկայ սիրու: Նա ամենեւին չէր զգում իշխանի մարդկանց տուած անարգանքները: Բանտարկութիւնը շարունակուում էր, և իշխանը խարազի տղին հաւասար չարչարում էր և իր աղջկանը, որովհետև ոչ մինը չէր ուզում իր խօսքից յետ կանգնել: Երկար չքաշեց, աղջիկը հիւանդացաւ մաշող մտածմունքների ձեռից ու մուրազաչոր մեռաւ: Իշխանուհին սգաց իր մինուճար դստեր մահը, իսկ իշխանն աւելի կատաղելով՝ երդուեց Խարազի տղին մութ բանդում այնքան պահել, որ ոսկորները փտելուց քրքրուեն: Իր սիրուհու մահից ահա քանի տարի է անցել, դեռ Խարազի աղէն տեղեկութիւն չունի: Ջրատարը նշանածի յուսով է ապրում: Ասում են, նրա նման ընկերասէր, անձնուէր ողջ քաղաքում չկայ: Գովում են նրա տեսքը, բայց ինչ ասել կուզի, որ հիմի կտորուած կլինի:

Փափագը գոհութեան ժպիտը երեսին դարձաւ ուղեկցին ասեց.

— Սպրես, շատ ապրես, եթէ ասածդ իրաւ լինի՝ ես քեզ նըտիր ընծայ կտամ:

— Մագաչափ սուտ չկայ ասածիս մէջ, տէր իմ, խօսեց ուղեկիցը, քաղաքն առաջներին է, կգնանք, կստուգենք տեղն ու տեղը:

— Հէնց հիմա գնանք, շտապով վրայ բերեց Փափագն ու ձիու ընթացքը արագացնելով ուղեկցի հետ առաջ ընկաւ:

Նազիրը բաւական ետ էր: Թագաւորացնը մի քանի ընկալեց յետոյ քաղաքի բանտի բակում կանգնած էր:

— Խարազի տղի կապանքները արձակած բերեք դուրս, հրամայեց պահապաններին:

Մի առ ժամանակ բանտի պահապանները շուարած մընալով տեսան որ հրամայուը ուրիշ հանգի է, խկոյն կատարեցին հրամանը: Փափագի առաջ տնկուեց մի ջլոտ, ածովի տղամարդ, երեսհարքը այնքան դժնեայ չէր ինչքան ահարկու:

— Գո՛ւ ես Խարազի տղէն, հարցրեց թագաւորացը կարեկցութեամբ:

— Այո՛, ես եմ, ողորմած պարոն, պատասխանեց Խարազի տղէն, զարմացած աչքերով նայելով Փափագի մատղաշ հասակի վրայ: Արդեօք դուք չէք վախենում իշխանից, որ նրա կալանաւորը արձակուած էք: Ես մի անբաղդ մարդ եմ, ինչո՛ւ իմ պատճառով դուք փորձանքի մէջ էք ընկնում:

Տեսնելով որ երիտասարդը հզօր իշխանի անունը լսելիս այնումը չի գցում՝ խարազի տղէն կարծում է թէ սա հրեշտակ է մարդու կերպտրանքով եկած, որ լռիկ մնջիկ շարունակ իրեն է նայում:

Լուրը շուտափոյթ հասնում է քաղաքի իշխանին, թէ մի յանդուգս երիտասարդ եկել խարազի տղին բանտից հանել է տուել առանց իրեն մարդատեղ դնելու: Ազին կտրուած օձի պէս իշխանը վրայ հասաւ, հէնց ուզում էր Փափագին ձիու վրայ կտոր անի, նազիրը փողոցի ծայրում ուղեկիցներով երևաց: Իշխանի թուրը մնաց կպած: Ծեր նազիրի կերպարանքը նրան լաւ ծանօթ էր: Ժողովուրդը հետզհետէ

խմբուած էր. հրապարակում էլ ասեղ գցելու տեղ չկար: Իշխանը բարկութիւնը զսպելու համար պռոշները կծոտում էր և շուտ շուտ նազիրին նայում, իսկ սա անտեղեակ պատահարից՝ առաջ եկաւ և խոր լարգանքով գլուխ տուեց Փափագին:

— Թագաւորացն տէր, ասեց նազիրը, քաղաք մտնելուդ պէս պէտք է իջնէիք իշխանի տանը, հանգստանայիք, ճամբի փողոց մաքրուէիք, ապա ժողովրդին երևայիք: Միթէ յոգնած չէք, տէր իմ, գնանք հանգստանալու իշխանական պալատում:

— Եթէ կարիք էք զգում հանգստութեան՝ կարող էք, ես էլ շուտ կգամ. բայց իշխանն արժանի չէ այն շնորհին, որ նրա մօտ իջևանենք:

Խարազի տղէն ուրախութեամբ իմացաւ որ իր ազատիչը թագաւորի սրդին է. իսկ իշխանը խելքը թռցրածի պէս չէր իմանում՝ թէ հանգով շահի թագաւորացնի սիրտը: Գող—սիրտը դող: Իշխանը տեսաւ, որ իր արարմունքը դստեր մասին թագաւորացնին հասկացնող է իղել՝ ճարը կտրուած ընկաւ Խարազի տղի ոտները.

— Ես արի, դու մի անիլ. մեղք արի ծերութեանս: Վընասն ինձ է դիպել, աղջիկն իմն է կորել իմ բռնութեան պատճառով: Գլուխս շատ ծեծեցի, եղնից չհասաւ. այժմ էլ եթէ քարափից ընկնեմ, ձեռք թնջ կընկնի: Արի խնայիր ալիքներին, միջնորդիր թագաւորացնին ինձ ների, ինձ պատուից չըզցի:

Սրա նման շատ աղաչանքներ արեց իշխանը Խարազի տղից, բայց նա մնացել էր լուռ.

— Ես չէի հաւատում, շարունակեց իշխանը թագաւորացնին դառնալով, որ դուստրս կարող էր մի աղքատ երիտասարդի համար վշտամեռ լինել: Իմ գլուխը չէր վերցնում որա պէսին փեսայ ճանաչել, կարծում էի, թէ կարող եմ աղջկանս համոզել սրանից ձեռ վերցնելու: Ես չարաչար սը-

խալուեցի և իմ ձեռով իմ տունը քանդեցի: Երբէք չգուշակեցի որ կարող է սրա մէջ Աստու մատը խառը լինել. աղջիկս շունչը փչեց սրա անունը յիշելով, իսկ սա մինչ օրս հաւատացած է, թէ նա կենդանի է:

Խարազի տղէն տխրեց այս միջոցին և քթածակերից ծուխն ու մուխը գցեց: Փափագը մօտեցաւ թեւը բռնեց.

— Քաջ կաց, Խարազի տղայ, արի ինձ հետ. քեզ հասցրած վշտի փոխարէն իշխանն իրենը կտանայ, խօսեց Փափագը իշխանի վրայ թթուելով, իսկ Խարազի տղէն դարձաւ թախանձագին խօսեց.

— Թագաւորացն տէր, մի բան եմ աղաչում: Ենչպէս երևում է աստուծոյ հրեշտակի միջոցով ամեն բան իմ մասին իմ... էք: Աւելորդ է կրկնելը, միայն չէի հաւատում թէ իմ խաղաղ սիրտս տակն ու վրայ անողը կարող է այդպէս շուտ թառամել: Եղածը եղած է, այլ ևս նա կենդանանալու չի, ուստի թող տուր իշխանին, իմ պատճառով մագաչափ էլ թող վնաս չըհասնի. նրան դիպած վիշտն էլ բաւական է:

Այս խօսքերից յետոյ թագաւորացնը աւելի քաղցր նայեց Խարազի տղի վրայ, իսկ իշխանը մօտենալով Փափագի առջև չոքեց.

— Թէպէտ հասակով դուք ինձնից շատ փոքր էք, ասեց, բայց թող տուէք ծունկ չոքած մի ողորմութիւն խընդրելու: Տեսնում էք որ ես մի վշտակոծ հայր եմ առանց մի մխիթարութեան: Ա՛ւր էր թէ Խարազի տղէն ինձ իր ձեռքով սպանէր, ինչպէս ես սպանեցի իմ աղջկան—նրա սրտի կիսին: Ահա աշխարհը տեսաւ, որ այսօր անհուն բարեսրտութեամբ իմ կեանքը ինձ է բաշխում և դրանով այնպիսի թանգագին դաս տալիս ինձ՝ որ մինչև օրս ոչ մէկից ոչ լըսել եմ, ոչ տեսել: Զուր չէր գուստրս դրան հաւանել ու սիրել: Կոյր աչքերս այժմ բացուեցին, ես էլ սիրեցի Խարազի տղին և կուզեմ որ դա ինձ մի շնորհ անի: Կա աղքատ է և անձնող, իսկ ես հարուստ և անգաւաղ: Թող դա ինձոր դի

լինի, ես դրան սիրող հայր: Այսպէսով կարող կըլինինք մխիթարուել մեր վշտերից: Նազիրը որ լուռ լսում էր՝ մէջ եկաւ և ասեց.

— Շատ հիանալի միտք է և հեշտով իրագործելի. ասրի Խարազի տղէն, թող գայ իշխանի ձեռը համբուրի:

— Ես էլ հաւան եմ այդ մտքին, ասեց Փափագը. իշխան վեր կաց և առաջ դու համբուրիր այդ արժանաւոր երիտասարդի ճակատը,

Իշխանն ու Խարազի տղէն համբուրուեցին, խոնուած հասարակութիւնը ցնծալից աղաղակներով շնորհաւորում էր նրանց բարեկամութիւնը և օրհնում թագաւորացնի արևը:

— Ա՛յ, ի՛նչ ասեմ, հիմա ժամանակ է հանգստանալու, մեծապատիւ նազիր, գնանք ուր կուզէք, առաջարկեց Փափագը:

Կիմեցին ուղղակի իշխանի պալատը, ուր պատրաստուած էր ճոխ սեղանը: Սգաւոր իշխանուհին լսած լինելով իրողութեանց մասին. սրտատրոփ սպասում էր հիւրերին: Խարազի տղին իւր մօտ կանչելով քաղցր զգուանքով հանդերձի փեշը նրա գլխովը փռեց ու սկսեց կարօտ սրտով համբուրել ճակատէն, գլխէն, երեսէն:

Ողջ քաղաքի հասարակ դասակարգը խնդումի մէջ էր: Սեղանին սպասաւորում էր Խարազի տղէն, որին այդ օրը ամեն կողմից իշխանորդի էին կանչում:

Առաջին կենացը նրա համար խմեցին.

— Խարազի բարի տղայ, բարով տեսնենք քո պսակը, գոչեցին ամեն ծայրերից:

— Ամէն, ամէն, լիաբերան վրայ բերեց իշխանը: Կեռ ճաշի վրայ շատերը իրենց մէջ խօսում, որոշում էին, թէ իշխանը ում աղջիկը կուզի իր հոգեորդուն:

Դ.

ձաշը վերջացրել, քնել, կազդուրուել էր Փափազը, պատ-
րաստուում էր ճամբայ ընկնելու. «Գնանք, նազիր, ճամբա-
ներս երկար է, եթէ ամեն տեղ այսչափ ուշանանք՝ ժամա-
նակին չենք կարող թագաւորի մօտ հասնել. և նա կասկա-
ծի կգայ, որ մեզ փորձանք է պատահել:

Նազիրի քեփովը չէր այդ օր ճամբա ընկնելը, ուզում
էր իշխանի հետ կերուխումը շարունակել, բայց Փափազը
վճռակի ասեց. որ գնալու են: Նազիրը չուզեց հակառակուել
իշխանին. նա աւելի ուրախանում էր որ իր փետէն այգպէս
կտրուկ է: Սաւաջինն ինքը հեծաւ ձին և ուղեկիցների գլուխն
անցաւ, իսկ Փափազը ձեռը դրած Խարազի տղի ուսի վրայ
ընկերաբար քաջալերում էր և առաջարկում շուտով կար-
գուել ուրիշ աղջկայ վրայ և վիշտը մոռանալ:

— Թագաւորագն տէր, վճռական չեմ կարող խօսք տալ
ամուսնանալու համար: Եթէ լինի էլ՝ իշխանի ստիպմամբ
պէտք է լինի, բայց իմ կողմից խոստովանում եմ, որ ես մխի-
թարուած ու սփոփուած եմ ձեր վարմունքով, ձեր ողորմա-
ծութեամբ: Ես այնքան ամուսնանալու մասին չեմ մտածում,
որքան ձեր արած լաւութեան փոխարինութեան մասին: Աս-
տուած չանէ, որ դուք իմ օգնութեան երբ և իցէ կարիք
ունենաք: Բայց հոգուս պարտքը լինի ձեռ մեկնել ամեն կա-
րօտեալի, ամեն անկարի լանուս ձեր: Դրանից էլ ինձ համար
քաղցը բան չի լինիլ:

Փափազը մնաց բարև ասեց ու Խարազի տղի ձեռը թօ-
թուելով առաջ անցաւ դէպի քաղաքի փողոցները. ժողովուր-
դը ցնծալից աղաղակներով նրան ճանապարհ գցեց:

Բաւական տարածութիւն կտրել էին, նազիրը մօտեցաւ
Փափազին.

— Տէր իմ, այսօր հրաշալի գործ կատարեցիք և ամբողջ
քաղաքը մխիթարեցիք, բայց մոռանում էք, որ ծնողքդ էլ

նոյն կերպ սպասում են, թէ մեր Փափազը երբ պէտք է ա-
մուսնանալու ցանկութիւն յայտնի: Հայրդ քանի անգամ խընդ-
րել է, որ իմանամ թէ ո՞ւմ վրայ է ձեր սիրտը: Հրաւերքնե-
րի ժամանակ հօրդ պալատը անթիւ աղջիկներ են գալիս,
նրանցից մինն ու մինը ընտրած կլինէք: Դուք պէտք է ինձ
ասէք ձեր միտքը, որ ես էլ յայտնեմ ձեր հօրը: Սշխարհի
կարգն այսպէս է:

Փափազը լսում էր ու չէր պատասխանում:

— Դեռ դրա ժամանակը չէ, նազիր, խօսքը կարճ կա-
պեց Փափազը, դեռ առաջ դնանք, տեսնենք թնչ կայ մեր
աշխարհում, թնչ չկայ: Ասեց ու ուղեկիցի հետ զրոյց տալով
ձին թուցեց: Նազիրը չհամբերեց, եղնից ձայն տուեց.

— Տէր իմ, դա շատ ուրախալի է որ ձին այնպէս էք
բանեցնում, կտրծես վրէժն բտած, բայց գլխուորը մոռանում
էք, որ այդ ուղղութեամբ գնալով մեր աշխարհի սահմանից
շեղուում էք ու ընկնում Մեծ Սըռի փէշերքը, որի ձորերն
ու ծործորները գնացողը՝ շահ չի բերում:

— Ո՞նց թէ շահ չի բերում, հետաքրքրուեց Փափազը,
այնտեղ հարամի խօ չկայ. միթէ իմ թուրս ու ձիս ինձ չեն
օգնիլ այդ հարամու դէմ:

— Ո՛չ, տէր իմ, վախժախելով սկսեց նազիրը, հարամի
չկայ, բայց դէ ասուած խօսք է, ես էլ լսել եմ, ասում եմ,
որ լաւ չի այդ կողմ դնալը:

— Սխր ինչո՞ւ լաւ չի, պնդեց Փափազը, ինչո՞ւ ես իմա-
ցածդ ծածկում: Չէ որ հայրս քեզ նրա համար է հետս դրել,
որ հետաքրքիր տեղերի, առարկաների, մասին քո ունեցած
տեղեկութիւնները չխնայես:

— Հաւատացէք, տէր իմ, որ այդ կողմի մասին աւելի
բան չգիտեմ. ինքս չեմ գնացել, լսել եմ որ վտանգաւոր է:
Բայց թէ վտանգն ինչից է գալիս՝ ինքս չգիտեմ:

Փափազը, որ այն գլխից նազիրի վրայ լաւ աչք չունէր,
կարծելով որ շատ բան զիտէ ու չի ասում վճռեց հակառա-

342-2004

88

3832/41

կուել նազիրին ու գնալ գէպի Մեծ-Սըռը, որի միայն անունն էր լսել: Ինչքան էլ նազիրը սաստեց թագաւորի անունով՝ Փափազը բանի տեղ չդրեց, ուղեկցին Հրամայեց իրեն հետեւել:

Բամու պէս թե առած թռչում էին ձիանը. քանի գընում տեսարաններն այնքան Հրապուրիչ էին դառնում: Նազիրը շատ ետ էր մնացել: Փափագի քէֆը գալիս էր երբ իր ձին հովի պէս թռչում էր ու չէր դադրում: Սիրտն ուզեց որ մէկ էլ գէպի գէմուղէմի անտառը քշէ. և քշեց, բայց ձիու վրընչոցի ու սմբակների գըրմբոցի վրայ թնչ տեսաւ իր առաջև վագելիս: Մի սիրուն չալիկ-մալիկ կիտար: Հովի պէս սրանում էր, ուսովը երբեմնապէս ետ եշում, էլի գընում, էլի ետ եշում: Փափագի սիրտը քիչ մնաց հալուի, չէր զըմըշում ուսից նետ ու աղեղ հանել: Հանէր էլ, ձեռքը ոնց կզօրէր խփելու: Կիտարը անտառի խորքը մտնելուն պէս աներևութացաւ: Երբ Փափագը սրատարովի գէս ու գէն ալանում էր կիտարին՝ յանկարծ մի կինարմատի շողքը ընկաւ նրա աչքով ծառերի արանքում: Այնքան Հրապուրիչ և սըրտագրաւ էր նրա ատքը, որ կիտարը մոռացած պատրաստում էր ձիու գլուխը կինարմատի երեցած կողմը դարձնել, մէկ էլ յանկարծ կիտարը լոյս ընկաւ ու բոլորովին մօտից անցնելով թռաւ ձորի վերև, որ տեղից մի վճիտ առու էր քչքչում:

Փափագը ճարահատած ձին կիտարի ետնից քշեց, քիչ էր մնում հասնի, մէկ էլ աչքը բաց արեց, ատեսաւ կիտար չկայ, այլ աղբիւրի գլխավերև թփերի կողքին մի աննման, լուսաթաթախ աղջիկ, կասես ամպերից կաթած, այնքան մաքուր ու սիպտակ էր շորը: Արիաջան ձին այստեղ էլ ճիգ թափելով ուզեց ակնթարթում հասնել աղբիւրի մօտ և տիրոջ սիրտը շահել, բայց նորից կընգըշտուրիկ կիտարը աղբիւրի միւս կողմից դուրս պլծաւ ու—սչքդ բարին տեսնի—գէպի Մեծ-Սըռը:

Փափագը նոր գլխի ընկաւ, որ հրաշագեղ աղջիկը փոխարկում դառնում է կիտար: Ել ձիու մէջ ոյժ չէր մնացել. խեղճ անասունը հեռոցն ընկած դողում էր, սմբակներից հետ սև քրտնքում մտել էր: Բայց Փափագի սիրտը քիչ էր մնում բերանով դուրս գայ. կրակի պէս տաքացել՝ պող էր կտրուել, թէ ինչո՞ւ ձեռից այնպիսի օրսը գցեց: Ինքն իրան մոռացած՝ թողեց ձիու սանձը, ոտով կամեցաւ բարձրանալ. դեռ տասը քայլ չարած՝ շնչասպառ վէր ընկաւ խէճի ու զռէճի վրայ, որոնցով ծածկուած էր Մեծ-Սըռի կատարը բարձրացող կածանը:

Անցել էր ժամանակ: Զիու հետի վրայ Փափագին եկաւ, գտաւ իր հաւատարիմ ուղեկիցը. խտտելով դրեց թամբի մէջ ու հասցրեց անտառի ծայրը, ուր սպասում էր նազիրը միւս ուղեկիցների հետ: Թագաւորագնը թմրած, ուշը կորցրածի նման ճամբայ ընկաւ անձայն, անմուռնչ: Տուն հասաւ թէ չէ՝ մահի՞ մտաւ:

Աշխարհը Պայ-պայ թագաւորի գլխին սևացաւ, երբ տեսաւ տղի լեզուն կապուած: Դանձարանը բաց արեց, բժիշկներ հրաւիրեց աշխարհի ամեն ծայրերից: Դեղ ու դեղապետ չթողեց, մեծ ու փոքրի հարց ու փորձ արեց, Հնար չեղաւ, չիմացուեց թէ նրա ցաւը ինչիցն է: Մինը պնդում էր, թէ մրսել է, մինն ասում էր, թէ վախեցել է: Փափագը ոչ ուտում էր, ոչ խմում. ամեն բանից սրտմա եղած, երեսը բարձի մէջ թաղած լալիս էր ու օր օրի վրայ հալ ու մաշ լինում: Բացի մօրից ոքմին չէր մօտ թողում. ջրատար մայրն էլ տեսնելով որ որդին ձեռից գնում է՝ մտածեց տատմօրն փմաց անել: Տատմէրը մի գիտկան կնիկ էր, քաղցր լեզուով օձը բնից հանող, լեռ քարին խօսեցնող: Պալատը հասնելուն պէս չոքեց թագուհու առջև.

— Իմ երեսը քու ոտի տակը. ինչո՞ւ համար ես կանչել: Ծնւտ ասա, թէ մինուճար Փափագիդ արևը կսիրես: Հարցա-

յոյս *) ես կանչել, թէ Հարցափորձ: **)

— Հարցայնոյ, մէրա ջան, Հարցափորձի թնչ սիրտ ունիմ: Փափագս այն հալի է, որ աշխարհը գլխիս մթնել է: Յոյսս քեզ եմ գցել, պէտք է մի ճար անես, սրա հիւանդանալը դուռն երեսներիս յետ է արել, մեզ ողջ-ողջ կոտորում:

Ե.

Փափագը դուան թեթեւ ճառալուց յետոյ ոտնաձայն լըսեց: Կարծում էր թէ մայրն է, բայց երբ տեսաւ Ձառի բերը գլխավերե կանգնած՝ սրտումը մի բան տպաց. «աշխարհիս անմեղ, անփորձ արարածները սրան են իրենց գաղտնիքը հաւատում. թնչ կլինի, կլինի, ես էլ իմ սրտինս ասեմ. եթէ Հնար չլինի՝ սիրտս գոնէ կը թեթեւանայ»: Ուղղակի տատմոր աչքերին նայեց ու թառամած շրթունքներով մի սալարած ժպիտ արեց: Ձառի բերը տղի երեսն ի վեր ցնծալով խօսեց.

— Իմ սիրեկան թագաւոր որդի, բերը չարըդ տանի, գլըխովդ ման տայ, քու անսիրտ մայրը քեզ այս թնչ օրն է գցել:

Այս խօսքերի վրայ Փափագի սիրտը հովացաւ:

— Ձառի բերի, օրի նստիր կողքիս: Մինչև օրս շատն է ստիպել, տղաչել, որ սրտիս ցաւն ասեմ՝ ոչովի խնդիր չեմ լսել: Բայց երևի Աստուծոյ մտքումը ինձ ճար անելը կայ, որ քեզ ուղարկել է ինձ տես:

Վրայ եկաւ, անկողնում նստեց Փափագը և ծանր ու բարակ պատմեց անտառի անցքը: «Խելքս միտքս այն կխաար

*) Հարցնել լիայոյս լինելով մէկի շնորհքի վրայ.

***) Հարցնել միայն փորձելու, խելքը չափելու վրայ.

աղջկայ եղնից է: Մէնակ լինի, թէ ընկերով՝ պէտք է գնամ գլուխս քարէքար տամ, նրան ձեռք բերեմ: Թէ ծնողքս կյօժարուին ինձ օգնելու՝ կառողջանամ, եթէ չէ, թող գնան գլխները լաց լինին. ես մեռնելու եմ:

Ձառի բերը Փափագի սրտի գալը նկատելով խոտոր գցեց և ճակատից համբուրելով ասեց.

— Հանգիստ պահիր սիրտդ, թագաւոր, շուաքիդ մեռնիմ. խնդրիդ կատարելը իմ աչքիս վրայ, միայն քոնն այն լինի, որ ուրախ կենաս, հետզհետէ ուշի դաս:

Ձառի բերին ուրախերես դուրս եկաւ. թագուհին նրա առաջը կտրեց. «շուտ ասա, տատի, սիրտս մորթած հաւի պէս թրպրտում է, թնչ Հնար արիր, յոյս կայ թէ չէ:

Տատմէրը երկու խօսք թագուհու ականջում փսփսաց, նրա սիրտը մի թիզ եղակալացրեց.

— Այժմ որդուդ կեանքը կախուած է քեզանից, նա մի մղմեղած պատրոյգէ, քու մի խօսքը կարող է նրան վառած պահի կամ հանգցնի:

Պառաւին առատօրէն վարձատրելուց յետոյ թագուհին մտաւ թագաւորի մօտ.

— Բո՛ւ չես ասիլ, մեր ձեռով մեր տու՛նը քանդել ենք:

— Խ՛նչպէս, Հարցրեց թագաւորը:

— Թէ բո՛ւ այսպէս այսպէս: Մենք մեր մտքումը նազիրի աղջկան ենք հարսնացու ընտրել, տղիդ ուշքը ուրիշն է խլել կխտարի կերպարանքով ու թռել Մեծ-Սըռի գլուխը: Ել գուր ժամանակ կորցնիլ հարկաւոր չի. թնչ անելու ես, արն, թէ չէ սուս մնալով մեր տու՛նը բրիշակ է լինում:

Պայ-պայ թագաւորը փորձանքից շատ պատրաստ մարդ էր. այդ լուրի վրայ տխրեց. ճակատը կնճռեց, ունքերը կիտեց ու մտահոգ դէմքով խօսեց.

— Եթէ մեր որդին միայն աղջկայ համար է հիւանդացել՝ շատ գուր է, ամօթ նրան: Թէ խելօք տղայ է, թող

Համաձայնի նազիրի աղջիկն ուզենք. թէ չէ լսողն քնչ կը թքի, որ Հարսնացուն դուանը թողած՝ սար ու ձոր ընկնենք: Մեր աշխարհի ամեն մի հովտում մի իշխան է նստում ու ամենն էլ գովական աղջկերք ունին: Մեր արարմունքը իսկի նրանց դուր կգաս, կամ իմ մահից յետոյ Փափագին քնչ աչքով մտիկ կտան:

Թագուհին թէ՛—տղէն նա է, նազիրի աղջիկ չի ուզում, խօ ուժով գլուխը չես կապելու. նազիրի ու վեզիրի պատճառով խօ որդուդ լաջ չես անելու: Ո՞վ կզովի քեզ, որ անկոտրումութիւնովդ մի հատիկ զաւակիցդ էլ զրկուես:

—Սյ սիրելի, մեղմաձայն խօսեց թագաւորը. դիցուք դու ասում ես Ծմակասարը քանդեմ. եթէ գլխիցս առաւել քեզ սիրելիս լինեմ, խելքդ քնչ է կարում, կարող եմ քանդել: Քու աղի ուզածը այն աղջիկն է, որ անթիւ թագաւորներ, հազար գէներ իրար գլխով է տուել, նրանց կուռի խնձորը դարձել: Եօթ թագաւոր խօսք մին արած շատ տանջուեցին, չկարացին ձեռ գցել: Այնտեղ գնացողը մի կամ երկու հոգի պէտք է լինի, և՛ քաջ և՛ իմաստուն, որ կարենայ նրանց հազար մի առաջարկները կատարի: Կնչքան լսել եմ՝ այնտեղ գնացող ոչ մի տղայ չի յետ եկել: Ես որ խնդրում էի որդուդ, թէ Մեծ-Սըռի վրայ չգնաս՝ սրա համար էի ասում: Յամառի պէս ինձ չլսեց, գնաց ու պատուհաս բերեց գլխներին: Հիմա ես անց անեմ, քնչ սրտով աչքիս սև ու սպիտակ մի որդուն հարամու բերան գցեմ, քեզ եմ հարցնում:

Թագուհին խռովայոյզ սրտով եղունգները կրծոտելուց յետոյ լուութիւնն ընդհատեց.

—Որդուս ցանկութիւնը պէտք է անպատճառ կատարուի: Աչքիս աակն եմ կալել՝ գանձ, հարստութիւն, ամեն ինչ գուհել, դէն ածել՝ Փափագիս խնդրուածը կատարելու համար: Մարդիկ ուղարկիր, թող աշխարհի ծայրերից քաջասիրտ իշխանագունները ժողովուեն: Միթէ նրանց մէջ գէթ մի շնոր-

հալին չի լինիլ, որ իր քաջ ոսկի ստանայ և Գը՛մբ-գը՛մբ ձորը գնայ Կիտար աղջկանը բերելու:

Թագաւորն առ ժամանակ չէր վստահանում իր համաձայնութիւնը տալու, բայց յետոյ մտածելով որ իշխանագուններից ոչով չի յանդգնիլ միայնակ գնալ Գը՛մբ-գը՛մբ ձորը, կամ իր որդուն ընկերանալ, առանց ուղեկցի էլ Փափագը ոտ ոտի առաջ չէր գնիլ, ուստի իշխանագուններին հրաւերներ ուղարկեց ամեն կողմ, յայտնելով թէ ինչի համար է նրանց կանչում: Նազիրին էլ կանխապէս պատուիրեց, որ եկող երիտասարդների միտքը թաքուն թէ յայտնի պղտորի, ահ տայ, որ ոչով չջօժարուի այդ վտանգաւոր ուղևորութեանը մասնակցելու:

2.

Խարազի տղէն իր վեր ու նիստով, իր խօսք ու զրուցով իշխանի և իշխանուհու արմանքը բերել էր: Յաւում էին իրենց արած սխալի վրայ, էլ ետնից չէին հասնում: Կենում էին կենում մուրազաչօր աղջկանը ողորմի տալիս, իմաստուն ընտրութեան վրայ գլուխներն օրօրում էին ու ասում. «ախր ինչն մեր անողորմ վճռով յուսահատեցրինք խեղճին, վաղաժամ գերեզման վրինք»: Սյդ տխուր մտքերից ազատուելու համար ամեն օր խնդրում, աղաչում էին Խարազի տղին, մատը մի աղջկայ վրայ դնի, պսակուի: Չքաւոր ընտանիքից լինի, աւելի լաւ: Իրենց միակ ուզելիքն այն է, որ սգաւոր օրերից յետոյ խնդութիւն տեսնեն իրենց օջաղում, աշխարհից համ առնեն հարս ու թուան միջոցով, միւս կեանքն էլ մի մխիթարութիւն տանեն:

Երկար տատանուելուց յետոյ Խարազի տղէն կամք տուաւ — Դէ որ այդպէս է, ասեց, թողէք գնամ, որոնեմ ձեր և իմ ուղած աղջիկը ուրիշ աշխարհներում. քաղաքի աղջիկ-

ները իմ քոյրերն են այն օրից, երբ սգացին սիրուհուս վըտալի կորուստը. վայել չեմ համարում նրանցից ինձ հարսնացու ընտրել:

— Խելօք խօսք է, հաւանութիւն տուին իշխանն ու իշխանուհին. գանձարանը բաց է, որքան կամենաս վերցրու, քանի ձիաւորով ուզում ես շրջիր: Այսուհետեւ խօսքը քոնն է, մենք խող-կատարող ենք, մեր քաղցր հոգեւորդի:

— Ո՛չ ձի է պէտք, ոչ ուղեկից, ասեց Խարազի տղէն: Մի քանի քսակ ոսկի վերցրեց ու ճամբու ընկաւ: Նրա անունը, համբաւը վաղուց, շատ վաղուց տարածուել էր հեռու քաղաքներում, աշխարհներում: Ծպտուած էր շրջում շատ տեղ, որ թողնեն ճամբէն հանգիստ շարունակելու, թէ չէ օրերով պահում էին այս ու այնտեղ, պատուում, պատուասիրում: Մի տեղ նրա քաջութիւնն էին պատմում, միւս տեղ խելքը, երրորդ տեղը սրտի անհուն ողորմը: Ծարունակ շըրջ-շըրջելով Խարազի տղէն, շատ բան տեսնելով ու փորձելով վերջապէս մի օր նստել էր մի աղբիւրի կողքի, նախաճաշ էր անում: Մի սիրուն ծիտ կանգնեց դէմի ծառի ճղանը, քաղցրիկ կլափը բաց արեց.

— Խարազի բարեսիրտ տղայ, քեզ մի ուրախ լուր եմ բերել, ականջդ ինձ արա, լսիր: Թագաւորի տղին մի անցք է պատահել, ցուալի անցք: Նրան օգնելու համար կանչուած են աշխարհիս բոլոր իշխանորդիները, նրանցից ոչ ոք արիութիւն չի ունենալու առաջարկը կատարել: Ամենքը փախչելու են. թագաւորացը հաւատարիմ ընկեր գտնելու համար պէտք է մնայ շուարած: Հասիր այնտեղ շուտով, որ նրան ողջումախպէր զառնաս ու նրա պահապան հրեշտակը լինես: Գու պէտք է հասարակ տոհմովդ շատերին նախանձելի դառնաս: Ինչպէս մինչև այժմ ոյժերդ գէպի բարին ես զօրծաղբել, նոյն կերպով էլ շարունակիր: Բոլոր տարերքները, զօրութիւնները քեզ հետ միանալու և օգնելու են, երբ հարկաւոր լինի: Ճամբէդ Ծմակասարովն է ընկել, դեռ շատ բաներ կտեսնես:

Բայց կաց, ես խորհուրդներս քեզնից պակսեցնելու չեմ:

Մինչև Խարազի տղէն բերանը կբանար շնորհակալութիւն անելու՝ ծիտը դէպի տղէն կուլ-կուլ եղաւ, դէպի վերև ծուլ-ծուլ եղաւ ու թռաւ:

Խարազի տղին այնպէս թուաց, թէ երազ է, որովհետեւ երազումը դրա նման երևոյթներ շատ էին պատահել: Աերկացաւ ու դնաց: Գնալիս յանկարծ մի ճղճոց ընկաւ նրա ականջը. «այս ի՞նչ պէտք է լինի, ընդհատեց մտմտուքը և քայլերն ուղղեց դէպի զբբոց-ճղճոցը, որ հետզհետէ սաստկանում էր: Մօտեցաւ, տեսաւ մի հորի միջից է գալիս այդ աղմուկը: Կուացաւ բերանի ահագին խուփը դէն գցեց: Իրար ետնից սասումի պէս դուրս թափուեցին սատանէքը և շրջապատեցին Խարազի տղին:

— Բարի և հուժկու հողածին, քեզ ենք պարտական մեր կեանքը և ուրախութիւնը: Գու մեզ ազատեցիր այս հօրից, ուր հարիւրաւոր տարիք փակուած ճչում, պաղատում ենք. ոչ մի շնչաւոր այնքան արիութիւն չունեցաւ որ մեզ մօտենայ, և ոչ այնքան ոյժ, որ մեր փականքը վերցնի: Այսուհետեւ քո ծառաներն ենք. ինչպէս ուզում ես աշխատեցրու: Ահա իբրև նշան, վերցրու այս երկու մագը, ասեց սատանաներից ծերագոյնը, դժուար տեղն ընկած ժամանակ իրար քսիր, մօտդ պատրաստ ենք: Իսկ այժմ մենք գնում ենք կերակուր ճարելու:

Խարազի տղէն լռիկ շնորհակալ եղաւ, մագերը գդակի ծալը դնելով նրանց թողեց, առաջ գնաց: Ծատն ու քեչը Աստուած գիտէ, տեսաւ մի զոյ, թոկով կապած, առջևը հստած միս դրած, իսկ խոտի կապուկը հեռու մղած: Մեղքն եկաւ անասունի վրայ, որ սովածութիւնից վիզը թուլացրել, գլուխը կախել էր: Միսը ոտով դէն գցեց, խոտը առաջ քաշեց, այնքան սպասեց, որ զոյն կշտացաւ ու լեզու եղաւ խօսեց.

— Ա՛յ տղայ, այս լաւութիւնը ոչ մի հողածին չի արել:

դրա փոխարէն քեզ մի վէզ կտամ, կարիք ժամանակ գցիր, մօտդ պատրաստ եմ:

Խարազի տղէն գրպանը դրեց վէզը և առաջ գնաց: Տեսաւ ճամբի վրայ մի պախրայ ծարաւաչոր եղած: Մօտը մի լիճ կայ, վիզը մեկնում է ջուր խմելու, առաջևի թուփը արգելում է: Խարազի տղէն անասունին խղճալով թևքերը վեր քաշեց և մատներով ահագին թուփը պոկեց, հարթեց: Պախրէն ջրից կշտացաւ ու օրհնեց:

—Ս:յ տղայ, դու որ եօթը տարուայ ծարաւ պախրին ջուր տալու համար այդքան նեղութիւն քաշեցիր, միթէ ես քեզ պարտական պէտք է մնամ: Ա՛ն պոզերիցս մի ճիւղ, ես քեզ մի օր պէտք կը գամ:

Խարազի տղէն ծախ ասած նշանները յիշելով՝ պախրի պոզն էլ ծոցը դրեց, գնաց:

Առաջն եկաւ մի անտառ. առուն բռնած աղբիւրին մօտեցաւ ջուր խմելու. տեսաւ մի աղաւնի՝ թևի մինը կախ, աղբիւրի կողքին վէր ընկած, տանջւում է ու չի կտրողանում թռչել: Խարազի տղէն բռնեց, թևը խնամքով փաթաթեց: Աղաւնին թռաւ, նստեց ծառի ճղանն ու ասեց.

—Ի՛նչքան բարեսիրտ ես, այ տղայ. բոլոր հողեղէնները ձգտում են ճանկ ընկած անճարին սպանեն, իրենց զուարճութեանը ծառայեցնեն: Ինձնից էլ անճար ու լաւ խորտիկ: Բայց դու գուժ ունեցար, փոխանակ ինձ ոչնչացնելու, ընդհակառակը վարուեցիր և կեանքս խնայեցիր: Քու լաւութեան փոխարէն ան այս թևը, մօտդ ունեցիր, մի օր քեզ պէտք կգամ:

Խարազի տղէն ջուր խմեց, ճամբէն շատ շարունակեց թէ քիչ՝ յայտնի չէ. միայն երբ անտառից դուրս էր եկել՝ նկատեց որ մրջիմներն իր առջև զժվժում են ճամբի տակ ու գլուխ լիք: Մեղքն եկաւ կոխ տալով անցկենալու, իսկական ճամբէն թողեց, գնաց սարերի լանջերով, դժուարակոխ տեղերով անցաւ, ոչ մի մրջիմ չսպանեց: Մրջիմների թագա-

գաւորը եկաւ Խարազի տղի առաջը կտրեց.

—Ս:յ տղայ, դու որ մեզ խղճալով, քեզ նեղութիւն տուիր, ճամբէդ սարովդ գցեցիր, մենք հաց ուտող ենք, քու արած լաւութիւնը հասկանում ենք: Ա՛ն մեզանից այս երկու թևը, նեղ ընկած միջոցին փոքր մրջիմներին միտ բերծառայելու պատրաստ ենք:

Խարազի տղէն այս թևերն էլ գդակի ծալը դնելով առաջ գնաց: Մշուշապատ լեռների ստորտում երևին էր տալիս մեծ բնակութիւն. «Երանի թագաւորազնի քաղաքն այս լինի, ասեց Խարազի տղէն ու քալլերն ուղղեց դէպ այն կողմը:

Խարազի տղին թողնենք այդտեղ, մենք գնանք Փափագի հօր քաղաքը:

Է.

Թագաւորական հրաւերը ամենի ականջն էլ ընկել էր. անթիւ երիտասարդներ ոտով թէ ձիով տէրութեան ամեն կողմերից շտապել էին քաղաքը թափուել: Իւրաքանչիւրն էլ մտադրուել էր իւր կտրկութիւնը ցոյց տալ, Փափագին ընկերանալ, բայց պալատի դուռ հասնողը այն ահարկու և զարհուրելի գրոյցներն էր լսում նազիրից ու նրա մարգկանցից, որ սարսուռը ջանն առած յետ էր փախչում փութով իր աշխարհը: Կամ եթէ քաղաքում մնում էր, սարսափում էր երկրորդ անգամ պալատի կողքով անցնելու:

Ս:յն, նազիրը իր շնորհի ահարկու պատմութիւններով համարեա թէ բոլոր եկող երի սիրտը կտրեց, եկած ճամբէն փոշմանացրեց: Վերջն էլ միամիտներից շատերին գրաւեց հետևեալ խորամանկ ձևով. «մնացէք, մի դառնաք իսկոյն ձեր աշխարհը. ձեզ համար թագաւորը փառաւոր ճաշ է պատրաստել, որ վայելէք ձեր կրած նեղութեանց փոխարէն: Եթէ

ես ձեզ համար ձեռնտու չեմ համարում Զը՛մբ-զը՛մբ զևե-
րի աշխարհը գնալը՝ քնչ ասել կուզի, որ թագաւորն իսկի՛
կամք չի տալ իր մինուճար որդուն գնալու. բայց որովհետև
որդին սատանի ձին նստել, ուզում է գնալ, առանց կշռելու
իր գլխին գալիք փորձանքները՝ դրա համար մի հաւատա-
րիմ առաջնորդ ընկեր է հարկաւոր նրան: Նրա ուղած ըն-
կերը դժուար է գտնել հիմիկուայ հողածինների մէջ: Գը-
ժուար է նրա համար, որ այնտեղ գնացողը գլխից ձեռք
վերցրած պիտի լինի: Եստ էլ թագաւորը իր գանձարանի
կէսը խօստանում է տալ ձեզնից մէկն ու մէկին: Որ Գը՛մբ-
զը՛մբ ձորից ողջ-կենդան յետ չէք գալու, չէք վայելելու,
ի՛նչ օգուտ կամ քնչ միսթարութիւն այդ գանձը: Ինքներդ
լաւ էք տեսնում, որ ձեր բարիքն եմ ուզում: Զեր քաջու-
թիւնն այն կլինի, որ սեղանի վրայ ձեզնից սրին Փափազը
մօտենայ, թէ ինձ ընկերացիր, ախպէրացեղ դա՛ռ, իւրաքան-
չիւրդ մի պատճառ բերէք: Նա ջահել անփորձ տղայ է, կը
տեսնի որ իրենից քաջասիրտները այն մահահոտ ձորը գնա-
լու սիրտ չեն անում՝ ինքն էլ կհանդարտուի և գլխից կը
հանի այն վտանգաւոր ուղևորութիւնը: Բացի այն որ թա-
գաւորը ձեզ բոլորիդ առատօրէն կպարգևատրի, ես էլ լիա-
ռատ կերուխումով ձեզ կպատուեմ:

Ամենքն էլ խոստացան խորտղէտ նազիրի առաջարկի հա-
մեմատ շարժուել և անհամբեր սպասում էին սրքայական
սեղանին: Փափազն այդ բաներին տեղեկութիւն չուներ, ընդ-
հակառակը լիայոյս էր, որ իշխանագուճներից շատերը պէտք
է ցանկութիւն յայտնեն իրեն ընկերակցելու:

— Ինձ մի ընկեր է հարկաւոր, չգիտեմ սրին թողեմ, և
որին ասեմ. ցաւում եմ որ շատերի սիրտը այդպէսով պէտք
է կտրեմ: Բայց գոնէ այդ ապացոյց կլինի նախ որ իմ աշ-
խարհում քաջ, անձնուէր հոգիք շատ կան, երկրորդն էլ որ
իրենց թագաւորի որդուն չափագանց սիրելուց կեանքները
մահու են տալիս:

Այս էր մտածում Փափազը իր սենեակում, որ մայրը ե-
կաւ, յայտնեց թէ հիւրերը եկած են, սեղանը պատրաստ է:

— Մայր իմ, խօսեց Փափազը կերկերուն ձայնով, սուրբ
բերնովդ բարեմաղթիր գործս յաջողուի:

— Ուրախ գնա, որդիս, գեռ յոյս ունիմ, որ այնքան լայն
ճակատաւորների, պարթև հասակաւորների մէջ մի անվախը
կլինի և քեզ ձեռ կմեկնի. իսկ եթէ հօրդ կառավարութեան
միջոցին ժողովուրդը թէ փափուկ ապրելովը և թէ երկար
տարիներ պատերազմ չտեսնելովը այնքան բթացած կլինի,
այնքան ողորմելի դարձած, որ իր միջից որդուս մի ընկեր
չի տալ... այն ժամանակ իմ մինուճար Փափազ ջան (մայրն
աչքերը լցրեց և ձեռքը որդու ուսին դնելով) մենակ չես
մնալ, մայրդ արևիդ մեռնի: Ինչպէս քեզ խոտած մեծացնե-
լով այս հասակն եմ հասցրել, յոյս ունիմ քեզ ինձ բաշխող
Աստըճուց, որ ինձ ոյժ տայ, ինձ թև տայ քեզ շալակելու,
քեզ Գը՛մբ-զը՛մբ ձորը հասցնելու:

Փափազն այս խօսքերից սիրտ առած գնաց ճաշարան:
Երիտասարդները ոտի կանգնեցին. նազիրը մէկ-մէկ ներկա-
յացրեց թագաւորագինն. բոլորն էլ խոր գլուխ տալով իրենց
տեղերը դարձան: Քիչ միջոցից յետոյ Պայ-պայ թագաւորն
եկաւ, քաղցրութեամբ հրաւիրեց նստել: Ինչ ասել կուզի որ
սեղանը ճոխ էր: Կերան, խմեցին, գուարթացան. միայն նա-
զիրը չէր ուտում, նա ոտի վրայ ծառայում, գուրս ու ներս
էր անում: Քաղաքավարութեան համար թագաւորը հրաւի-
րեց իր մօտ նստելու, բայց խորամանկ նազիրը թէ՛

— Ուրախութիւնը շատ ժամանակ հացի տեղ բռնում է.
այսօր իմ ամենասիրելի թագաւորագն Փափազը իւր բաղդա-
ւորութեան հասնելու համար սեղանակիցներից ընկեր է ընտ-
րելու: Ուրիշների հետ իմ սիրտն էլ տրոփում է, թէ արգեօք
սրանցից սրին պէտք է մեկնի աջը և ո՛վ է լինելու այն բաղ-
դաւորը, որ այդ ահաւոր խորհուրդը իրագործի: Առաջինը ես
պէտք է այն կտրուկ երիտասարդի ճակատը համբուրեմ: Այդ

պատճառով, տէր թագաւոր, խոստովանում եմ, որ առանց ճաշխուս կուշտ եմ. ինձ նման ծերուկին մեծ պատիւ է ձեր հզօր տէրութեան քաջ իշխանագուճներին ծառայելը:

Այս ստելով նազիրը պտտեց սեղանի գլխով պտտուէրներ տալով ծառաներին տանելիք ամանների և բերելիք կերակրեղէնների համար: Երբեմնայէս աչքով կամ ունքի նըշանով իշխանագուճներից սրա կամ նրա հետ խօսում էր, որին սաստելով, որին հաւանութիւն տալով: Վերջայէս եկաւ այն րոպէն, որ Գըմբեգըմբ ձորը գնացողների կենացը պէտք է խմեն: Թագաւորն առաջարկեց որդուն կանգնել: Փափազը բաժակը ձեռն առաւ.

— Քաջ իշխանագուճնւր, խօսեց թագաւորը, ձեզ շատ լաւ յայտնի է թիւն նպատակի համար որ ժողովուել էք այստեղ: Այժմ ամենիս ցանկութիւնն է տեսնել, թէ ո՞վ է ձեզանից Փափագիս ընկերանում:

Սմենքն էլ գլուխները կախեցին: Երկար ժամանակ ձայն չեն հանում.

— Հայր իմ, լուութիւնն ընդհատեց Փափագը, ես կարծում եմ ամենքն էլ հաւասարայէս վճռած կլինին ինձ ուղեկցելու. բայց եթէ ոչ ոք մատ չի բարձրացնում, զրա պատճառը ամօթխածութիւնն է: Թոյլ տուէք նստող երիտասարդներից ես մէկին ընտրեմ, նրա կենացը իմի հետ վայելեցէք:

— Շատ բարի ես հրամայում, որդի, պատասխանեց թագաւորը և վախուկ ակնարկ ձրգեց նազիրի վրայ: Նազիրը գլխի շարժումով փարատեց թագաւորի յայտնած երկիւղը: Իսկ իշխանագուճները խռովածի պէս իրենց առջևն էին նայում մտահոգ դէմքով: Փափագը մօտեցաւ սրտոտ երեւցող մէկին և ձեռը գրեց ուսին.

— Իմ հաւատը բոլորից շատ քեզ վրայ է, խօսեց անվրտահ ձայնով, արժի քեզպէս ռաշիդին ընկեր ունենալ:

Դեռ խօսքը չէր աւարտել Փափագը, նրա հաւանած երիտասարդը վերկացաւ ու օրօրուելով այս խօսեց.

— Թագաւորն ապրած կենալ, ես բախտաւոր կհամարէի ինձ Փափագին ընկերանալու, բայց հայրս տկար է, և ընտանեկան գործերը մնացել են իմ վզիս. ցաւում եմ, որ անկարող եմ անորոշ ժամանակով անից հեռանալ:

Փափագը մնաց ապուշ կտրուած, չէր ուզում ականջին հաւատալ, թէ լսածն ուղիղ է:

— Փոյթ չի, որդիս, ինչո՞ւ ես ախրում, ուրիշին ընտրիր, քաջերի թիւը խօ մէկով չվերջացաւ:

Փափագը սրտակոտոր մօտեցաւ երկրորդին.

— Դու գուցէ կարենաս ընկերակցել:

Սա էլ թէ՛

— Ծոնդներս և՛ զառամած են և՛ հիւանդ. նրանց միակ յոյսը ես եմ, եթէ ոչ՝ ուրախութեամբ կընկերակցէի քեզ թէկուզ մինչև Աստրծու պատի տակը:

— Ո՛չինչ, խօսեց թագաւորը, երրորդին դիմիր:

Փափագը կռները թուլացած՝ փորձեց դիմել երրորդին, չորրորդին, հինգերորդին: Սմենքն էլ մի մի հնարովի պատճառ բերին: Ոչ մինը անկեղծ չխոստովանեց, թէ անշնորհք եմ, վախկոտ եմ, չեմ կարող քեզ ընկերանալ: Փափագի շլինքը մնաց ծուռ, շուարած, բաժակը ձեռին: Թագաւորը լուռ էր, իսկ նազիրը սրտում ուրախացած՝ ծառաներին զանազան պատուէրներ տալու համար դէս ու դէն էր ընկնում: Երբ Փափագը չգիտէր թիւն անի ամօթահար եղած՝ թագաւորն այս ասեց.

— Սմենասիրելի որդիս, այս էլ մեր աշխարհի իշխանագուճները, որոնց քօ սիրոյ համար ժողովեցի այստեղ: Մասամբ ինքս էլ ախուր եմ, որ չյաջողուեց քեզ ընկեր գտնել սրանց միջից. բայց երևի Աստրծու մատը խառն է, որ այդպէս է լինում: Մինչ այս վայրկեան քօ բոլոր խնդրածները ես կատարել եմ, այժմ մի բան ես եմ խնդրում իբրև ծնող: Հեռու աշխարհ գնալը ինչպէս երևում է այլ ևս գլուխ չի դալ մենակութեանդ պատճառով: Բայց փոյթ չէ, հարսնացու ճա-

ըելը դիւրին է մեր քաղաքում. այս պատուական իշխանագուռներն էլ կլինին քո թանգագին մականները: Մեր աչքի առջև պսակենք, անցնի գնայ: Ի՞նչ կասէք սրան, ծերունի նազիր, այ խելօք երիտասարդներ:

— Այդպէս լաւ է, Հիանալի է, Հաւանութիւնն տուին ամեն կողմից:

Փափագը առանց ձայն Հանելու կամ որ և է շարժումով հօրը պատասխանելու՝ դուրս եկաւ բազմականների միջից, սրտի յուզմունքը ծածկելու համար պարտէզն իջաւ: Դեռ նոր էր նստել այլայլուած դէմքով մի ծառի տակ՝ ահա լսում է մի ծղվւոց.

— Փափագ, քնջ կնց, մի վհատիլ: Դէն թող դառն մըտածմունքներդ, վեր կաց գուարթ դիմաւորիլ Խարազի տղին — ահա գալիս է:

Փափագը ուրախ վեր թռաւ, որ աւետարեք ծտին տեսնի և իւր անհուն ուրախութիւնը լայտնի, մի քանի քայլ չփոխած՝ թռչունի տեղ մօրը հանդիպեց, որ կարմրած աչքերով թփերի քամակից դուրս եկաւ ու որդու վզով փարուելով ասեց.

— Իմ քաղցր մինուճար ջան. անշնորհք իշխանագուռների վարմունքը սիրտս շատ խոր խոցեց. պարտէզ շտապեցի որ արտասուքներս ոչով չտեսնի: Զօրեղ երեցող երիտասարդների թուլութիւնը անսնելով այժմ ես վճռում էի կամ թող տեղովս քեզ ընկերակցել կամ գալ ոտներդ ընկնել, որ ինձ խղճաս, Հեռու աշխարհ գնալու մտքից ետ կենաս: Բայց պարզ տեսնում եմ որ քո ցանկացած գործի մէջ Աստրժուկարող մատը խառն է, որը ծտի կերպարանքով իւր հրեշտակին ուղարկեց քեզ մխիթարելու: Էլ ըստէ մի կորցնիլ: Գնա և այդ ընտրեալ մարդուն պալատ հրաւիրիլ:

Գնաց Փափագը Խարազի տղին դիմաւորելու. իսկ թագուհին որ պալատ մտաւ՝ թագաւորը տխուր դէմք առած՝

— Թագուհի, ասաց, թէպէտ շատ անհաճոյ թուաց ինձ

հետ և մեր պատուական նազիրին, որ Փափագի ուղևորութիւնը չաջողուեց ընկեր չգտնուելու պատճառով, բայց դու աւելի ուրախ պէտք է լինիս, որ պատրաստուած ենք որդուդ մեր քաղաքում պսակելու իշխանագուռների ներկայութեամբ:

— Եթէ որդիս ուզենար պսակուել մեր քաղաքում, աղջիկ էլ կճարէինք, արժանաւոր մականներ էլ. բայց Փափագը չի յօժարուիլ այժմէն պսակուելու, քանի որ մտադրուած ճամբէն պէտք է գնալ անպատճառ:

— Անպատճառ քնչպէս պէտք է գնայ, քանի որ այս փառաւոր երիտասարդներից ոչով չհամաձայնեց նրան ընկերակցել, վրայ պրծած հարցրեց թագաւորը, իսկ ես միայնակ չեմ թողնիլ քաղաքէց ոտ դուրս դնի:

— Իմ որդին այլ ևս կարիք չունի այդպիսի պճնասէր իշխանագուռների, որոնց կերած հացն էլ ափսոս է, եթէ առանց երես պահելու խօսենք. իսկ Փափագը կրգնայ, որովհետեւ ընկեր ունի և այն էլ ընտրեալ ընկեր:

— Ի՞նչպէս թէ ընտրեալ ընկեր, զարմանքով հարցրեց թագաւորը նայելով նազիրին:

— Սուտ բան է, տէր թագաւոր, վրայ բերեց նազիրը:

— Սուտ ոչինչ չկայ, աշխարհիս ստախարները դուք էք, բարձրաձայն գոչեց Փափագը, երևալով դառն շէմքում, կուռը մի վիթխարի երիտասարդի վզովը գցած: Հէնց որ իշխանագուռները նկատեցին՝ «Խարազի տղէն է. անիրաւը սրտեղից բսաւ, կարծես ականջն ի վեր կանչած լինին», փսփսացին իրար մէջ և ահ ու դողով մէկ նազիրին նայեցին, մէկ թագաւորին: Դեռ ամենքն էլ անակնկալ դէպքի վրայ ապշած, լուռած էին, Փափագը ցնծագին խօսեց.

— Թագաւորն ապրած կենայ, մինչև Հիմա պատճառ էիլ բերում, թէ ընկեր չունիս, չես կարող Գը՛մը-Գը՛մը ձորը գնալ, այժմ քնչ արգելք կայ, քնչ պէտք է ասես:

Հայրը մնացել էր պապանձուած, կարծես սրտում կռիւ մղելիս մի ինչ որ զգացմունքի հետ:

— Հնչյր իմ, այդքան լուելուց յետոյ անշուշտ մի հանգամանք ես առաջ բերելու որ խափանես. բայց լաւ իմանաս, որ հաստատ վճռել եմ ամեն փառքից ձեռ քաշել, ամեն պատուից զրկուել ու գնալ: Կամ կմեռնեմ, կամ ողջ յետ կգառնամ: Եւ հէնց այսօր պէտք է պատրաստուեմ ճամբա ընկնելու:

— Շատ էլ լաւ կանես, որդի, խօսքին ոյժ տուեց թագուհին, այսքան ձայն ի վեր չպէտք է լինէր քո գնալը, բայց երբ ամեն տեղ հաշակուեց, հարիւր կապ ու կշկուռի դեմ ընկաւ՝ նրանցից յետը անկատար թողելը ամօթ է: Թէպէտ ծանր է մի մօր համար իր մինուճարից զրկուելը, բայց առաջինը ես եմ ասում որ քեզ պէս երիտասարդին ամօթ է արգելքներից վհատուել, ընկճուելը: Առաջ արի, իմ որդուս ապաւեն, քաւ անունն ու համբաւը շատին զարհուրեցրել, շատին էլ արմացրել են. իսկ ինձ պէտք է ուրախացնի: Իմ որդուն քեզ եմ պահ տալիս, քեզ էլ Աստըծուն: Արի, Փափագ, ախպէրացեղութեան նշանը վէր դրէք:

Երկու երիտասարդները աջ թերթերունքից մի մի մազ պոկեցին տուին թագուհուն: Թագուհին էլ իր ծամից մի մազ պոկեց. երեքը միասին կոլոլեց ու ստեց.

— Այսօրուանից ես մէկի տեղ երկու որդի ունիմ, որոնք մէկ մէկու պէտք է սիրեն, ոնց որ իրենց անձը: Այս մազերը իմ ձեռով թաղում եմ հողի տակ. երկուսիցդ որը դաւաճանի այս սուրբ ուխտին ու բարեկամութեանը խէթ նայի՝ ոչ արժանի լինի հող մտնելու, մազերից երկուսը տէգ դառնան սրտուժը ցցուին, իսկ միւսը պատան դառնայ և խեղդամահ անի ուխտագրութին: Քեզ որդի, Փափագ անուանեցինք, որովհետեւ մեր փափագածը աշխարհիս վրայ մի տղայ դաւակ էր, այժմ չգնա՞րքելով քո բուռն ցանկութեան՝ թողում եմ քեզ հեռանալու մայրական գրկից գուցէ անդարձ կերպով: Բայց տեսնելով որ քո ուղևորութեան մէջ խառն է Աստըծու ամենակարող մատը, որ նա է ուղարկել այս անձ-

նուէր երիտասարդին հասարակ ժողովրդի միջին՝ ուստի անուանում եմ օրան Ապաւեն: միայն սրա անձոււիրութեանն ու իմաստութեանն եմ ապաւինում, որ քեզ հոգեհարազատ ընկեր դառնալով, ողջ կտանի և ողջ կաշխատի վերադարձնել: Ես հաւատացած եմ, որ Ապաւենը ոչ մի ջանք չի խնայելու իւր անունն ու հոչակը պայծառ և անարատ պահելու, դու ևս աշխատիր վեհանձն լինել բոլոր գործառութեանցդ մէջ և պարզ պահել ծնողիդ երեսը, որը քեզ աչքի լուսի պէս սիրելով, հարկաւոր տեղը չի խնայել իւր յանդիմանախառն խրատները:

— Խօսք եմ տալիս, մայրիկ, անդաւաճան ընկեր լինել, անպայման հնազանդել Ապաւենի ամեն մի խորհրդին, ամեն մի պատուէրին, հաստատ գիտենալով որ նա երբէք իմ վատը չի կամենալ: Իբրև գրաւական ահա համբուրում եմ և ողջումախպէրութեան սրբազան ուխտը կնքում:

Մինչ սրանք գրկախառնուած համբուրում էին մէկ մէկու՝ թագուհին էլ մօտեցաւ, սկսեց մայրական գորովով նայել մէկ սրան՝ մէկ նրան և առանց ձայն հանելու համբուրել երկուսի ճակատիցն էլ: Ուզենար էլ, չէր կարող մի խօսք հանել բերանից. մինչև կոկորդը դրնած էր:

Խարազի տղէն, որին այսուհետեւ Ապաւեն պէտք է կանչենք, կարծես երկինք էր վերացել ուրախութիւնից. իր սրբտուժ անասելի ուրախանում էր, որ իր ընկերակցութիւնը այսքան թանգ է գնահատուում:

Ապաւենի լոյս ընկնելով նագիրի սրտին մահացու նետ դիպաւ: Արդէն նա իւր մէջ Փափագին փետայ էր որոշել պրծել: Այդ յուսով էլ աղջիկը պահում էր: Տեսնելով իր մտքի հիմնովին խորտակուելը, Ապաւենի վրայ այնպէս թրթուած, կըզնուած էր երևում, որ կասես մաղձն ունքերից կաթում էր: Միայն ինչ կանես, որ խորամանկ նազիրը դեռ յոյս ունէր, թէ ինքը անպատճառ կյալթի, Ապաւենի միտքն էլ կպղտորի: Ծեր աղուէսն իր հաշուում սխալուեց: Ապաւե-

նը վաղուց նազիրի ճակատի վրայ կարդացել էր նրա սրտի միջինը, կերպիցն էլ հասկացել էր, թէ քնչ օձն է, աշխատում էր նրա թօռը չընկնել:

Թագաւորը մի անգամ էլ փորձ փորձեց խափանելու Քը՛մբ-Քը՛մբ ձորը գնալը, բայց տեսնելով որ տղէն հակառակի ձին նստել է, վեր չի գալիս, թագուհին էլ միւս կողմից է բորբոքում և իր խորհրդին ընդդէմ գնում՝ ակամայ յօժարուեց,

— Թող գնայ: Ի՛ր աչքը դուրս կգայ, ուրիշին վնաս չի լինի:

Ճամպի պաշարը արդէն կապած էր: Թագաւորն ու թագուհին լալ աչքով ճամբու դրին Փափագին Ապաւէնի հետ: Ժողովուրդը խռնուած սպասում էր հրապարակի ծայրում.

— Բնրով գնաք, բնրով գաք, աղաղակեցին ամեն կողմից և գգակները թափահարում էին օդում երկար ժամանակ, մինչև ողջումախպէրները աչքից ծածկուեցին:

Նազիրը կամենում էր ուղեկցել մինչև Մեծ-Սըռի տակ այն նպատակով, որ կարողանայ Ապաւէնին գլխից հանել, ճամբակիսից լետ բերել քաղաք, բայց սա հէնց պալատի դըռանը բաց է ի բաց մերժեց ասելով.

— Ստըծու վրայ յոյս դնողները կողմնակի մարդկանց օգնութեան կարօտ չեն: Զեր գալը զուր է:

Ժողովրդի մէջ շատ ցաւողներ եղան, թէ իրենց բարեսիրտ թագաւորազը անդարձ կորաւ, թագաւորական գահը թափուր է մնալու ծերունի թագաւորի մահից յետոյ: Իսկ թագուհին միանգամայն լիայոյս էր, որ որդին վաղ թէ ուշ գառնալու է: Այդ յուսով մխիթարում և մխիթարում էր մերձաւոր բարեկամներին:

Ը.

Երկու ողջումախպէրները բռնեցին այն ճանքէն, որ տանում էր Զը՛մբ-Զը՛մբ դեւերի աշխարհը: Կանաչ տափաստանների, սառն աղբիւրների, անտակ ձորերի վրայից անցնելով դէմ առան մի սըռի, որ ոչ ոտն էր բըռնում, ոչ եղունգ, այնպէս էր յօսուած ինչպէս սատանի երես: Մատնահան ու ձեռնահան լինելով Մեծ-Սըռը բարձրացան, որի ետևը դեւերի աշխարհն էր: Առանց ժամակորոյս լինելու Ապաւէնը գագաթին մարդաչափ հոր կտրեց և ասեց.

— Անգին Փափագ, հարկաւոր է նախ գնալ այս նոր աշխարհի տեղագրութեան ու բնակիչների հետ ծանօթանալ, վտանգները կշռել, ապա թէ գործ սկսել: Այստեղ մարդակեր գագաններ շատ կլինին. ապահով մնալու համար պէտք է մտնես այս հորը և սպասես մինչև իմ գալը:

Փափագը յօժարուեց: Ապաւէնը հորի բերանը տափակ քերծով ծածկեց, կողքից տեղ թողեց օդ մտնելու համար:

— Հը՛, ինձանից քեղ խրատ. բան է, եթէ տափը ժաժ գայ, չլինիմ, չիմանամ վախենաս:

Այս ասելով հեռացաւ Ապաւէնը ու իջնելով սըռից՝ մըտաւ հաստարմատ ծառերի ծմակը: Կածանը երկու բաժանուելիս չիմացաւ սկզբից որով գնայ: Աջ կողմից ականջով դռբոց, խօսխօսոց ընկաւ, այդ կածանը բռնեց, գնաց: Առաջը բացուեց մի կալատեղ—բոլորիշուրջ նստած են եօթն անտառիներ, իրենց կերպարանքով մամռակալած կաղնիներից չեն զանազանուած: Ուզէր չուղէր պէտք է մօտենար, որովհետև աչքներովն էր ընկել: Սրանց թափ տալու համար՝ գնաց առաջները տնկուեց: Քերծաչափ շնչաւորները սըրան աներևոյթ հոգու տեղ դրին ու երկիւղի մէջ պաշարուեցին: Ի՛նչ կերևակայէին, որ մի աղամորդի երեսում այնքան փուշ ունենայ, որ սիրտ անի Զը՛մբ-Զը՛մբ դեւերին երևայ

ու տեղն ու տեղը չհալուի: Գեւորից ծերը հէնց ուզեց տեղից շարժուել:

— Զլինիմ, չտեսնիմ մինը վերկենայ, ծղրրտաց Ապաւէնը այնպէս ահարկու, որ բոլորի լերդ ու թոքը ջուր կտրուեց: Ո՛վքեր էք, թէ՛նչ սրտի տէր էք, որ անտառը խարոյկ շինել կրակում էք: Ո՛վ է ձեզ իրաւունք տուել:

— Մենք Գը՛մբ-Գը՛մբ ձորի տէրերն ենք, պատասխանեց կաղ դեւը, իսկ դ՛ու, գլխապտտառ աղամորդի, ո՞վ ես, որ մեզնից իրաւունք ես հարցնում:

— Ե՛ս, ես, չես տեսնում, բարձրաձայնեց Ապաւէնն ու դմբուզը օդում թափ տուեց.

— Ես տեսնում եմ որ դու գլխապտտառի մինն ես ու եկել ես կամ ձեծուելու կամ գլուխդ այս ծառերից մէկի տակ թողելու, պատասխանեց Շիլ դեւը:

— Ի՛նչ թէ՛նչ, դեռ համարձակում էլ ես, վրայ պրծաւ Ապաւէնը կաղ ու շիլ դեւերին մի մի դմբուզ հասցնելով իրար վզով դցեց: Զեռքը արճրճի պէս ծանր էր, պողատի պէս ամուր:

— Հաստագլուխ կաղնիք, հէնց իմանանք ձեր աշխարհումն եմ, մթթէ հիւրին այսպէս կընդունեն, այսպէս կը պատուեն, խրոխտաց Ապաւէնը: Կրակի վրայ եօթն ունկնանի պղինձը դրած զլլում էր, անչափ շփոթուելուց մոռացեք էին կերակրի եփը:

— Դուք որ այդքան մեծաբերան էք, անուններդ էլ դե էք դրել, ապա՛ կրակի վրայից մի ձեռով վերցրէք այդ պղինձը ու յետոյ հարցրէք իմ ո՞վ լինելը:

— Դրան դեի պղինձ կասեն, այ մեծախօս աղամորդի, սնց կլինի մէնակ վեր քաշել, այն էլ կրակի վրայից. չէ որ մէջը յիսուն բախրա, վաթսուն կիտար կայ, ձեր աշխարհի պղնձները չիմանաս որ մի հաւով լցւում է: Բայց էլի փորձեցէք վերցնելու, որա լեզուի տակ չմնաք, ասեց մեծ դեւը միւսներին:

Հերթով տեղներից վեր կացան, փորձեցին մէկով, փորձեցին երկսով, փորձեցին երեքով, չեղաւ:

— Ոնց տեսնում եմ, տնազով խօսեց Ապաւէնը, վերջը եօթ հոգով պէտք է վերցնէք, որովհետեւ եօթն ունկն ունի: Մ՛հ ձեր կազմուածքին ու ձեր կերպին թէ՛նչ ասեմ. այս խօսքում վրայ վազեց դեւերին հեռացրեց, ձեռը մեկնեց, խրտիտը կալաւ պղինձը. որ դրմբալէ վեր չգրէց, տափը հետը հետին ժած եկաւ: Գեւորը մնացին արմացած, ծմրանները կտրած. էլ միսները կերել էին, որ առաջին ծպտանն ու ո՞վ լինելը հարցնեն: Սկսեցին յետ-յետ քաշուել, ու ակնածութեամբ նայել վրան:

— Մ՛խ, թէ՛նչ բազդաւոր կլինէի՛նք, որ սա մեր փեսէն լինէր, ասում էին մտքներում:

— Ես ուզում էի Զը՛մբ-գը՛մբ դեւերին տեսնել. նրանց կացարանը ո՞ր կողմն է, հարցրեց Ապաւէնը վստահութեամբ:

— Մենք ենք ձեր ասած դեւերը, վախով ու ամօթով պատասխանեցին նրան:

— Դ՛ուք էք, հիասթափուած հարցրեց Ապաւէնը, մթթէ:

— Այո՛, մենք ենք, նուստացած առաջ եկաւ աւագ դեւը, թէ՛նչ կլինէր ձեր ծառաների մօտ շնորհ բերէք:

— Ի՛նչ կայ ո՞ր, ձեզ տեսնելուն տեսայ:

— Բարեհաճէիք հիւր դալ մեր կացարանը, մեր ապարանը:

— Յետոյ՛ ձեր կողմ եկածներին, ասում են, կենդան չէք թողում:

— Զեզպէսների համար չի ասուած: Մենք աւանդական սովորութիւն ունինք քաջերին պատուել և նեղ ընկած տեղը խնայել. իսկ եթէ քաջութեան հետ շնորհ, խելացիութիւն էլ ունենայ՝ նա կլինի մեր որոնածը, որին կլանձնենք Գը՛մբ-Գը՛մբ ձորի ամենաթանգագին ընծան:

— Ի՛նչ է այդ ընծան, միամտաբար հարցրեց Ապաւէնը:

— Այդ ընծան, շարունակեց աւագ դեւը, այն էակներից

մինն է, որ իբրև Հազուագիւտ մարգարիտ՝ աշխարհների կը-
 ուուածադիկն է, որի պատճառով շատ թագեր ու գաշեր են
 կործանուել: Շատ ուժեղներ եկել են այդ մարգարիտը, որ
 մեր քոյրն է, տանելու, բայց պայմանները կատարելու մէջ
 անկարող լինելով, սրոնք կոտորուել են, սրոնք կապկապուել:
 — Ի՞նչ են ձեր պայմանները:

— Այդ կիմացուի միայն իւր կատարման տեղը: Ձեր բաղ-
 դից օրերու մի երիտասարդ է գալու, որին երազում մեր
 քոյրը տեսել է. կարող էք նրա հետ մասնակցել մրցահան-
 դէսին:

— Ուրեմն ես շուտ եմ եկել, կգնամ ու դարձեալ յետ
 կգամ ձեզ այն երիտասարդի հետ:

— Մեր գլխի վրայ տեղ ունիք, հրամայեցէք երբ կա-
 մենաք:

Դեւերի ուզածն էր որ շուտ ազատուեն այդ սոսկալի
 մարդու ներկայութիւնից, շուտ իրենց բնակարանը հասնեն
 ու քրոջը մանրամաս հարցնեն, թէ իր տեսած երիտասարդը
 ի՞նչ հանգի, ի՞նչ կերպի էր:

Իսկ Ապաւէնը դեւերին թողելուց յետոյ շտապեց ծմակն
 ի վեր նապաստակի արագութեամբ հասաւ ողջումախալօրը,
 փակը դէն շարտելով հարցրեց:

— Սրա՞ Փափագ, ո՞նց ես, դուրս արի տեսնեմ:

— Լաւ եմ, Ապաւէն ջան, բայց շատ սպասել տուիր, մի-
 այն ուշանալդ ու գէօրա տղայ ես, թէ աղջիկ:

— Ես տղայ եմ, այն էլ տղամարդ տղայ, բայց այն ա-
 սա, ինչո՞ւ է քիթդ արիւնլուիկ:

Փափագը մատներով քիթը շփելով պատասխանեց.

— Ոչինչ, երևի փուշ չանգռած կլինի:

Բայց ճիշտն այս էր, որ Ապաւէնի գնալուց յետոյ Փա-
 փագը մտածմունքի անձնատուր լինելով նղղել քնել էր:
 Երբ Ապաւէնը պղինձը վեր դրեց, չէ որ տափը ժափ եկաւ,

Փափագն էլ այդ միջոցին սաստիկ ցնցուեց, քիթը հորի պա-
 տին դիպաւ:

Ապաւէնը գիտէր այս. ուստի ժպտալով ասեց.

— Գնանք, մատաղ, գնանք, նեղ տեղը սրանից յետոյ է.
 Գր՛մբ-գը՛մբ ձորը մեղպէս շատերն են եկել. բայց գլխակեր
 դեւերի ճանկից ոչով իր տունն շահ չի տարել: Յոյսդ դիր
 Աստրծու, յետոյ ընկերիդ վրայ և դու ուզածիդ կհասնես.
 մի վախենալ:

Համբուրուեցին ու սկսան իջնել ձորը: Ամեն մի ոտ
 փոխելիս տափը գըմբգըմբում էր և հեռու, շատ հեռու տա-
 րածոււմ ոտնաձայնները, իսկ ամենահասարակ շրթխոյց կամ
 հազոց այնպիսի աղմուկի էր փոխուում, որ ձորը դըմբգըմբում,
 գըմբգըմբում էր ու անտառի անլեզու բնակիչներին ոտի
 հանում, խրտնացնում, սարսափահար անում: Ապաւէնը ու-
 ռախ էր, խօսում էր շարունակ. իսկ Փափագը լուռ, մտա-
 հոգ հետևում էր:

Ճամբին ի՞նչ զարհուրելի տեսարաններ ասես, որ չկային,
 ո՞վ ասես որ չէր եկել այդ արիւնկեր ձորը: Անթիւ գանգեր
 ցցուած էին քերձերի լանջերին, երևի նշանաւոր քաջերի
 էին պատկանում, ինչպէս մտքը թողած նշաններից երևում
 էր: Ի՞նչքան զարհուրելի էր արիւնհոտով այդ ձորը, նոյն-
 քան հրաշալի էր բուսականութեամբ ու գեղեցիկ վայրերով:
 Սարալանջերն ու բլուրները՝ անցնողի երեսին ցնծին էին
 տալիս ու դրախտալին քաղցրութիւնով նրա սրտի թախիժը
 փարատում: Ծմակները խօ իրենց խորութեամբ, վեհութեամբ
 և ամպաթաթախ կափարներով մարդու վրայ և՛ հիացք, և՛
 ահ և բերկրաւք էին ազդում:

Ողջումախալերները հասան դեւերի բնակարանին, որ
 բաղկացած էր շատ շինութիւններից. նրանց հարստութիւնը
 ամբարուած էր անմատչելի պնդոցների մէջ, որ կողքէ կողք
 փորուած էին քերձի լանջերում: Դեւերը աւանդական հիւ-
 րասիրութեամբ քաղցր ընդունեցին եկուորներին փառաւոր

օթեաններում և հետեալ օրը դիմեցին հետեալ հարցով.

— Դուք անշուշտ յայտնի նպատակի համար եկել էք ձեր բաղդը փորձելու, այնպէս չէ: Բայց որովհետև հերթով են կատարուելու պայմանները, արգեօք ձեզանից սրն առաջ կուզի փորձել իւր բաղդը: Եթէ մեզ մնար՝ ճշմարիտ ասած, մեր քոյրը ձեզանից մէկն ու մէկին կտայինք, անհամար երիտասարդների մեղք ընկնելուց յոգնել ենք: Բայց նախնեաց պայմանները քանդել անկարող ենք:

Նոյն բանը աւագ դեի հետ կրկնեցին ձաւոտ, Քաջքոտ, Մաղձոտ, Արնոտ դւերը, որոնց խօսելու ժամանակ կացարանը զըմբզըմբում էր: Դրա պատճառով ուրիշ աշխարհներում այս դւերին ասում էին Ձը՛մբ-զը՛մբ դւեր:

Փափազը պատկերով քնքոյշ էր, տարիքով մատաղ, սրա վրայ դւերի ատամը մազ էր մանում, բայց Ապաւէնի երեսի փուշը, աչքերի հուրը տեսնելիս, մանաւանդ որ ձեռի խաշուն խմել էին, ահ քաշելով՝ իրենց քաղցրութիւնը դրին ու կրկին այս առաջարկն արին.

— Եկէք մեզ լսեցէք, հրապարակ միք մտնիլ, մեղք էք, պայմանները դժուար բաներ են. թէպէտ մեր ձորը եկողը կենդան չի վերադարձել, բայց ձեզ կխնայենք ու ընծաներով ճամբու կդնենք:

Այս ասմունքի վրայ Ապաւէնը վիրաւորուած խօսեց.

— Ի՞նչ են ձեր պայմանները, առաջարկեցէք տեսնենք. ուժի բան է, թէ խելքի:

— Ե՛լ այն և՛ այն:

— Նրանից էլ կայ, նրանից էլ, զուր մեղք միք դայ, ասացէք. երկուով կկատարենք ձեր պայմանները. եթէ անկարող կլինենք, թող երկուս մահը միատեղ լինի, այսպէս է մեր ուխտը: Համաձայն էք, հարցրեց Ապաւէնը:

— Համաձայն ենք, երկուով կատարեցէք: Եթէ աշնորհք դուրս կգաք՝ մեր կամքից կախուած կլինի, որիդ կուզենք, կսպանենք, ասացին դւերը:

— Մենք էլ եթէ բոլոր պայմանները լրիւ կկատարենք, սրբոս կուզենք՝ ձեր քրոջը կվերցնենք, դուք իրաւունք չունիք խառնուելու, պատասխանեց Ապաւէնը:

— Լա՛ւ, դրան էլ համաձայն ենք, ասեց Աւագ դւն ու դէպ քերձը կանչեց.

— Հատրատ:

Այս խօսքի վրայ մի խոյ դուրս պրծաւ, կեռ ու ոլոր պոզերով, քաջքոտ աչքերով:

— Եթէ մի խոյ կրերէք, որ սրան յաղթի՝ մեր քոյրը ձերն է:

— Շատ բարի, պատասխանեց Ապաւէնը. Փափազի աւանջում փսփսաց ու հեռացաւ թաքուն տեղ: Իր մօտ զըտնուած խոյի վէզը բերանը գցեց ու կեռ ու մեռ պոզերով, շէխ-շէխ անելով Փափազի կողքին լոյս ընկաւ. վաղեց Հատրատի ճակատի մէջտեղին խփեց պարան գցեց ու անյայտացաւ որ կերպը փոխէ:

— Հետեալ օրը հարցրեց.

— Էլ թնչ պայման ունիք, ասացէք:

Ապաւէնը շատ լաւ գիտէր, որ Հատրատ խոյը կաղ դւն էր, միայն կերպը փոխած, այժմ էլ միւսները պէտք է իրենց հնարները գործ դնեն:

— Եթէ այնպէս եղջերու կրերէք, որ մեր եղջերուին յաղթի՝ ձեր տարածն է:

— Սւգ էլ լաւ, ասաց Ապաւէնը: Արտ՝ Փափազ, սարերը եղջերուներով լիքն են, սպասիր գնամ մէկը զրկեմ, կըռուացրու:

Այս ասելով պախրի նշանը թաքուն բերանը գցեց ու պոզերը սաղի պէս կանգնացրած վազեց Փափազի մօտ: Դեւերի եղջերուն սրան տեսնելուն պէս ջանը դող գցեց, վախից պոկ արաւ: Այն ինչ Փափազինն էր, ուրախ վշտի տուեց հանգը և կերպը փոխեց:

Ապաւէնը գիտէր որ դւերի քոյրը երևող շինութիւն-

ներից մէկուժ պէտք է լինի, միայն Հաստատ չէր իմանում
որի մէջ: Գղակի ծալից Հանեց աղունակի թևը. լուսին
նշանց տալուն պէս ինքը դարձաւ աղունակ: Թռաւ այս շի-
նութիւնը, թռաւ միւսը, այս կողմ ականեց, այն կողմը նա-
յեց, չկար ու չկար: Աերջը նկատեց տեսաւ մի բարձրաբերձ
շինութիւն կայ տնկուած սարի քամակին, թռաւ որ այնտեղ
Հանգստանայ մինչև լոյս բացուելը: Հանգէպի լուսամուտի
վրայ թառ եղաւ և զարմանքն իրեն կալաւ: Երկու սպա-
սուհիք դռների մղակում քնոտած, ներսը սեղանի վրայ աշ-
խարհիս ամեն տեսակ կերակուրներ շարոտած, դեերի քոյրն
էլ մի շաղաթաթախ, լուսաթաթախ աղջիկ Հանգիտտ, խա-
ղաղ քուն մտած: Երկու վառ աշտանակներ, մինը գլխավերև,
միւսը ոտի տակին: Մտաւ թէ չէ՝ թևը բերանից Հանեց, իր
կերպն առաւ. բայց մի թոյլ արարածի մօտ քաջ և սրտոտ
տեղովը մնաց կարկամած: Դեռ Հաստատ չէր իմանում, սա
դեերի քոյրն է, թէ ուրիշ աղջիկ է: Ահռելի դեերից ու ա-
մեհի գազաններից իր կեանքումն այնքան չէր քաշուել, որ-
քան այժմ, որ ցուրտ ջրի մէջ ընկած մարդու պէս գընդը՝ ո-
գընդը՝ էր անում: Ձէ, տեսաւ որ սոված փորով շատ պէտք
է դողդողայ՝ նստեց կերակուրները մին մին ճաշակեց: Լու-
սագէմին աղջկանը անթարթ աչքով երկար նայելուց յետոյ,
Հազիւ կարողացաւ այնքան մօտենալ, որ աշտանակները փո-
խոտեց ու աղունակ դառնալով թռաւ: Այն ժամանակ Հա-
սաւ, որ Փափագին գցել են բրդով լիքը մի շտեմարան.
պէտք է մի գիշերում բոլոր բուրդը գցի, մանի, ներկի, կար-
պետ ու գորգեր գործի: Թէ կատարեց, լաւ, թէ անկարող
եղաւ, պէտք է շինքը տան: Փափագը կծիկը կտորած պա-
ռաւի պէս մնացել էր մտքամոլոր կանգնած: Ապաւէնն ու-
րախ ողջունեց ու շտեմարանի մի անկիւնը քաշուեց: Փա-
փագը մին էլ այն տեսաւ՝ թմփթմփալէ չալտրպուրիկ ոք-
միններ ներս թափուեցին, շարուեցին երկար ու մէկ. բուր-
դը վեր ածեցին: Որը գգեց, որը մանեց, որը թել ներկեց,

որը գործեց: Որձակը մէկ բերան չկանչած, աւարտեցին գոր-
ծուածքը, դարսեցին ու աներևութացան:

Առաւօտը կաղիկ դէր եկաւ տեսնելու, թէ տղէն ինչ
տեղն է չարչարում, բայց աչքի տեսածը երազ կարծելով
մնաց պելացած: Փափագն ու Ապաւէնը գդակները գլխա-
տակերը դրած քնել էին: Կաղիկը զարմանքից ծնկներին խը-
փելով եղբայրների մօտ Հասաւ.

— Օրհնուին այն հոգն ու ջուրը, որ այսպէս քաջ ու
շնորհալի ծնունդներ ունին: Բա չէ՞ք ասիլ, ամեն բան վեր-
ջացել են ու անուշ քուն մտել:

Ամենքը զարմացան:
— Սրժանի է մեր քոյրը այդ տղերանց, եթէ միւս պայ-
մաններն էլ կատարեն:

Ապաւէնն եկաւ խնդրեց մնացող պայմանն ասել, ե-
թէ կայ.

— Կայ, ի հարկէ, կայ, պատասխանեցին դեերը, և ու-
րիշ ահագին շտեմարան ցոյց տուին կորեկով ու աւագով
լիքը: Մի գիշերուայ մէջ պէտք է իրարից ջոկէին, տոպրակ-
ներ ածէին և ջուկ-ջուկ դարսէին: Փափագը լուսահատելու
վրայ էր. Ապաւէնը քաջալերեց.

— Ի՞նչ ես նեղանում, հոգիս, դու դնա, նստիր շտեմա-
րանի մէջ, ես ամեն ինչ կկարգադրեմ: Բան կայ, սատանի
ձեռով պէտք է շինել, բան կայ՝ Սաածու:

Փափագը միամտուեց ու քնեց: Ապաւէնը թևը թևին
քսելուն պէս մըջիմները սասումի նման ներս թափուեցին,
կորեկն աւագից ջոկելով, առանձին տոպրակներում տեղաւո-
րեցին ու դեռ որձակը երկու բերան չկանչած աւարտեցին
ու քիշ քիշ եղան:

Առաւօտեհան ձպուտ դէր ներս մտաւ ու մնաց բե-
րանը բաց: Առանց նրանց զարթեցնելու ինքն իրեն խօսեց.

— Աղամորդուց այսքան զարմանք լսուած չի, հալալ լի-
նի սրանց իմ քոյրը իրենց մօր կաթի պէս:

Գնաց, իմացրեց. դեերը կանչեցին.

— Այ տղերք, աստղներդ քաղցր է. բոլոր պայմանները կատարել էք բացի մէկից. թէ այն էլ կատարէք, մեր քոյրը ձերն է ու ձերը: Մի օրուայ մէջ պէտք է այս աշտարակից մինչև մեր քրոջ կացարանը այնպէս ուղիղ ճամբա շինէք, որ ձուն այս ծայրում դնենք, այն ծայրից երևայ:

Այս վերջին առաջարկը ոչ թէ Փափագին այլ և Ապաւէնին զժուար ու անկարելի թուաց, որովհետև մէջտեղը մի ահագին ապառաժոտ լեռ կար: Երկուսի վրայ էլ վհատութիւնը իր թևերը փռել էր: Փափագը սրտում լալիս էր, իսկ Ապաւէնը ափսոսում էր քաշած նեղութիւնները. եթէ վերջին պայմանը չկատարէր՝ կամ ձեռնուեայն յետ պէտք է դառնար կամ յօժարակամ մահ ընդունէր: Խարսզի տղի համար ամօթ էր այդքան ճուրասանալ: Վճռեց իր ուժին ապաւինել, կռիւ սկսել և դեերին կոտորել: Ինչու այդ մտադրութիւնը Փափագին չասած՝ ուզեց վերջին անգամ դեերի քրոջ մօտ մտնել: Ապաւէնի աղունակ դառնալու խորհրդադին ոչ ով տեղեակ չէր. միայն աղջիկը կարծիքի էր եկել, որ իր բնակարանը մտնող կայ, որ կերակուրներն ուտում, աշանակները փոխում գնում է: Աղջիկը արթուն կացաւ որ եկողին անշուշտ բռնի: Սուտ իրեն քունն էր դրել, գիշերուայ ժամին նկատեց, որ լուսամուտով մի աղունակ մտաւ, փոխուեց, դարձաւ երիտասարդ, նստեց կերակուրներից կերաւ, իր կենացն էլ խմեց, աշանակները փոխոտեց, մօտեցաւ որ իրեն համբուրի ու հեռանայ, աղջիկն անխօս վրայ թռաւ, երիտասարդին բռնեց.

— Օձն իր պորտով, ծիտն իր թևով չեն կարողանում այստեղ կոխել, դու քնջ սքտի տէր ես, որ բարձրանում ես շարունակ ու այդ յանդգնութիւնն անում:

Ապաւէնը կանգնեց ու սրտակոտոր, իր գալըստեան շարժառիթն ասեց: Աղջիկը մնաց մտածման մէջ. նա լսել էր որ երկու հոգի իր պատճառով դեերի ձեռին չարչարում

են. և ամեն պայմանները կատարում են: Սրտով ուզում էր դրանց միանգամ աչքով տեսնել, բայց եղբայրներից ահ էր քաշում: Այժմ չգիտէր դէպքից ոնց շնորհակալ լինի, որ բազմանքն ինքն իրեն կատարում է.

— Ուրեմն դու ես այն երիտասարդը, որի քաջութեան, իմաստութեան վրայ աշխարհը զարմացած է: Երևի տարերքները քեզ հետ բարեկամ են, որ այսքան ժամանակ կենդան ես մնացել Ձր՝ մը-զը՝ մը դեերի ձեռին: Եթէ սրտիդ մէջ վիշտ ունիս, ասա համարձակ, բան մի ծածկիլ:

Ապաւէնը սիրտ առած խօսեց.

— Ո՛վ աշխարհների կռուածազիկդ, սրտեղից է երևում իմ քաջութիւնը. այսքան չարչարելուց յետոյ եղբայրներդ այնպէս պայման են առաջարկել, որ ստիպուած պէտք է լինիմ դատարկաձեռն դառնալ կամ ողջումախպօրս հետ միասին կռուել եղբայրներիդ դէմ ու անհաւասար կռուում մեռնել: Արդէն վճռել եմ, բայց ողջումախպօրս խնայում եմ. բացի այն որ թագաւորացն է ու ծաղիկ հասակում, այլ և իր մօր մինուճար գաւակն է ու նրա ապաւէն կարգուած եմ ես իր գորովագութ մօր կողմից: Պատասխանատուութիւնս ծանր է, ուստի մեղմ միջոց եմ փընտուում մինչև արիւնոտ վճռիս դիմելը:

Աղջկայ սիրտը շարժուեց և այս կերպ խօսեց.

— Ինչու ձեռովդ եկածը չես խնայել ողջումախպօրդ համար, չես վհատել. այժմ էլ պատրաստ ես նրա համար կեանքդ զոհելու. Տար Աստուած ողջումախպէրդ այդչափ սիրուն լինէր: Սիրտդ իսկի էլ մի կօտրիլ, քեղ պէս անձնուէր ընկերի համար կեանքս չեմ խնայիլ: Ինչ որ քեզ դժուարութիւն ու մտատանջութիւն է պատճառում, ահա նրա ճարը:

Այս ասելով իր ծամերից զըթալէ երկուսը պոկեց.

— Սրանք կտանէք, կացնի բերանին կը դնէք, ասեց, սարին կխփէք, ապառաժ քար էլ լինի, փուլ կգայ և կհար-

Թուի: Այժմ ապահով գնա ընկերիդ մօտ, նրա պատկերը լի-
շում եմ, ինձնից էլ բարև տար:

Ապաւէնը դարձաւ Փափագի մօտ, աղջկայ պատուէրով
վերջին պայմանն էլ կատարուեց:

Դեկտրը ժողովի կանչեցին Ապաւէնին ու Փափագին.

— Այ պատուական աղամորգիք, մենք կատարելապէս հա-
ւան ենք ձեզ և արժանի ենք համարում մեր քոյրը ձեզ տա-
լու: Այն գլխից ասացինք, որ սրբազան պարտականութիւն է
մեզ համար քաջերին պատուել ու մեծարել. ձեզ հետ այլ
ևս կռուաբան չունինք: Ահա այն սարային իր միջի անհուն
հարստութիւնով կազմում է մեր քրոջ բաժինքը. մենք էլ
մեր կողմից ընծաներ պէտք է տանք: Մնում է որ ինքներդ
որոշէք ձեր մէջ, թէ որք էք ուզելու, որ նրա վրայ նշենք.
մի շաբաթ էլ հիւր պահենք մեր փեսային, նրանից յետք
Աստուած ձեզ հետ. ճամբու կղնենք ձեր աշխարհը:

Ապաւէնն այստեղ պատմեց Փափագի մանրամասն պատ-
մութիւնը, թէ ո՞վ է և թէ՛նչ նպատակով է եկել, կամ ինքն
այստեղ թէ՛նչ գործ ունի: Դեկտրը աւելի մեծարեցին, երբ ա-
ռաջներին տեսան Խարազի տղին, որի մասին շատ գրուցներ
էին լսել: Սօտեցան, Փափագին հերթով ձեռ տուին բոլոր
դեկտրը, բարեկամացան, յետոյ խմբովին գնացին քրոջ մօտ:

Աւագ դէր կանչեց.

— Հուրհեր, դուրս եկ, զոյգ փեսայացու են եկել ձեռքդ
խնդրելու: Մենք երկսին էլ հաւան ենք, մնում է քո սրտին
ընտրել նրանցից արժանաւորը և իբրև նշան խոնարհութեան
մագերդ նրա ոտի տակ փռել:

Ելաւ Հուրհերը, ամենին ողջունեց և սիրալիբ հայեաց-
քով Փափագին դիմեց.

— Իմ պատճառով շատ երիտասարդներ են զրկուել ի-
րենց քաղցր արևից, շատ զահեր խորտակուել: Ոչ մէկի վա-
յելչութեան բաժին չեմ դառած: Մինչև օրս կռուածազիկ
եմ եղել անունս լսողների համար: Երևի իմ մէջ արժանա-

ւորութիւն գտնում են: Չգիտեմ այդ իմ արտաքին գեղեց-
կութեան մէջ են որոնում, թէ անհուն բաժինքիս, հարս-
տութեանս մէջ: Իսկ ես ընկերոջդ մէջ տեսնում եմ մի այն-
պիսի յատկութիւն, որ առաքինութիւնների պսակն է: Իր
անձնուիրութեամբ յաղթել է ամեն արգելքների և յաջողե-
ցրել ձեռք բերելու ինձ, Զը՛մը-զը՛մը դեկտրի քրոջը: Ես այս
բողէիս քո ողջումախօսօր օրինակին եմ դերուած: Տայ Աս-
տուած որ դու էլ քու հերթում այդպէս վարուես, կեանքդ
մահու տաս անձնուէր ընկերիդ համար: Դրանով աշխարհը
կհամոզուի, որ ողջումախօսութեան սուրբ ուխտ յարգո-
ղը, կարող է ամուսնութեան սրբազան ուխտն էլ նուիրական
պահել:

Այս խօսքերի վրայ Ապաւէնի սիրտը ճխաց, մխիթա-
րուեց. մոռացաւ կրած նեղութիւնները, երբ իրօք համո-
զուեց թէ թէ՛նչ արժանաւոր հարսնացու ձեռք բերելու հա-
մար է եղել այդ ամենը: Փափագն էլ միւս կողմից ուրախա-
ցաւ իր մտքում ասելով, «այսպիսի խելօք աղջիկ մեր աշ-
խարհը հարս տանելու համար արժէր այնքան ընդդիմու-
թիւնը թէ հօրը թէ միւսներին»: Առաջ ամանչեց Փափագը
և հետևեալն ասեց.

— Խօսք եմ տալիս ամենի առաջ, երախտագէտ լինել ող-
ջումախօսօրս, որի օգնութեամբ արժանանում եմ ձեզ: Եթէ
ես երախտամոռութեան փոքր նշան ցուց տամ, թող կատա-
րուի գլխիս մօրս անէծքը, որ ամենասոսկալին եմ համա-
րում աշխարհիս վրայ:

Հուրհերը ուրախասիրտ երկար ծամերը փռեց Փափագի
ոտների առաջ: Դեկտրը բարձրաձայն շնորհաւորեցին նշանա-
դրութիւնը: Ապաւէնը ուրախութեան արտասուքն աչքերին
մօտեցաւ Փափագի ճակատը համբուրեց, Հուրհերի էլ ձեռը
և գնաց դեկտրի հետ սեղան նստելու, իսկ նշանադրեալներին
առաջնորդեցին դեկտրի հին օջաղը, նրանց պապերի կացս-
րանը, որ այնտեղ եօթն օր անցկացնեն, ծանօթուեն իրար

մինչև բաժինքի պատրաստելը, հակների մէջ տեղաւորելը թէ ոսկի, թէ արծաթ և թէ ակնեղէն: Այդպէս էր դեերի սովորութիւնը:

Թ.

Հուրհերին ուղղներ, նրա ձեռք խնդրողներ մինչև այդ օրը անթիւ էին եղել: Գետի աւազին համբարք կար, նրա ուղղողներին չէ: Ո՛վ ասես իր բախտը փորձելու չէր եկել այդ ձորը, բայց միշտ էլ յաղթուել էր ու տանջանքի մատնուել: Երբ Ապաւէնը յաղթեց Զը՛մբ-զը՛մբ դեերին ու Հուրհերին արժանի արաւ Փափագին՝ նրա առաջին գործը եղաւ բոլոր կալանաւորներին ազատութիւն տալ: Զորի ամեն կողմը ժայռերում փորուածներ կային և անթիւ հողիք թափած մէջները: Հանեց փականքից, լաւ կերուխում սարքեց, մեծարեց ու արձակեց ասելով:

— Գնացէք ու Խարաղի տղին չմոռանաք, որը ապաւինած է ընկերսիրութեան ու անձնուիրութեան ամենագորեղ ուժին: Ո՛վ գիտէ, փոփոխական աշխարհ է, ամեն ժամանակ մի մարդու երեսի չի ծիծաղիլ: Հաւատում եմ որ արած լաւութիւնը չի կորչիլ. կարելի է, մի օր էլ ես ձեր օրումը լինիմ: Գնացէք, Տէր ընդ ձեզ:

Այդ ազատուողները ամենքն էլ ընտրովի քաջեր, հուժկու դեեր լինելով վերադարձան իրենց հեռաւոր աշխարհները. բայց ո՛ւմ հետ էլ բերան էին բաց անում՝ միշտ Խարաղի տղի գովքն էին անում ու նրա քաջութիւնը, անձնուիրութիւնը ամեն տեղ պատմում: Ել սիրտ չկար, որ նրան չկտրօտէր, էլ աչք չկար, որ նրա տեսութեան չփափագէր: Ամենքն էլ ուզում էին տեսնել, թէ ինչ նշանի, ինչ աստղի ադամորդի է:

Գեերը ամեն հնար գործ էին դնում Ապաւէնին ուրախ պահելու: Ուտել խմելուց յետոյ զանազան խալեր էին սարքում, կռանթոփի տալիս. քարազըրդոնների չափ բուրձի էին շարտում, որ կռների ոյժը փորձեն: Հալի-հալի տալիս, լըգրանոց գնդերը ծուլ էին անում դէպի վեր, մի կողմի դցածը միւս կողմը շանթում էր: Սալերը շուտ լրացնող կողմը հակառակ կողմի խաղացողների ուսերին ձիավարի նստում էր. քառակուսի կանգնում էին հրապարակում ու գնդերը իրար վրայ գցում փոփոխակի և այդպէս շարունակում մինչև էշը փալան անելը, այսինքն գունդը ընկնելուն պէս տակինները վերեկներին ուսերին բաղմում էին ու նոյն կերպ շարունակում խաղը: Ծոխտուփանդի խաղալիս՝ Ստուած թափի, թէ ինչպէս էին ճուճ երկսով միւսների եգնից, քերծերի գլխով թռչում էին: Այնպէս էլ կապարանքի տալիս, երբ երեք հոգով կալած էին լինում, ինչքան էլ մէրը հսկում էր, գարձեալ թռչում նստում էին կապարանքուած դեերի գլըխին, մէջքին. գոյանում էր մի սարաբլուր: Ո՛ր կողմն ընկնում էր Ապաւէնը՝ միշտ այն կողմը շահ էր լինում, միշտ նրա ընկերները յաղթում էին: Խաղերից յետոյ նեա ու աղեղները առնում գնում էին որսի: Գեերը դէս էին ընկնում, գէն, հարիւր քերծի վրայից, հազար ծառի տակից ծկրակում, հազիւ յաջողում էր մի քանի որս անել, ջարդուած, կտրատուած վերադառնալ իսկ Ապաւէնը, տեսնում էին, վերագառնում է որսատեղից ոչ թէ սպանած որսերով, այլ կրխտար, բախրա, նապաստակ կենդան ու ողջ առաջն արած նախրի պէս քշում է, իսկ պահապան շների տեղ էլ երկու գալլ, ականջներից բռնած կոնգոռնալով քաշ է տալիս:

Ամեն գիշեր խարայիներ էին վառում սարերի գաղաթներին, որ հեռու տեղերում իմանան, թէ Զը՛մբ-զը՛մբ դեերը խրախճանքի մէջ են: Սարայի առաջ գերանաչափ անծխակիթերը իրաշ անելով, զօրեղ կրակ վառելով որսերը պուկում, խանձու, խորովու անում, ուտում, խմում գուարճա-

նում էին և Ապաւէնին իրենց հետ կցում, որ եօթն օրը ձանձրալի չերևայ:

Մինչ սրանք այսպէս էին՝ Փափազն ու Հուրհերը շո-
ղոմքոր գառների նման իրար տեսնում, իրար հետ խօսում,
իրար պատկերի նայում, իրար քաղցր աստղով խնդում էին:
Փափազը խելօք էր, նրանից առաւել էր աղջիկը, որն ա-
ռանց երկար ուշ զննելու անմեղ խաղերին՝ աւելի զբաղուած
էր ուղեւորութեան պատրաստութիւններով. ամեն ինչ ինքն
էր անել տալիս, ինքն էր կարգադրում: Փափազը մասամբ
մատնուած էր պարապութեան, աչքերով հետևում էր Հուր-
հերի եռանդով աշխատելուն, ինքն էլ կամենում էր մաս-
նակցել, նշանածը չէր թողնում ասելով.

— Մենք հիւրին սովոր ենք ծառայել, ոչ թէ ծառա-
յեցնել:

Քաղցր կերպով հրում էր և ուղարկում զբօսներու:

Հինգ օրն անցել էր Փափազի համար, երջանիկ ժամե-
րով: Աեցերորդ օրը Հուրհերը գլուխը կախած զբաղուած էր.
Փափազը նրան չխանգարելու համար մտաւ դուրսի պապե-
նական տունը, որ քառակուսի շինութիւն էր չորս սալանի,
չորս տալանի: Այնքան մեծ էր, որ մի պուճակից միւս պու-
ճակը չէր երևում: Փափազը հաստ սիւներին և վրայի նախ-
շերին հետաքրքրութեամբ նայելիս՝ նկատեց մի փունջ բա-
նայիք: Տան արևելեան պատի մէջ մի դուռը կար. ժամա-
նակ անցկացնելու համար Փափազը կամեցաւ այդ դուռը բա-
նալ և իմանալ մէջը քնչ կայ: Դրա համար չուզեց Հուրհե-
րին բանից գցի, բանալիները դռան վրայ փորձեց, ու քիչ
միջոցից չնտոյ դուռը բացուեց: Դատարկ սենեակ էր ու մի-
ջով ուրիշ դուռը կար: Հետաքրքրուեց այն էլ բանալու, տես-
նի մէջն ինչ կայ: Նրա բաղդից այդ էլ բացուեց, կրկին դա-
տարկ էր ու դարձեալ միջով ուրիշ դուռ: Ինքն իրեն մը-
տածեց.

— Անպատճառ այստեղ մի հետաքրքիր պահուստ պէտք

է լինի, որ մինչև օրս Հուրհերը ինձնից ծածուկ է պահել,
շտապեմ մնացածն էլ բանալու, քանի որ զբաղուած է:

Այսպէս իրարու եղնից վեց դուռ բաց արեց, բոլորն էլ
դադարի: Եօթներորդ սենեակից մի մռնչոց լսեց, որը Փա-
փազի սիրտը լցրեց թէ երկիւղով և թէ անզուսպ հետաքր-
քրութիւնով:

— Բանամ տեսնեմ, սա ինչ կլինի, ասեց ու բանալին
շարժեց: Երբ դուռը բացուեց՝ Փափազին պաշարեց մի սար-
սափ և ոտից մինչև մազի ծայրը ցնցեց:

Ահագին դարբասի մէջ եօթ գլխանի մի զառամեալ դև,
գլխները երկաթէ թոկերով կապկապած պուճակների հաստ
սիւներից: Քերծաչափ դևը տափակուել դարձել էր ցամաքած
կոճղ: Հեռու դրած էր ջրի ահագին տաշտը, դևի պինչը չէր
հասնում. ամիսներով ծարաւ էր, հէնց այդ էր նրան խեղ-
ճացրել, նիհարացրել: Փափազին տեսնելուն պէս՝ աղի աղի
լաց եղաւ.

— Ա՛յ ազնիւ տղայ, ասեց, թէ սիրուն արևդ կսիրես,
ինձ մի պուտ ջուր տուր: Մեղք արի զառամեալ հասակիս,
եօթը տարի է այստեղ կապկապուած եմ: Բաւական չէ որ
արևից զրրկուած եմ, սին ջուրն էլ խնայում են. աչքիս ա-
ռաջ տաշտը ջրով լիքն է, ես այստեղ ծարաւ պապակում եմ:
Ի՞նչ կլինի այդ ջուրը մօտեցնես, խմեմ և քու արևն օրհ-
նեմ:

Միամիտ Փափազը հաւատաց նրա կեղծ աղաչանքին,
մի կերպ տաշտը մօտեցրեց առանց իմանալու, որ եթէ ջրը
չոր եղած դևը ջրից կշտանայ՝ կորած ոյժը լետ կգայ: Դևը
բոլոր ջուրը ծրծոքեց, ցամաքեցրեց տաշտը, ու որ մի չսկը-
սեց ճլրմկոտալն ու գլուխները թափահարելը—թոկերը զը-
րընթալէ, զընդալէ բաց ընկան: Դևն արձակուեց, վրայ բե-
րեց Փափազին էլ կռնադրո մի թաթալոշ կպրեց, գետին
փռեց, դուրս եկաւ Հուրհերին շալակն առաւ, օր ցերեկով
փախցրեց:

Գեներն ու Ապուէնը միատեղ որսատեղ էին: Հուրհերի ծղրտոցը ձորերը կալել էր, ոչ ոք չկար, օգնութիւն հասնէր: Եօթը գլխանի դերը գնում էր իր թանգազին բեռնով: Սա գրաւուած Կռմբալ թագաւորի խոստումներով եկել էր որ կռուի բոլոր դեերի հետ և ուժով տանի: Բայց Զըմբըմբ դեերը կապկապել էին. ոչ ուտելիք էին տալիս, ոչ խմելիք. ջուրը հեռու դրել էին, որ աչքը տեսնի սիրաբ ցանկանայ, պինչը չը հասնի, հալ ու մաշ լինի: Նրա վրայ հսկելը կաղ դեի պարտաւորութիւնն էր, որ շաբթական մի անգամ կալանաւորի քնած միջոցին բաց էր անում տեսնում, էլ լետ փակում, բանալիները իր ձեռով պահում: Քրոջ նշանադրութեան դէպքը այնպէս ուշագրաւ էր արել բոլորին, որ գուարճութիւններով զբաղուած՝ դեւն էլ էին մոռացել բանալին էլ: Որսատեղում կաղ դերը մտաբերեց, որ բանալիները թողել է սիւնի ճակատին կախ: Կասկած ընկաւ սիրտը.— չլինի՞ Փափազը քրոջը հարցնի, թէ սրանք ինչ բանալիներ են, քոյրն էլ միամըտաբար ասի ու երկոսով դժբաղդութեան պատահեն: Այս մամտութից լետոյ խեղոյն քայլերն ուղղեց դէպի տուն առանց եղբայրներին իմացնելու: Ա՛խ ու վիշ անելով հասաւ պապական սարայուն. բարձրացաւ տեսաւ ո՛չ քոյր կայ, ոչ փեսայ: Ամօթից ու սարսափից թուքը կպաւ, սըփրթնեց: Ազգեց բանալիների մօտ— չկային: Գոռգոռաց, դռբըռաց— ոչով պատասխանող չեղաւ: Իմացաւ բանն ինչո՞ւմն է, վազեց բաց սենեակները և տեսաւ տաշտի կողքին Փափազը փռուած, բերանն արիւնլուրիկ. դեռ սիրտը արբիւում էր: Մինչև կաղ դերը ջրի կվաղէր, մինչև ուշի կըբերէր՝ միւս դեերն էլ հասան, թըմբթմբալէ ներս դառան:

Փափազը ուշիւրացաւ, գլխին եկածը մին մին պատմեց ու իրեն լանցաւոր զգալով՝ մնաց պռըշկած արիւն ծովումը: Միտք էր անում ինքն իրեն և կշռելով իրեն հասած դրժբաղտութիւնը՝ քիչ էր մնում խելքը թռցնի:

Ապուէնը երբ նկատեց, որ թաքուն աշկարայ դեերը

տրտնջում են Փափազի դէմ, քիթըցից են թէ իրեն և թէ ողջումախալօր հետ՝ սկսեց խիստ հայեացքով աչքերը խոժուել նրանց վրայ:

— Ի՞նչ էք նոթերնիդ կիտել, անտառիներ, բաւական չի որ սառ նստել, չէք ուզում տեղներից շարժուել, դեռ իրաւունք էք համարում թոնթորալու էլ: Զեր քոյրն է փախցրած, իմ հարսը. այս փորձանքի մէջ աւելի մեղաւոր էք դուք, որ ինձնից ծածկել էք ձեր վտանգաւոր գերին: Ինչ եղել է, անցել է, մէկմէկու վրայ մեղադրանք դցելն աւելորդ է: Դուք, այդ է, փէշներդ թափ տուել, մի ձայնի ձեր քոյրն էք պահանջում, իսկ ես այն նամուսի տէրը չեմ, որ թողեմ հարսիս դե փախցնի, թէկուզ եօթ գլխի տեղ քսանեօթ ունենայ: Ողջումախալօրս թողում եմ ձեզ մօտ գրաւ և գնում Հուրհերի եզնից մի ամիս ժամանակով: Թէ բերի ժամանակին, մեր բաղբն է, թէ չբերի՝ նշանակում է ես կենդան չեմ. ընկերիս արիւնը ձեզ հալալ:

Զըմբըմբը դեերը համաձայնուեցին: Ապուէնը «մնաս բարև» ասեց նրանց, գնաց, իսկ Փափազը մինչև ձորի բերանը մղկերտալով, արտասունք չափելով հետն եկաւ:

— Ա՛խ, հառաչում էր նա, թնչ անբաղդ արարած դուրս եկայ: Այնտեղ խեղճ ծնողացս աչքը արիւն արտասունքով թողի, բաւական չէր կարծես այդ վիշտը, այստեղ աշխարհի աղամանդը իմ անմտութեամբ ձեռէս թռցնելուց լետոյ, այժմ էլ քեզ եմ կորցնում անյոյս, Ապուէն ջան: Սրդեօք արժի՞ ինձպէս տխմարի պատճառով այդչափ նեղութիւն լանձն առնելը: Առաւել լաւ չի՞ այս գետի ալիքներին կուր շինես ինձ ու անձը նորանոր փորձանքների չենթարկես:

Ապուէնը քաղցր ժպիտով գլուխը թօթուեց ու սրտալոտոր Փափազին դարձաւ:

— Սրա Փափազ, միթէ այդքան է քու տղամարդութիւնը: Ա՛րա, Հուրհերին կորցնելը թեթեւ անպատուութիւն ես համարում, հա՛: Ատենք թէ դու սրտիդ մորմոքից այդպէս

ես խօսում. բա՛ իմ ընկերսիրութեան նշանը սրն է, թող անեմ Հուրհուրի մազը թեքուի: Չէ, մատաղ, ողջումախալերդ դեռ հենդան է, յոյսդ մի կտրի: Մինչև ինձ մաս-մաս չանեն, աշխարհի չորս քամիների բերան տան՝ ես Հուրհուրի հետքը չեմ բաց թողիլ. մինչև ինձ խաղազան չանեն, սանդի մէջ չածեն, չծեծեն՝ ընկերի պատուի հատուցումը մտահան անողը չեմ: Յետ դարձիր, մատաղ, ես մօրդ խօսք եմ տուել, կարմիր ուսկապդ նա պէտք է կապի. առանց Հուրհուրի քեզ սրտակոտոր նրա երեսը մնց տանեմ: Ինձնից միամիտ կաց, ողջումախալէրութեան Աստուածը զօրեղ է, նա անպատճառ ինձ օգնականներ կհասցնի, որ գնամ, ուր էլ լինի, Հուրհուրին բերեմ, որը գիշերը քունըդ է կտրում, ցերեկը ոտներիդ թելը:

Երկու ողջումախալերները իրար փաթթուեցին. Ապաւէնը թռաւ գետի այն կողմը, այն գնալն էր ինչ գնաց առանց ուսով լետ նայելու, իսկ անփորձ Փափազը բարձրացաւ մօտակալ ժայռի գլուխը, աչքն այնքան Ապաւէնի ճամբին կթեց, որ տեղն ու տեղը նղղեց, քնեց: Կաղ դեւը, որ առանձին սէր էր զգում դէպի Փափազը՝ կարեկցելով նրան որոնեց ու մթնաժողին քարափի գլխին գտնելով սիրտ տուեց, քաջալերեց ու տարաւ իր օթևանը:

Ժ.

Աստրծու անունը տուած Ապաւէնը գնում էր բռնած ճամբէն. նա կարող էր լաւ ձի ճարել ու նստել, բայց նա խոնարհ էր, չէր ուզում երեսացնի թէ ինքը ո՞վ է, դրա համար երկար ճամբէն մտադիր էր ոտով գնալու:

Հասաւ մի շոք երկիր. տեսաւ համդում մի վարնորդ եօթ լուծ գոմէշն առաջին: Գու մի ասիլ, առաւօտահացը ուշայրեւ էն, սովից բարկացել, մաճը թողել է ու դարսուած

ճրմբները փրանչա-փրանչա կուլ է տալիս հացի տեղ: Գու թանը դւթալէ ճղում է գետինը, ճրմբները կիտում, բայց էլի վարնորդին վրայ չի հասցնում: Ապաւէնը հետաքրքրութիւնից մօտեցաւ.

— Բարի աջողում, վարնորդ եղբայր. այդ ինչ զարմանալի շնորհք է, որ բանացնում ես, աշխարհիս ճմբները հաւաքում ես, չես կշտանում:

— Աստրծու անհատ բարին քեզ, խոնարհ տղայ. շնորհքն այս չի, որ կուպտաբար բանացնում ենք. շնորհքը Խարազի տղինն են ասում, որ ուժով ու խելքով Զը՛մբ-զը՛մբ դեւերին յաղթել է ու նրանց կռուածադիկ քրոջն առել:

— Առել էլ է, տանուլ էլ է տուել. թէ շնորհք ունի, թող այսուհետեւ բանացնի, աշխարհում ամօթով չմնայ:

— Ինչո՞ւ, ինչ է պատահել, ինչպէս, հետաքրքիր հարցրեց ձմբակուլը:

Ապաւէնը մէկ մէկ պատմեց: Վարնորդը իմանալով թէ առաջն ո՞վ է կանգնած՝ կարեկից սրտով ասեց.

— Ինչ գիտէիր թէ քու սրտկերին էի կարօտ, անձնուէր տղայ: Եթէ իմ շնորհքը քեզ պիտանի կարող է լինել՝ կեանքս քեզ մատաղ, գնանք, ուր սոսես ընկեր եմ:

Եւ լետոյ դիմեց գութանի լծկաններին.

— Էյ գութանաւորներ, լաւ լսեցէք, մինչև իմ վերագարձը սարերի խոտը կուտէք, այս երևող դաշտերը կը վարէք: Եթէ ականջ չէք գնիլ, կաշիներդ կմաշկեմ:

— Երբ որ առանց քեզ էլ գութանը կբանի, գնանք, ասեց Ապաւէնը. մէկ չլինենք, երկու լինենք, քու շնորհքը անշուշտ կհարկաւորի:

ձամբայ ընկան: Գնալիս ինչ պատահում էր՝ դաշտում, անտառում, թէ օդի մէջ՝ Ապաւէնը նետով վեր է ածում ընկերին կերակրելու համար: Բայց որսն այնքան առատ էր, որ շալակելուց ձմբակուլի ուսերը ցաւում էր: տեղ-տեղ իջեւանում էին, որսերը թեփրում, պլոկում, կիսախորով, խան-

ձուխորով անուժ, ուտում, կրկին ճամբէն շարունակում:

Ճամբակուլի աչքը լոյս էր եկել, այնքան կիտարի ու բախրի միս էր կերել:

Շատ սար ու ձոր անցնելուց յետոյ տեսան խոր ձորի մօտ՝ փորսիվէր ընկած մի աժդահայ մաւրնչում է:

— Վայ, ծարաւ մեռայ:

Գու մի ասիլ այդ ձորի տեղը ծով է եղել, միջի բոլոր ջուրը խմել է և դեռ ծարաւ է: Մօտ որ գնացին Ապաւէնն ասեց.

— Պա գու տունը չծակուի. այդ քնչ շնորհքի տէր ես, որ տարած ծովը մրդոքել ես ու դեռ աչքդ ջրումն է:

Ծովակուլը պատասխանեց.

— Է՛, օտար եղբայր, իմ արածը քնչ շնորհք է Խարազի տղի մօտ: Շնորհքովն այն տնաշէնն էր, որ Զըմբ-գըմբ դեւերին ճաւճեռել լաղթել է ու կռուածաղիկ ձուրհներին տիրացել: Ես քնչ մարդահաշիւ եմ նրա կշտին:

— Նա տիրացաւ, բայց խլուցն էլ խլեց. թէ շնորհք ունի, սրանից լետը թող երևացնի, խօսեց Ապաւէնը:

— Ի՛նչ, քնչպէս, այդ քնչ էք ասում, Հետաքրքրութեամբ հարցրեց Ծովակուլը:

— Բա՛, քնչ կասես, Ծովակուլ եղբայր, այսպէս, այսպէս, Ապաւէնի տեղ պատասխանեց Ճամբակուլը, գովական Խարազի տղէն սա է և ձուրհների ետնից է գնում:

— Վայ դրա արեւին մատաղ, վեր թռաւ Ծովակուլը. թէկուզ ջրչոր եղած լինի՞մ՝ գրա սիրու համար աշխարհ տակն ու վրայ կանեմ, որ դա տխուր չլինի, որ դրա անձնուիրութիւնը փառքով պսակուի: Գնանք, ես էլ եմ գալիս, երկու չլինէք, երեք լինենք:

Ընկերացան ու գնացին:

Ճամբին ինչ սրս պատահում էր՝ պրծնում չկար, Ապաւէնը նշանակի տալով թրմփացնում էր, Ճամբակուլն էլ նստում չէր, սոված ժամանակ բերանն էր տալիս թռչունքը

փետուրներով, կիտարը պճեղներով, պտուղները կորիզներով, շատ անգամ էլ ոստերով, տերևներով: Ծովակուլի տունն էլ այնտեղ շինուի, ինչտեղ առու կամ ջրի Հետք էր տեսնում, վազում էր ակը գտնում, խմում, ցամաքեցնում:

Մի խօսքով սրանց անցկացած տեղերում էլ շնչաւոր չը մնաց, ահի ու ծարաւի ձեռից գլուխ առան, կորան: Ման գալիս տափը նրանց ոտների տակ դողում էր. գոռում գոչիւնով սար ու քար որոտ-որոտ էին գցել:

Շատ քիչ գալը Աստուած դիտէ, դէմ եղան մի լեռնաշղթալի. այդ էլ գլխավէրելով մտան մի ձոր, տեսան մի գետ վրխալէ գնալիս: Ափէ ափ տերևախիտ ծառեր ու փումփիխիկ թփեր: Այլ ափին կանաչ տեղում մի աղամորդի նստած մի բանի վրայ ածում է: Համա ածելը այնքան հրաշալի է, այնքան դիւրալի է, կասես հրեշտակի բերանից բղխելիս: Հեռուից լսողը չի իմանում ինչից է դուրս գալիս այդ ձայնը: Մէկ կարծում է, թէ տաւիղ է, մէկ էլ յանկարծ մրմնջում է դղլացնում. քիչ կացած քաղցրաձայն քնարի է փոխում. յետոյ բամբ ու նուազ լաւում գործիքի ծոցից, կարծես բամբիւ ու նուազարան էլ մէջն ունենար: Ածողը ամեն մի եղանակ առանձին, թէ միասին՝ իրար ծոր բռնելով այնպէս ճարտար հիւսում էր, որ հողածնի ոտը երկրից կտրում երկինք էր վերացնում: Այդ էր պատճառը, որ աշխարհիս երգատէր թռչունները հաւաքուել էին այդ ձորը, ճլուլուել ծառերի վրայ: ձղներն ու ոստերը այնպէս էին զարգարուել թեւաւորների նախշուն փետուրներով, որ էլ կանաչ տերև չէր երևում: Թռչունների այդ ծանրութեան տակ բոլոր բուսեղէններն առհասարակ ճնջիւել, կոացել էին, տափից կպել:

Ածողը տեսնելով Ապաւէնին ու ընկերներին, աւելի ոգևորուեց ու սկսեց բոլոր շնորհքը ցոյց տալ. երգել ու ածել, ածել ու երգել: Երգելու ու ածելու թունդ ժամանակ բոլոր ծառեղէնն ու բուսեղէնը սկսեցին պարելով պտտել ածողի գլխով: Թռչուններն էլ խելքամաղ եղած, գողտրիկ

կուռցնե՞րը երկարացրած, կլափները կիսաբաց դամ էին պահում երգին՝ ուրախ մնչելով, ծլվլալով, կկլլալով ու բուսեղէնների հետ պտտելով:

Այս զարմանքը տեսնելով Ծովակուն իր ծարաւը մոռացաւ, ձմբակուն իր քաղցը. տեղն ու տեղը ականջ դարձած՝ մնացին բերանները բաց, իսկ Ապաւէնը հիացումով ասեց.

— Կեցցես երգիչ, դո՛ւ էլ, քու շնորհքդ էլ: Ուխտս, ձայնիդ մատաղ. Արարիչը քեզ մէկ է ստեղծել, բայց եօթ շնորհքը միասին պարգևել, որ համ լացացնես, համ ուրախացնես, համ խորովես, համ սփոփես, համ զարհուրեցնես, համ հիացնես, համ երկինք տանես Աստրծուն ի տես: Կատարեալ շնորհքը դա է. Աստուած կեանքդ երկար անի:

Ածողը դադարեց ու շնորհունակ Ապաւէնին շնորհալի պատասխան տուեց.

— Ե՛, եղբայր, դու զմայլուած ես իմ շնորհքով, որն անդօր եղաւ սրտիս փափաքը կատարելու և Հուրհերին ձեռք բերելու: Սա թնչ շնորհք է որ զարմանում ես. շնորհքը Խարազի տղինն է, որ Զըմբ-զըմբ դուրսին յաղթեց ու աշխարհիս կռուածաղկին արժանացաւ: Միակ խնդիրս Աստրծուց այն է, որ մի անգամ նրա երեսը տեսնելու բաղդ ունենամ, մի անգամ երգելուս ու անելուս ձայնը նրա ականջը գցեմ, յետոյ որ մեռնեմ սրտումս դարդ չի մնալ:

— Երգիչ եղբայր, թնչ գիտես թէ Խարազի տղէն այսօր թնչ նեղ օրումն է ու քու անելուն է կարօտ, որ տխուր սիրտը բացուի, ունեցած կսկծից սփոփանք գանի: Բայց աշխարհի բանին տես, որ քեզ հետ շատ շատերը նրան են երանի տալիս ու նրա բաղդին նախանձում:

Այս խօսքում Ծովակուն ու ձմբակունը մաղուած խելքները հուաւքեցին ու անողին մօտենալով ասին.

— Բա՛ս ասիլ չես, քու սրտի ուղածը հէնց սա է որ կայ: Երգիչը ցնծաղին բարևեց, երեքին էլ իր մօտ մարգագետնի քնքոյշ խոտերի վրայ նստացրեց, ու նրանց սիրոյ

համար համ անեց, համ երգեց: Սրանց ուղևորութեան պատճառը իմացաւ թէ չէ՝

— Իմ կեանքս ու շնորհքս Խարազի տղի պէս անձնուէր ընկերին մատաղ է, ասեց, մինչև Հուրհերին գտնելը սուրբ պարտքս լինի անել ու երգել, որ տխրութեան ամպերը չը համարձակուեն քաջի ճակատի վրայ բազմել: Թէպէտ իմ հեռանալով այսքան արարածներն ու բուսեղէնները կիսամահ են լինելու, բայց փոյթ չի. թող դրանք էլ իրենց զուարճութիւնը զոհ բերեն ամենամեծ քաջին: Գնանք, երեք չլինէք, չորս լինենք:

Միացան ու ճամբէն երգով, խնդումով շարունակեցին: Շատ գնացին, թէ քիչ, Աստուած գիտէ, տեսան կաղնու չափ հսկայ մարդ, լոշտակ ականջը դրել է տափին, տազ արել:

— Այ մարդ, բարի աջողում, այդ թնչ ես անում:

— Սուս կացէք, նոր նոր համբաւներ կան, զոբը ո՞րը շատ է, ջոկում չեմ թնչ են ասում:

— Պա՛, թնչ շնորհք է. ամեն տեղից, ամեն գործից տեղեկութիւն ունիս, նախանձում եմ քեզ, ասեց Ծովակունը:

— Ե՛ եղբայր, սուր լսողութիւն ունենալը թնչ մեծ բան է սր: Գովասանքի արժանին Խարազի տղէն է, որ մօտ ժամանակս եօթ ամբաստան գլխերի քոյրը ձեռք բերեց: Նրա վրայ պէտք է զարմանալ, թէ չէ ես թնչ

— Ականջեղ, եղբայր, տխրադէմ խօսեց Ապաւէնը, Խարազի տղէն ես ասում, այդ ես եմ: Հուրհերը ձեռ գցեցի, ուղիղ է, բայց թնչպէս է որ չես լսել նրա փախցնելը: Գործը այս դրութեան մէջ է, մենք գնում ենք նրան գտնելու թէ շնորհքդ բանացնելու ախորժակ ունիս, դու էլ արի:

— Խթ՛ չեմ գալ, քեզ մատաղ, չորս չլինէք, հինգ լինենք:

Առաջ եկան մտան մի աշխարհ, տեսան մի երէց, եօթը գիւղ է հովում, այնքան սրտացաւ, այնքան բարեսիրտ է, որ չի թողում ժողովուրդը ոչ մի օր սնժամ մնալ: Մի տեղ

ժամը վերջացնելուց յետոյ գեղի եկեղեցին շարակում է, գօտկով տանում միւս գեղերը ման ածում, ժամ ասում ու էլ եա շարակած բերում իր տեղը գնում: Խարազի տղէն տեսաւ թէ չէ՝

— Փառոց կենաս, տէրտէր ջան, ասեց, Համա ուժով ես Հան, կարգի ու պատարագի լինես, երբ որ այգքան շնորհքով ես:

— Այ որդի, թէ ուժից ես խօսում, Խարազի տղի աւնունը տուր, որ եօթ թագաւորի Հողում նրա գովքն են աւնում: Ես ի՛նչ եմ նրա կշտին, ափսոս Հողը մինն է ծնել. նրա մայրը եօթը պէտք է բերէր, լաւ լինէր:

— Ասարծու փառքը շատ լինի, տէրտէր ջան. երբ ես լսել, որ քաջ հերոսը հեշտ հողով իր փափագին Հասնի ու վայելի: Ետա կարելի է Խարազի տղին գովում ես, որովհետեւ Հուրհերին առաւ, բայց տանողն էլ տարաւ: Այժմ Խարազի տղէն ինձ պէս գլուխը փէշում դրած երկրէ երկիր ման է գալիս, որ Զըմբ-զըմբ դեւերի քրոջը գտնի:

— Օրհնեալ լինի նրա ծնունդը, ո՛ւր էր թէ մեր կողմն էլ գար, գովական պատկերը տեսնէինք ու դարդին մի ճարանէիք:

— Հէնց քու ուզածը այս հինգ Հողուս մէջն է, ա՛ տէր. թէ կարենաս ճանաչել. Հարցրեց ձմբակուլը:

— Հողին սուրբը վկայում է, որ խօսակիցս պէտք է լինի: Զարմանալի էլ չի, Աստուած շնորհքները խոնարհներին է տալիս. բայց ոնց տեսնում եմ՝ սիրտը շատ կոտրած է: Օրհնեալ լինիք, որ ընկերացել էք մի թարեւու Համար: Բայց դուք որ քաջին, արժանաւորին գնահատել զիտէք, Հէնց ես եմ ալարկոտը: Գնանք, հինգ չլինէք, վեց լինենք:

— Տէրտէր ջան, հեռու ճամբայ ենք գնում, արի ժամ ասա. ժամի կարօտ չըմանք, խնդրեցին ուղևորները:

— Այ որդիք, դուք ժամ մտէք. ինչո՞ւ էք ժամի կարօ-

տելու, տէրտէրն էլ է ձեզ հետ գտլիս, ժամն էլ, պատարագն էլ:

Ներս մտան թէ չէ, Տէրտէրը գօտիկը պատ տուեց ժամի չորս կողմով, շարակն առաւ ու «Տէր, սւղղեա զգնացս մեր»... տսելով ճամբայ ընկաւ վարար ջրի պէս:

ԺԱ.

Ժամասէր երէցը աղօթք տսելով գնում էր. Ականջեղը լանկարձ գողաց.

— Այ նրէց, կանգնիր, ականջս տփտփում դըռդըռում է, այս մօտիկ տեղը մի բան կայ: Տէրտէրը կանգնեց, Ականջեղը տափից կպաւ ու բղղալէ վեր թռաւ.

— Մօտիկ քաղաքում թունդ իրարանցում կայ. Հարսանիքի պատրաստութիւն են տեսնում. գնանք:

Այս լսելով ամենքն էլ շտապեցին, վռազ-վռազ Հասան քաղաքը: Իրաւ որ ժողովուրդը խլիլում էր, դատարկ ոտնատեղ չկար փողոցում: Ապաւէնն ու ընկերները Հնար չըգըտան քաղաք մտնելու: Քաղաքից դուրս մի խրճիթ մօտ ոտն եղան: Նրանց կանչին մի պառաւ դուրս եկաւ.

— Այ նանի, այս թնչ խաբար է, ձեր քաղաքը միշտ այսպէս լիքն է լինում:

— Ի՞նչ սրտեղացի էք, որ խաբար չէք: Եօթ գլխանի դեր մեր թագաւորի Համար Հուրհեր աղջկանը բերել է. քանի տարի էր Հան, որ գնացել էր: Հիմի նրա Հարսանիքն է:

— Բախշի մեզ, նանի, օտարական ենք, տեղեկութիւն չունինք. միայն մի խնդիր ունինք, թէ կարելի կլինի, մեզ այս գիշեր օթեւանելու տեղ տուր, առաւօտանց գնալու ենք:

Ապաւէնը նկատեց, որ պառաւը չեմ ու չում անելով ուղում է գլխիցը ցանի՝ իսկոյն մի բռնակ փող պառաւի գողն

ածեց: Պառաւն այդ տուրքի վրայ կակղեց, առաջ գնաց թե-
ներից կախ եղաւ.

— Օտար եղբայրներ, բարի հազար բարի, իմ գլխի վրայ
էք եկել, հիւրն Սատրճունն է, ինչո՞ւ չեմ ընդունիլ, տունն
էլ է ձերը, դուռն էլ:

Մեր ճամբորդները պառաւի հրաւերով ներս մտան հան-
գըստանալու, իսկ տէրտէրը իր շալակը վէր դրած՝ աղօթում
էր գործի յաջողութեան համար: Մթնելու վրայ էր, որ թա-
գաւորի սպասաւորները թողեթաղ, տնէտուն ընկած բոլորին
իմաց էին անում՝ պալատը հարսանիք գնալու: Մինն էլ ե-
կաւ խրճիթը պառաւին հրաւիրելու.

— Գնա, ասա, կարող չեմ տանից հեռանալ, հիւրեր ու-
նիմ, շատ շնորհակալ եմ.

Կանչող սպասաւորը գնաց, յայտնեց որ պառաւը չի գա-
լիս, որովհետեւ նրա տանը հիւրեր կան այս ու այն նշանի:

Պալատում հետաքրքրուեցին թէ այդպէս մարդիկ ին-
չո՞ւ պէտք է պառաւի տան վէր գան. կասկած տարան նը-
րանց վրայ, որ շահաւետ մարդիկ չպէտք է լինին: Պալատա-
կաններից մի քանիսը հարկաւոր համարեցին զրանց սպանել,
ոչնչացնել: Բայց այդ միջոցին աշկարայ կռիւ սկսելը ան-
յարմար էին տեսնում, մտածեցին խաբէութիւնով մահացնել
այդ կասկածելի մարդկանց: Կրկին ոքմին ուղարկեցին պա-
ռաւի տուն թէ՛ թագաւորը խնդրում է քո հիւրերով հա-
մեցէք. իմ ուրախութեան մէջ աղքատն ու օտարականը ա-
ւելի պատուաւոր տեղ ունին:

Այդ ժամանակ Ականջեղը մտել էր ժամը, չոքել ական-
ջը տափին դրել: Խնչ էր լսում. պալատականները թագա-
ւորի հետ խորհուրդ էին անում, որ վեց բաժինների մէջ
թոյն խառնեն. օտարական հիւրերը ուտեն թէ չէ մէջներից
ճաքեն:

Ականջեղն այս ամենը յայտնեց Սպաւէնին. սա էլ պա-
ռաւին ասեց որ համաձայն են իրենք էլ հարսանիք գնալու:

Սպասաւորը լուր տարաւ որ գալիս են, իսկ Սպաւէնն ու ըն-
կերները ժամում տէրտէրի ներկայութեամբ խորհուրդ արին,
կարգադրեցին, թէ ո՞վ ի՞նչ պէտք է անի թագաւորի պալա-
տում սուփրի վրայ. այսպէս պատրաստուած գնացին պալատ:
Թագաւորն ինքը դիմաւորեց ու պատուով ընդունելով՝ պա-
տուիրեց սեղանի կառավարչին, որ իրենց արժանաւոր տեղը
բազմեցնեն նորեկ հիւրերին. ուտելիք խմելիքն էլ լիառատ
անեն:

Պատուէրը ճշտութեամբ կատարուեց: Երբ սեղանը պատ-
րաստ էր, ամենքը նստած էին ու կամենում էին Հաց կրտ-
րել՝ երգելը գործիքը ձեռն առաւ, սկսեց օծել: Բազմական-
ները ձեռները հացից ու կերակրից յետ քաշեցին: Խելքամաղ
եղած լսում էին. հէնց իմանում էին թէ հրեշտակները ի-
րենց թռթռացնելով տանում են երկինք: Երբ օծելու հետ
երգելն էլ սկսեց, աննկատելի կերպով սեղանը ժափ ընկաւ
տեղից ու վրայի բաժիններով սկսեց պտտուել: Երբ թունա-
ւոր բաժիններն անցաւ թագաւորի, նազիրի, պալատականնե-
րի առաջ երգելը լուց: Երգեցողութեամբ հիացած ժողո-
վուրդը ծափ տուեց, շնորհակալութիւն արեց երգչին և ձեռ-
մեկնեց կերակրի, հացի: Ոչ ով էլ չէր նկատել թէ սուփրի
մէջ ի՞նչ փոփոխութիւն է եղել:

ձմբակուլը դեռ բլրուլը չէր լցրել՝ թագաւորի ու մօ-
տիկ մարդկերանց փորի ցաւը բռնեց: Գեղնակութեցին, սը-
փարթնեցին: Ձէին կարողանում տեղները հանգիստ նստել.
բղիւմ, զկրտում էին, բայց բղիւցով ու զկրտոցով օգնու-
թիւն չէր լինում: Պալատականները թագաւորին ու միւսնե-
րին վորսուվէր գցեցին ու մէջքները կոխ տուին, քթները
հաղաղեցին, ականջներից ձգձգեցին—ճար ու հնար չեղաւ:
Թագաւորն ու ընկերները աչքները պարանեցին ու քոչեցին
հանդերձեալ աշխարհը: Ժողովուրդը մնաց արիւնսպարտ. որն
ասեց. սա տեսիլք էր, որը թէ՛ Տէր ինքը յօժար չէր այս
պսակին, որը թէ՛ շուրհեր հարսնացուի մեղքիցն է, որ մի

սենեակում փակուած արիւն արտասուք է թափում:

Սուփրի վրայ ինչ որ հաց ու մաց կար՝ ձմբակուլը ածեց ըռելը մի բլբուղ շինեց. Ծովակուլն էլ ինչ որ ջուր ու գինի կար՝ մի կուձ արեց, պրծաւ: Եօթ գլխանի դէք վագեց տաշտերով հաց, կարասներով գինի խտտած բերեց:

— Այդ թնչ բանի ես, մենք հանաքի գլուխ չունինք, այսօր մեզ համ հարսանիքի ճաշ պէտք է տաք, համ հոգեհաց, խելքներդ սրտեղ է: Գնա՛, հացի պատրաստութիւն տես, սրանցով բան չի դառնալ, ասեց ձմբակուլն ու տաշտերը դարդակեց:

— Պա՛, քու դուրս եկած աշխարհը խորտակուի, այս թնչ տեսանք, խօսեցին զարմացած բազմականները:

Ծովակուլն էլ կարասները գլխին քաշելով, մինչև տակները ծրծռեց ու դէն շարտելով՝

— Այս թնչ անշնորհք պուլիկներ են, կատիկս էլ չեն թրջում. սրանց վարպետը որ մի քիչ մեծաւուն էր շինել, վախենում էր լիսնահոյր հատնի:

— Պա՛, քու գինոս տունն էլ այդտեղ քանդուի, ասեցին նստողներն ու խօսք մին արած գդակները վերցրին՝

— Տղէքք, փախչե՛նք, թէ չէ մեզ էլ են ուտելու: Յրուեցին ահից սարերը: Պաշար էին ուզում ձմբակուլն ու Ծովակուլը— ուշ դարձնող չկար: Ապաւէնը որ մինչև այդ ժամանակ բացակայ էր՝ ներս եկաւ, կանչեց եօթ գլխանի դէին ու շընքակոթում որ մի չհիւսեց, Տէր Աստուած, թնչ դրընգոց էր որ բարձրացաւ. կասես երկինք գիտենք ժաժ եկան:

— Քու թնչ ըռելոք է Զը՛մբ-զըմբ դէերի քրոջը փախցնել Խարազի տղի ձեռից, երբ շնորհք չունես նրա ընկերների ուտելիքն էլ հասցնել:

Եօթգլխանին քաւթառել էր՝ դեռ իր օրում այդպիսի դմբուզ, այդպէս զօրեղ կռան հարուած չէր կերել: Ել չիմացաւ, արճիճ էր, պողատ էր, որ դիպչելուն պէս աչքերը սևացաւ ու տփփէն կպաւ: Ետտ կմնար վէր ընկած, բայց

հէնց որ Ապաւէնը ծղրտաց թէ՛ «շուտ արա, թէ չէ մէկէլ որ խիեմ, կկորչես խտիպուճախը» դէք վեր կացաւ ու ազիտորմ դիմեց ժողովրդին.

— Ով որ թագաւորին սիրում էր ու ինձ էլ նրա հաւատարիմ ծառային մեղք է գալիս՝ թող գնայ իր տանից սրբան կարող է ուտելիք ու խմելիք բերի:

Այս ազաջանքի վրայ ժողովուած մարդիկ ցրուեցին ու տներեց խոնչով, խուրջինով, մաթրաթով ուտելիք, բղուղով, հոթով, պուլկով, կժով խմելիք բերին, առաջները շարեցին: ձմբակուլը խժռեց, Ծովակուլն էլ մրդոքեց: Տնաշէնների փոքր հոր էր, ձոր էր, չէր լցում. մինը մնացած փշրանքներն էր հաւաքում, միւսը պուլկրների պուռնգներն էր լիզում: Դէք մնացել էր կրակի մէջ, ինքն իրեն մտածում էր.

— Թագաւորն այն էր, որ մեռաւ. հարսն էլ այս է, սըրանց ձեռքին է, իմ օգուտն թնչ է, որ պատուհասը քաշում եմ: Մտածեց որ գլուխը կենդան սրանց ձեռից պրծացնի, ամենից լաւ է: Ո՛չ քաղաքում էր պաշար մնացել, ոչ մօտակայ գիւղերում. երեք օրում վեց հոգին բոլորը հատացրել էին: Ի հարկէ մեծ մասամբ խժռողները Ծովակուլն ու ձըմբակուլն էին: Մնացել էր միայն մի գիւղ գետի այն կողմում, որի ամբարները անարատ մնացել էին: Բայց թնչ կանես, վարար ջուրը արիւն էր բերում: Ո՞վ սիրտ կանէր զրժժոն գետի մէջ մտնել, որ սար ու քոյ պրկած, ծառ ու քար իրար գլխի տալով, լելիօս անելով ճուրնչելով սրկում էր: Ինչ անեն, թնչ չանեն, բերին եօթ գլխանի դէին գցեցին մէջը: Սա տակն արեց ու չբռնաց: Կարծելով որ ներքև դուրս եկած կլինի, Ապաւէնը ընկերներով երկար սպասեց նրա վերադարձին, բայց չէ, այն գնալն էր, թնչ գնաց: Բոլոր ժողովուրդը փախել ծակ ու ծուկն էին մտել. թագաւորի մահից յետոյ պալատականներն էլ ցրուել էին ամեն ինչ անտէր անտիրական թողել: Ապաւէնը փնդուել գտել էր այն սենեակը, ուր փակուած էր Հուրհրդը:

— Ազնիւ և հաւատարիմ տէգր, ուրախագին բացականչեց Հուրհերը, դարձեալ դու ես աշխարհէ աշխարհ ընկել և իմ ցաւը քաշում: Ամօթ իմ եղբայրներին:

Ապաւէնն ասեց.

— Խելօք Հուրհեր, դրա ժամանակը չէ, պէտք է շտապենք, ճանբաներս երկար է, միջոցը կարճ, յետոյ շատ կիսօսենք, երբ կաշխատենք շուտ վրայ հասնել և Փափագին կենդան գտնել: Եղբայրներդ նրա վրայ շատ են գայրացած. մի ամիս ժամանակամիջոց եմ խնդրել քեզ գտնելու համար:

Ապաւէնը Հուրհերին լոյս հանելով ներկայացրեց իր ուղեկիցներին. հրամայեց որ Կոռմբալ թագաւորի բոլոր գանձերը դուրս տան սլահարաններից և հակներ կապելով ջորիների վրայ բարձեն. պատուիրեց թագաւորի ձիերից երկու ընտիրները թամբել իր և Հուրհերի համար:

— Ի՛է որդիք, մտէք ժամ աղօթելու, ասեց տէրտէրը: Ժամ մտան: Տէրտէրը գօտիկը պատ գցեց, շալակն առաւ ժամը իր ժամուորներով ու «Տէր ուղղեա» ասելով իր աշխարհի ճամբէն բռնեց: Աստուած լինի դրանց առաջնորդը:

Ուրախ և զուարթ հասաւ երէցի շէնը. Տէրտէրը յետ նայեց իր գեղերին, բայց կանգ չառաւ: Ապաւէնը թէ՛

— Աջիգ մատաղ, տէրտէր, մեղք է ժողովուրդը, այսքան ժամանակ նրանց անժամ, անպատարագ ես թողել, հիմի էլ ուզում ես մեզ հետ գալ. չէ, շատ շնորհակալ եմ, գնա, հովուիր քո բարեպաշտ հօտը: Աստուած քեզպէսները ժողովրդի միջից անպակաս անի:

Ամէնքն էլ տէրտէրի աջն առան. Ապաւէնը մի ջորուբեռ ոսկի աջահամբոյր տուեց:

— Աստուած օրհնի ձեզ, ասեց երէցն ու ժամը շալակած վազ տուեց դիմացի շէնը, ուր ժողովուրդը պատարագի էր սպասում:

Ապաւէնը ձի նստեց, նստացրեց և Հուրհերին. ճամբէն շարունակեցին: Երգչի աշխարհին մօտենում էին. ծառերի

տերևները ճլորած, թռմոշկած, ծաղկներն ու խոտերը մնացել էին սբլած, ցրտատար եղածի նման ո՛չ հոտ ունէին, ո՛չ համ: Անտառները լռիկ մնջիկ, ո՛չ ձայն կար, ո՛չ ձուռն. երգեցիկ թռչունները սևասրտել, գլխները ծռել, թևները քաշարել, աչքները ճամբի վրայ սպասում էին: Կարծես մէկի կարօտ քաշելիս, որ նրա դարգու լեռ ու քար, անտառ ու ծառ, իրենց շնչաւորներով սև սուգ էին նստել: Այդ մէկը մեր անող-երգիչն էր, որ մտադիր էր ճամբէն շարունակել Ապաւէնի հետ, որ նրան շատ տեսնի, նրա քաղցր զրոյցը երկար լսի, բայց Ապաւէնն ասեց.

— Չուր տեղ մրջիմ չեմ կոխած, ի՛նչպէս կարող եմ այսքան արարածների մեղքը մըտնել. մեծապէս շնորհակալ եմ:

Այս խօսքի վրայ երգիչ-ածողը ցնծագին Վարդաբլուրն ելաւ, աչքը որ վարդապատ դաշտերին, ծաղկափթիթ գետափերին չգցեց ու մատները լարերին քաշեց, ի՛նչ տեսակ դո՛մփ ու դրո՛մփ ասես, զը՛նգ ու ծը՛նգ ասես, կլկլոց ու գլգլոց ասես որ չհանեց: Մի բոպէում մեռած դրախտը կենդանացաւ, քաշ վայրերից բուրմունքն ու ղեփիւռը իրար խրտիտ եղած մըլալով բարձրացան վարդաբլուրի կատարը: Նրա հրեշտակաձայն երգեցողութեան վրայ ծառերի ոստերը նորից ուշի գալով իրար կուլով ընկան. տերևները խշխշացին, լռած առուների ջրերը վըրխալէ իրենց քչքչոցը շարունակեցին. երգեցիկ թռչունները թևին անելով, ծըվալով եկան երգչի չորս կողմը պատ ընկան, շարտուեցին: Ճամբորդներն այդ ծըվոցի, ժվժվոցի, քչքչոցի ուրախ ձայներից զմայլելով միաբերան շնորհակալութիւն արին, իսկ Ապաւէնը թէ՛

— Վարդաբլուրը կենդան մնայ քեզանսով, Աստուած տայ, քու շնորհքը վարդաբլուրի թռուներն ու ծռները տարածեն ողջ աշխարհում: Ծնորհքը սփռուի և դրախտանման վարդաբլուրի հռչակը աճի, մեծանայ:

Մնաս բարև ասեցին ամենքը և անցան առաջ: Ծատ սար ու ձոր, շատ շէն ու գեղ անցկացած՝ քարուանը դէմ

առաւ մի ծովի: Նեղն ընկած՝ չէին իմանում թնչ անեն: Քարուանի ետնից Ծովակուլը ձեռով արեց.

— Սպասեցէք, դրա հանգը ես գիտեմ: Վրայ ընկաւ ծովին, ծարաւ գոմշի պէս պինչը վրէն դրեց, ցամաքացրեց ու բացականչեց.

— Ուխտ, փռանց այսօր խմած ջուրը ջանովս գնաց: Ուրիշ աշխարհի ջրերը ազու են, դառն են: Իէ հիմի անվընաս անցկացէք:

Քարուանը անցնելուց յետոյ Ծովակուլը կամենում էր ուղեկցել Սպաւէնն ասեց.

— Ազնիւ բարեկամ, ինձ պատուելու համար շատ նեղութիւն քաշեցիր, խնդրում եմ այսուհետեւ ծովատեղից չը հեռանաս:

Ծովակուլը յօժարուեց մնալու ու խմած ջրի ծանրութիւնից հանգիստ առնելու համար պարանուեց, մնաց, իսկ միւսները շարունակեցին ճամբէն. հասան ձմբակուլի երկիրը. տեսան գութանը ոչ դաշտ է թողել, ոչ հանդ: Սյա գլխից այն գլուխ վարել են ուշակալ լծկանները ու քրտնքում մը խուել: ձմբակուլին Սպաւէնն ասեց.

— Արնորդ եղբայր, անչափ շնորհակալ եմ. տայ Աստուած, լծկաններիդ քրտինքը քեզ արժանի լինի, որդիքդ ու թոռներդ էլ քեզ պէս հալալ աշխատանք սիրեն ու մաճը բաց չթողեն:

ձմբակուլը երկար ժամանակ անօթի էր. հէնց բաժանուեց քարուանից թէ չէ, վազեց ծրի գլուխը ու ձմբները կուլ տալով հասաւ գութանին:

Հետեւեալ օրը վաղ-վաղ Ականջեղը մօտեցաւ Սպաւէնին.

— Ողջումախալէրդ Գըմբ-գըմբ ձորում նեղ տեղն է, հասիր:

Սպաւէնը շատ սախպեց որ պարզ ասի, թէ թնչ է եղել, ով է նեղացնում, Ականջեղը չասեց:

— Մէնակ գնամ, թէ ընկերով:

— Հուրհերին էլ հետդ վերցնես, լաւ կը լինի, միայն շուտ հասիր:

— Վայ քու մէջքը չկտորի, այս թնչ ասեցիր: Հուրհեր ձին նստիր, շտապենք:

Կարգադրեց որ Ականջեղը քարուանը բերի ահալի տեղերը անցկացնի: Իրենք թռան, այնպէս թռան, որ թռչունն իր թևով, օձն իր պորտով չէին կարող նրանց կրունկը կոխել: Հէնց որ Սըռի գլուխն ելան՝ ներքեում նկատեցին թէժացրած խարոյկ: Սպաւէնի սրտի քիթը մղկտաց, ան արեց, գլուխը կորցրածի պէս շտապեց: Այն ժամանակ վրայ հասաւ, որ վեց դէր չորս ու բոլոր շարոտուած ամենափոքրին հարկադրում են, կապկապուած Փափագի վզին դանակ քսել, որովհետեւ երեսուն օրը լրանում էր և Սպաւէնը չկար: Կըրտսեր դէր դողում էր եղբայրների սպառնալիքից, բայց Փափագի տխրամած դէմքին նայելիս սրտի արիւնը թան էր դառնում, ձեռները թուլանում: Փափագը կապկապուած ոտն ու ձեռով աչքերը Սըռին էր գցել, Սպաւէնի գալուն սպասում: Ետ էլ հոգը չէր, որ մորթում են, այլ տանջում էր որ Հուրհերին ու Սպաւէնին կարօտ սրտով է մեռնում:

Յանկարծակի որ մի լախա չորաքեց դևերի գլխներին, հէնց իմացան թէ երկինքը փուլ եկաւ, ու որ մի դոռոց չը լսեցին թէ՛ «ան համբերներ, ան տմարդներ», դևերը տափից կպան ու ամօթից թէ երկիւղից չէին ուզում գլխները բարձրացնել: Փափագն ինչպէս մօրփց նոր ծնուած, կապերից ազատուելուց յետոյ ընկաւ Սպաւէնի վզով, չէր իմանում սրտի փուքը, վիշտն ու կարօտը թնչպէս փարատի: Չափազանց ուրախութիւնից համ լաց էր լինում, համ ծիծաղում: Սպաւէնը լախտով դևերին մահուան տուր ուտացնելուց յետոյ՝ զայրագին խօսեց.

— Ասենք թէ մի ամիս ժամանակ եմ տուել. բայց դուք թնչ անհոգի, անգութն էք եղել, որ մի օր գոնէ խնայել

չէք. Բան փեսայութեանը այդքան պատիւ չկար: Դրա դէմ ասենք, զայրացած էիք, բան ինչ էլ խաթր չկար:

Եւ Փափագի բազմաբարձ աչքերը տեսնելով առաւել մտմտութեամբ Ապաւէնը, հէնց ձեռք տարաւ սրին, սր բացի կրտսերից բոլոր դեւերի գլխները տայ ու դրանով սրտի ղնջղինջը հանի, մի քնքոյշ ձեռնրա թւը բռնեց:

— Դրանք այնքան յանցաւոր են, որ ամօթից երեսիդ նայել չեն կարողանում: Դրանց արիւնն ինչ բաշխիր, յոյս ունիմ Փափագն էլ խօսքիս ոյժ կտայ:

Ապաւէնը յետ նայեց, Հուրհերին տեսնելով բարկութիւնը մեղմացրեց, բայց չը ներեց նրանց: Միայն կաղ դեւի հետ ասեց, խօսեց:

Ձըմբ-զըմբ դեւերը Փափագի ոտն ընկան, միջնորդ գցեցին, որ Ապաւէնի սիրտն առնի: Սա պայման դրեց, «թող իւրաքանչիւրը յօժարակամ քառասուն լախո ուտի. հաշտութիւնը կկայանայ:

Ամեն միւսն էլ կաղ դեւի ձեռով քառասուն լախո յարուած կերան: Երեք օր յետոյ Ականջեղն եկաւ քարուանի հետ, ու շնորհակալութեամբ ու ընծաներով վերադարձաւ իր տեղը:

Միւս օրը դեւերն սկսեցին իրենց բաժին հարսանիքի ուրախութիւնն անել, յետոյ ճամբու գ'ել քրոջը: Ուրախ կերուխումը եօթն օր եօթ գիշեր շարունակելուց յետոյ երեսուն ջորի անգին հարստութիւն բեռնած խառնեցին քարուանի հետ:

Ապաւէնն ու Փափագը Հուրհերի հետ ձիան նստած «մնաս բարև» ասին Ձըմբ-զըմբ դեւերին, Գըմբ-զըմբ ձորերին ու ճամբայ ընկան: Կաղ դեւը մինչև Մեծ-սրբի գլուխը ընկերացաւ և իջնելու դիւրին ճամբէն ցոյց տուեց:

Քարուանն այնքան հոգուց էր բաղկացած, որ իջնանաձ տեղը ահագին շէն էր կազմուած: Աստուած լինի հարսանիքաւորների հետ:

ԺԲ.

Ճամբայ գնալիս Ապաւէնի աչքը չէր գալիս ոչ գանձը, ոչ ահագին քարուանը: Նրա հոգսի առարկան Հուրհերն էր. մօր պէտ խնամք էր տանում, որ ապահով ու անվնաս տեղ հասցնի, այնուհետև ինչ պատուհաս ուզուած է՝ իր գլխին գայ: Ձգում էր, որ աշխարհի ամենաբախտաւորն ինքը գտնուեց Հուրհերին դեւերի ճանկից հանելու, բայց այն էլ զիտէր, որ ամեն մի թանգագին բան հաղարաւոր փորձանքների ենթակայ է: Միշտ զգոյշ էր լինում ուտել-խմելու մէջ, որ քունը շատ չմտենայ: Ճամբին մի աչքը չորս արած էր գնում, ոչ ոքի չէր հաւատում. գիշերը ուր էլ մթնում էր՝ Փափագին ջոկ, Հուրհերին ջոկ քնացնում էր ու ինքը արթուն ոտի վրայ հսկում:

Անփորձ, անվնաս արդէն մտեցել էին Պայ-պայ թագաւորի հոգերին: Գիշեր ժամանակ, երբ ամենը անուշ քնած էին, Ապաւէնը մի թռչունաց լսեց: Մի ծիտ, աչքերը չալիկ մալիկ, թւերը սսկու պէս շողշողուն, մթնում ճրագի նման վառվառուն, կլափը բաց արեց ու այս խօսեց.

— Քաջ Ապաւէն, չար նազիրից զգոյշ կաց. նրա թաղարդը չընկնես: Նա մտադիր էր իւր տգեղ աղջիկը Փափագի վիզը կապել: Երբ այդ կապը քեզանով քանդուեց՝ այժմ կամենում է վրէժխնդիր լինել: Ձեզ դիմաւորելու է գալիս և ձի է ընծայ բերում Փափագին: Թամբի մէջ պահուստ կայ. հէնց որ Փափագը միամտաբար հեծնի՝ ձին կատաղութեամբ պետք է արշաւի և Փափագին սար ու քարով տայ: Նենգաւոր նազիրի աղջիկը Հուրհերի համար մի զոյգ ոսկեկար մաշիկ է բերում ընծայ: Յայտնիր Հուրհերին արտաքին փայլով չխաբուի ու չհագնի. թէ չէ՝ նրանց մէջ տեղաւորած իժօձերից կխայթուի ու կմեռնի: Աչքաբաց եղիր, հոգսերդ զուր չանցնեն: Այդ պատուէրները որ քեզ յայտնեցի՝ պետք

է պահեստ քո մէջ, Փափագին անգամ չպէտք է ասես, թէ չէ քար կգառնաս:

Ապաւէնը չգիտէր ոնց շնորհակալութիւն անի այդ գաղտնիքներն իմանալու համար: Մինչև շուրջը աչք կածէր, որ իմանայ, թէ իրենից աւելի խօսք մին չլսեց—գառնալով նկատեց որ էլ քաղցրախօս ծիտը չկայ: Շատ ափսոսաց:

Առաւօտը բացուելուն պէս քարուանը առաջ գցեց, իրենք ետ ընկան: Զիւաւորը վաղուց էր շտապել թագաւորի մօտ և ականջաբռնուկ արել Փափագի գալու մասին: Ողջ քաղաքը իրար գլխով էր անցել. ամենն էլ շտապում էին Փափագին զիմաւորելու և նրա բաղաւորութիւնը շնորհակալութիւն:

Ապաւէնը քաղաքից դուրս բարձրաւանդակի վրայ վրանները վէր թողել, զրօշակն էլ ցցել էր: Ժողովուրդը գլխաբաց սպասում էր ներքև նորաստեղծներին տեսնելու համար: Փափագն ու Հուրհերը վրանի մէջն էին, Ապաւէնը դուրսը պահապանի պէս կանգնած: Թագաւորը մօտենալուն պէս՝ չոքեց ոտն ու ձեռք պաշեց, թագաւորն էլ նրա ճակատից համբուրելով մտաւ վրանը և նորաստեղծներին ողջունեց, հոգու մէջ ցնծալով, որ համ որդին պանդրխտութիւնից անվընաս է վերադարձել, համ էլ աշխարհիս կռուածադիկ աղջկան հետն է բերել: Աստըծուն հազար բերան փառք տուեց ու շնորհակալութեան փոխարէն Ապաւէնին նորից գրկեց:

— Ապրես, հաւատարիմ ողջուձախպէր, երեստեսնուկի ամենամեծ ընծան քեզ է արժան. ինչ կուզես որ տամ, այ վեհանձն երիտասարդ:

— Թագաւորն ապրած կենայ, ինչ էլ ուզեմ նորաստեղծներին օգտին պէտք է ուզեմ:

— Ում օգտին ուզում ես, ուզիր, միայն այնպէս բան խնդրիր, որ քո արած ծառայութեան արժանաւոր վարձ լինի:

— Շատ բարի, երբ իմ կամքին ես թողում, խնդրում եմ

այսօր անպայման իրաւունք տաս, ինչ հրամայեմ՝ կատարուի:

— Ուրախութեամբ տուի, վրայ բերեց թագաւորը:

Ապաւէնը թագաւորին վրանում թողնելով՝ դուրս եկաւ հարսընտեսի, փեսատեսի համար բերած ընծաներն ընդունելու: Նախ ընդունեց նազիրին, որ շատ վշտացել էր, թէ ինչո՞ւ ընդունելութիւնը ուշացնում են: Սրա ընծան մի ամեհի ձի էր, որի փրփրակալած սանձից երկու հոգի բռնած առաջ բերին: Գեղեցկութեան մաքրութեան խօսք չը կար. կասես ամպերի մէջ լուացած, հանած, բայց այնպէս էր փրուացնում ու բաշը թօթուում, կարծես ուզում էր կողքի մարդկանց կուլ տայ: Մինն ասում էր, ո՞վ գիտէ Զարդունի դաշտը մի շնչում անցնի, մինը թէ՛ հլէ կասես Մարալ-Գիւնովի լանջերում ծնած ու Ղրխբուլաղի ջրերով ու խոտերով սընուած:

— Զին պահեցէք, հրամայեց Ապաւէնը, մինչև թագաւորագնի վրանից ելնելը:

Նազիրին ներս ընդունեց: Եկաւ աղջիկը արծաթէ մատուցարանը ձեռին, ոսկէկար զոյգ մաշիկը մարգարտահիւս քօղով ծածկած:

— Նազելի օրիորդ, խնդրեմ այդ ընծան ինձ տուէք, դուք ներս մտէք, ասեց Ապաւէնը: Երբ բարձրաստիճան հիւրերի այցելութիւնը վերջացաւ՝ Ապաւէնը ժողովրդի ցանկութիւնը հաղորդեց Փափագին, որ դուրս գայ, երևայ:

Կարգադրել էր, որ բարձրաւանդակից իջնելիս Փափագին պէտք է ուղեկցէր Նազիրը, իսկ Հուրհերին վրանից ելնելիս պէտք է ընկերակցէր նազիրի աղջիկը: Այդ պատճառով Ապաւէնը բարձրաձայն յայտնեց:

— Թող Փափագին ընկերակցի նազիրը իր ընծայ բերած ձիով, որ հաւատարմանք թէ տեսքին համեմատ շնորհք ունի, իսկ նորա հարսի հետ զբօսանքի թող գնայ նազիրի աղջիկը իր նուիրաբերած մաշկները հագին և քաղցր գրոյց:

ներով զբաղեցնի, մինչև թագաւորի հետ ասելիքս աւարտեմ:

Այս ծանուցման առիթով միւս ընծայաբեր իշխանները դժգոհացին Ապաւէնի դէմ, թէ ինչո՞ւ իրենց էլ այդպէս անուն-անուն չի կանչում և պատուասիրում: Չէին իմանում որ նազիրի սրտում արիւնը թան էր դառել երկիւղից, որ համ ինքն է փորձանքի մէջ ընկնելու, համ իւր տղջիկը, որն անտեղեակ է թէ մաշիկի մէջ օձ կայ պահուած:

Բարձրագոյն հրաման էր. պէտք է կատարուէր: Նազիրը լալագին սրտով ձին հեծաւ, որ սկզբում դեռ հանգարտ էր. հանդիսականներից ոմանք նախանձում, ոմանք երանի էին տալիս նրան: Թագաւորազը առաջ անցաւ սովորական ձիով: Հարսնացուն ևս դուրս եկաւ ճիւղու իշխանագուն հարսների ու աղջիկների հետ, որոնք բացի նազիրի տրտըքէջ աղջրկանից Հուրհերի շքեղ ծամերը, չինարի հասակը. սիգաճեմ գնացքը տեսնելով խնդում, ցնծում էին: Միջոցը մի քառորդ ժամ չէր անցել, տեսան նազիրի կատաղի ձին ագին տրաքացնելով, բերան ու սանձ փրփրակալած ծլիւմ է դէպի ժողովուրդը: Ապաւէնը բռնել տուեց ձին, քաշեց ծածուկ տեղ, խարդախ թամբը փոխեց ուրիշը դրեց: Թագաւորազնը մարդիկ էր ուղարկել նազիրի ետնից, որ իմանան թէ կատաղի ձին ո՞ւր փախցրեց: Եկան, լուր տուին, որ նազիրը ջարդուած ընկած է անդունդի մէջ: Մինչև սրանք այդ դժբաղդ դէպքի մանրամասնութեամբ էին հետաքրքրւում յանկարծ մի օրիորդ շնչասպառ վազելով եկաւ յայտնեց.

— Նազիրի աղջիկը Ալափին է տալիս, հօրն ուզում է, շտապեցէք, հօրէս կրմեռնի:

Մարդ գնաց սրան էլ բերեց մտհացած: Ոսկեկար մաշկները Ապաւէնը գցեց թէժ կրակի մէջ. կրակից մի ուժգին տրաքոց վեր եղաւ և երկու ոլորուն պէճեր տեղն ու տեղը մրճեղ կտրուեցին: Աղեղի ծայրով մորմօտը ետ ետ անել տուեց, միջից գուրս եկան մաշկները աւելի սիրուն, աւելի փալլուն: Ամենքն էլ այս տեսիլքի վրայ երեսները խաչակն-

քում էին: Այս փորձանքներն անցնելուց յետոյ թագաւորը հրամայեց ոսկի և արծաթ բաժանել խմբուած ժողովրդին: Փափազը լուռ կացած չէր կարողանում բան հասկանալ պատահարից, իսկ Ապաւէնն աւելի խնդումներս դարձած այս ու այն կարգադրութիւններն անելով մաշկները Հուրհերին հազարեց, ինքն էլ նազիրին խորտակող ձին նստեց խուռն բազմութեան ովսանանների ուղեկցութեամբ ողջ և անփտանգ մտան քաղաքը:

Նորից սկսուեց հարսանիքի հանդէսը. ուրախ կերուխումը շարունակեց եօթն օր եօթ գիշեր: Ո՞վ ասես, որ Ապաւէնին չէր գովում, ամենքն էլ գլխովը պտոյտ էին գալիս և նրա հետ մի բերան խօսելը մեծ շնորհք համարում: Թագաւորին էլ ասել չէր ուզիլ, աչքին աչք էր բսել, ոտին ոտը: Ծեր տեղովը առուգացել, զժրիկացել էր: Ապաւէնին սուրբ-սուրբ էր անում, այնքան պատուում, սիրում էր, որ ամեն օր առաջին բարի լոյսը նրան էր տալիս: Թէպէտ Փափագին ու Հուրհերին աչքի լուսից շատ էր ուզում, բայց սեղանի վրայ առաջին աղիկ կտորը Ապաւէնին էր համեցէք անում, նրա սիրտը շահում:

Թագուհին չկար. մինուճարի դարգը և կարօտը նրան զերեզման էին տարել: Իրա մահուան պատճառը մեծ մասով նազիրի հնարովի լուրերն էին, որոնք գուժում էին Փափագի ու Ապաւէնի գլխին եկած քամբախտութիւնները:

Թէպէտ նազիրը իւր արժանի պատիժն ստացաւ, բայց հակառակ սատանէն էլ մտաւ Փափագի սիրտը և մի մեծ դժբաղտութիւն առաջացրեց: Ե՞րբ սատանէն չի հակառակ եղել, սէրը ատելութեան փոխել, բաղդաւորին դժբաղդացրել, ճիճալոցի արտասուքն երեսն ի վեր արել: Դեռ մի ամիս հազիւ անցած կլինէր՝ Փափագը եկաւ Ապաւէնի մօտ.

— Ողջումախպէր, գու ինձ սիրում ես, չէ:

— Հա, ինչ է, ինչո՞ւ համար ես այդպէս խիստ հարցնում, խօսեց Ապաւէնը, խկոյն գուշակելով Փափագի միտքը:

— Աշխարհն էլ գիտէ, թէ ինչե՛ր ես արել իմ սիրոյ Համար. գիտեմ, ինչնից բան խնայողը չես, խնդրում եմ առանց ծածկելու ինչ բացատրես նազիրի ու իւր աղջկայ մահուան պատճառները: Ոչով բան չհասկացաւ. բայց ես նրկատեցի, որ այդտեղ մի խորհրդաւոր բան կայ: Դու այդ գիտէիր սկզբից ու ծածկում էիր: Ասա խնդրում եմ, ողջումախպէր ջան: Այս ասելով փարուեց Ապաւէնի վզով:

— Սիրելի Փափագ, դեռ կենդան ժամանակները չէի ուզում նազիրի ու աղջկայ անունը լսել, որովհետեւ մի անգամ աչքիս դէշ էին թուացել, ինչ շատ սիրելի են քեզ, որ այժմ էլ նրանց մահուան պատճառն ես հարց ու փորձ անում: Հարցնում ես, բարի անձերի մասին հարցրու, աչքիս վրայ, թէ չէ դրանց պէսներից պատուհասը ծլծլում է:

— Մեռել են պրծել, թնչ վնաս պէտք է գայ և եկած վնասը թնչ պէտք է լինի, որ երկու խօսքով չես ուզում հետաքրքրութիւնս յագեցնես: Ձէ՛ որ մինչև մահուան օրը ողջումախպօր կեանքը ողջումախպօր համար ետ դրած պէտք է լինի:

Ապաւէնը չէր կարող խնդիրը բաց է ի բաց մերժել, ոչ էլ աշկարայ ասել, թէ այդ գաղտնիք է, որ յայտնելով պէտք է քարանամ. ուստի դարձաւ ասեց.

— Փափագ ջան, որ շատ ստիպում ես, կասեմ, դարձեալ փորձով կտեսնես, որ կեանքս քեզնից խնայող չեմ, բայց յետոյ դու գիտես:

— Լա՛ւ, լա՛ւ, թող ես գիտենամ, պատասխանեց Փափագը ուրախ հետաքրքրութիւնով, դու ասելուդ շուտ ասա, որ Հուրհերը վրայ չհասնի:

Ապաւէնը կրկնեց մեղմ սպառնալիքը:

— Փափագ, տես, ես պատմելու եմ, բայց խիստ ես փոշմանելու: Եւ պատմեց ոսկեփայլ Ծիտիկի պատուէրները:

— Նազիրի ընծայած ձին քեզ էլ իրեն օրը պէտք է դրէր: Նրա թամբը քրքրեցի, զարհուրելի սրհարներ գտայ,

որոնք տանջել էին ձիու քնքոյշ մէջքը: Եթէ ասածիս կասկածում ես, կարող ես անձամբ տեսնել: Նոյն ձին ես նստեցի թամբը փոխած. տեսա՞ք ինչպէս խելօք էր: Նրա աղջիկը Հուրհերին երեստեսնուկ բերեց մի գոյդ մաշիկ: Գաղտնիքը Ծիտիկի միջոցով ինչ յայտնի էր. հագցրի բերողին և տեսա՞ք ինչ օրի հասաւ: Կրակի մէջ տրաքոցը իժի ճուտն էր, որ մաշիկի մէջ դրած էր: Նոյն մաշիկը հագցրի Հուրհերին, ինչո՞ւ մի վնաս չեղաւ:

Փափագը հետաքրքրութիւնով լսում էր և չէր նկատել ոչինչ: Ապաւէնը խօսքն աւարտելուց յետոյ մի երկար անքաշեց և մնաց լռուած, քա՛.րա՛.ցա՛ծ:

Փափագը պաշարող մտածմունքից սթափուելով խօսեց.

— Բա՛, ողջումախպէր ջան, այդքան լաւութիւնն էլ նոր ես արել, ես դեռ անտեղեակ եմ: Ամեն կողմով ես շնորհապարտ եմ քեզ, մի ճանապարհ ցոյց տուր, ինքս էլ փոխարինեմ: Ի՞նչ անեմ: Փող տամ, ամաչում եմ, չէ՞ որ կիսրար եղբայր ենք: Հարիւր անգամ կեանքդ ինչ համար վտանգի ես ենթարկել: Լեզուով շարունակ ասելը «սիրում եմ»՝ արժէք չունի: Ի՞նչ կլինի քեզ համար այնպիսի բան հարկաւոր լինի, որ ես էլ քու արած լաւութեան հարիւրերորդ մասը գործով ցոյց տամ: Գանձ մսխեմ. եթէ գանձը չբաւականանայ, թագաւորութիւնս էլ վրէն դնեմ. եթէ դրանով էլ գրլուխ չգայ, կեանքս ու արևս քու սիրուն մատաղ տամ, որ քու սիրտն էլ ճոխանայ, ուրախանայ:

Այս խօսքերը արտասանելուց յետոյ Փափագը կարմրատակած գլուխը բարձրացրեց, Ապաւէնի աչք-ունքին նայեց.

— ձայն հանիր, ողջումախպէր ջան, ինչո՞ւ լուռ ես, հարցրեց Փափագը երեսն ի վեր նայելով. Մի ըստէ գննող հայեացք դրելով երբ տխուր իրողութեանը վերահասու եղաւ, երկիւղից փայտ կտրուեց, մնաց արիւնսպարտ:

Նոր գլխի ընկաւ, թէ ինչո՞ւ խեղճ Ապաւէնը նախազգուշացնում էր վնաս քաշելուց: Ետտ արտասուք չափեց,

շատ փոշմանեց, թէ ինչո՞ւ ստիպեց նրան գաղտնիքը բանալու, բայց էլ ետնից չհասաւ: Խելքը կորցրածի պէս չկարողացաւ ոտ ոտի առաջ դնել. առաջը չօքեց, սկսեց գլխին, կրծքին խփելով իրեն դատապարտել և աղիսողորմ ձայնով Աստուծուն աղաչանք անել:

Այս լացի ու սուգի վրայ ներս թափուեցին թագաւորը Հուրհերը և պալատականները: Ամենքն էլ պատահարքը տեսնելով մնացին զարհուրած: Փափագը լացը ուժով դադարեցնելով սկսեց քարանալու պատճառը պատմել: Լսողները աւելի սկսեցին ցաւել, մղկտալ, էլ հովանալու ճար չէին գտնում: Նրանց թափած արտասուքից քարէ արձանն ողջուել էր: Գիշեր-ցերեկ Փափագը ողջուժախպօր արձանի մօտից չէր պոկ գալիս. անհաց, աննիւթ մնալէն բարակել մասունք էր դառել:

Թագաւորն ու միւսները այն կողմը մնան, ջրատար Հուրհերը ձեռից գնացել էր, կասես արևը խաւարած: Սխորժակն էլ էր կտրուել, ոտի թելն էլ. մղկրտալէն ու լալէն գիշերը ծով էր շինում անկողինը ու քիչ էր մնում արտասընքում խեղդուի:

Թագաւորը գիտուն, բանիմաց մարդիկ կանչեց, գանձը առաջները թափեց, որ նրա սիրու ամեն հնար գործ դնեն, կենդանացնելու հնար գտնեն: Իէս չարչարուեցին, դէն չարչարուեցին — մի յոյս չեղաւ: Թագաւորի դուռը մէկ էր, եկողը օրեկան հարիւր ու հազար. խաչի ու խտաւորի պէս գալիս նայում էին քարէ արձանին, լալիս ու ափսոսալով իրենց տները դառնում: Չտեսնողներն էլ նկարագիրը լսելով այրուում, փոթով թուում էին: Փափագը տեսնելով որ ժողովրդի ձայնը իրեն դատապարտում է քարացնելու համար՝ կանգնեց մի օր հօրն ասեց.

— Թագաւորն ապրած կենայ, ինչ արի, ես արի: Ա՛խ վի՛շ անելով ոքմին իւր մեռած եղբօրը չի կենդանացրել: Սրա ինձ արած բարութիւնների կէ՛ր հարազատ եղբայրը

չէր անիլ: Ես սրան կեանքով եմ պարտական. Աստուած առաջս է բերել այս դէպքը, սր գործով ցոյց տամ, թէ ես էլ անձնուիրաբար սիրել գիտեմ և ընդունակ եմ տեղն եկած տեղը ազիզ ողջուժախպօր համար կեանք ետ դնել: Երկաթէ տրեխներ կհագնեմ, աշխարհէ աշխարհ ման կգամ մի ճար ու հնար գտնելու համար: Ինձ համար կործանուած է թագաւորութիւնը, քանի որ ողջուժախպօրս քաղցր արևը ես խաւարեցրի իմար հետաքրքրութիւնովս: Իմ կեանքը ինչք նման կլինի, երբ ամեն առաւօտ Ապաւէնի արձանը տեսնելով պէտք է անվերջ տխրեմ ու առանց սփոփուելու դառնապէս զղջամ արածիս վրայ:

Փափագը ճամբի պատրաստութիւն տեսաւ, կտրած սրբտով հօրն ու պալատականներին բարևեց և ժամանակ դրեց մինչև Նախրաթող, բայց չէր իմանում ինչ հանգի տուն մտնի, Հուրհերին «մնաս բարև» ասի: Հա՛, իսկոյն Հուրհերն ինքը դէմն ելաւ ու իմանալով նրա մտադրութիւնը՝ միթիթարիչ հրեշտակի պէս նրան քաջալերեց.

— Փափագ ջան, այժմ աչքումս դու աւելի բարձր ես, քան թէ առաջ: Քու արած վճիռը ինձ տխրեցնելու փոխարէն ուրախացնում է: Եթէ օտարութեան մէջ մի փորձանքի կհանգիպես, կը մխիթարուիմ գոնէ նրանով, որ ամուսինս իւր պարտքը կատարեց դէպ իւր ամենահաւատարիմ ընկերը: Իսկ եթէ Աստուած մեղք կգայ մուրաղաչոր ողջուժախպօրդ և մի ճարի դուռը նշանց կրտայ քեզ՝ հաւատացնում եմ որ ունեցած սէրս դէպի քեզ եօթն անգամ կը վարարի, կը բազմապատկուի: Այն ժամանակ կենդանացող, յարութիւն առնող սրտով ես կըլինիմ, մարմնով Ապաւէնը: Ուրեմն գնա՛, սիրելիս, ինչ որ չես փորձել, Աստուած հանդիպեցնում է, որ անձնուէր ընկերի արժէքը, տեղը իմանաս: Եթէ ողջուժախպօրդ պէս քո սէրն էլ անկեղծ է՝ յոյս ունիմ, որ Աստուած ամօթով չի թողնիլ:

Համբուրեց Հուրհերը և ճամբու գրեց Փափագին Հանգիստ սրտով:

Փափագը Հասարակ շորով, երկաթէ տրեխներով, առանց ուղեկցի, Ապաւէնի նետ աղեղը վերցրած՝ գլուխը փէշը դրեց ու իր աշխարհից դուրս գնաց:

ԺԳ.

Փափագը Հօր տանից դուրս գալով օրերով, շաբաթներով, ամիսներով շրջեց, շրջաշրջեց. միանգամայն անօգուտ և ապարդիւն: Վեց ամիսը կեռն էր ընկել, լսեղճը դեռ թափառում էր. ո՛ւմ էլ պատահում էր, միշտ այն էր հարցնում, թէ իւր եղբօրը կենդանացնելու համար ճարի տեղեակ չէն: Ամենքն աղանձուէլ, պապանձուէլ էին, մի լուսատու խօսք չէին հանում բերաններից. հէնց բոլորն էլ գլխները ժաժ տալով պատասխանում էին.

— Այ եղբայր, նա Աստըծուն մի հոգի էր պարտական, տուէլ է պրծել, էլ նրան թնչ ճար ես ուզում:

Հողը, քարը, փայտը, որ անշունչ, անլեզու բաներ են՝ նրանց անգամ դիմում, օղնութեան էր կանչում Փափագը: Վերջը հասաւ մի հովուի, որ մահալիր դիմհար տուած մըտամորթ կանգնել էր: Հովիւը սրան թէ՛

— Այ մարդ, ո՛ւր ես գնում:

— Գնում եմ Աստըծու մօտ այս ինչ ճարը հարցնելու եղբօրս համար:

— Քեզ մատաղ լինի իմ ջանն էլ, իմ ոչխարն էլ. Աստըծուց մի ճար էլ հարցրու ոչխարիս համար. ասա ամբողջ հօտը կոնդացել է, չի կարողանում ոտ փոխել արածելու համար. սրանք մնացել են մեղք ու կրակ, ես էլ երեսները պահելիս:

— Լա՛ւ կլինի, պատասխանեց փափագն ու շարունակեց

ճամբէն. տեսաւ մի բախրա այնքան մեծ, այնքան ահագին պոզեր ունի, որ մինը գնացել է ամպերի մէջ թաղուէլ, միւսը եկել քերծին դէմ է ընկել: Խեղճ անասունը չարչարում է, չի կարողանում ազատուէլ: Փափագին նկատելուն պէս պռնգնոտ սլով ասեց.

— Ո՛ւր ես գնում, սիրուն տղայ.

— Աստըծու կուշտը:

— Ի՛նչ թնչ կլինի, բարի լինես, ինձ համար էլ հարցնես. թէ պատճառն թնչ է, որ եօթը տարի շարունակ այսպէս խեղճ մնացել եմ սոված, ծարաւ:

— Շատ բարի, պատասխանեց Փափագը ու գնաց: Երկար գնալով լոգնեց ու շուքի ձեռից քաշուեց մի քերծի շուռք: Քարին թինկը տուած միջոցին քունը տարաւ: Երազումն այնպէս էր թւում թէ Աստըծուն մօտեցել է: Զարթնեց թէ չէ՛ մի մեղրածանճի բզզոց լսեց: Քանի օր էր բերանը ոչինչ չէր դրել. բզզոցի վրայ գնաց, որ մեղրով նիւթ առնի: Առաջև մի այլ բացուեց: Քանի գնում, այրն այնքան մթնում էր և բզզոցն ուժովանում: Փափագը այրի մութ խորշերին, ծերպերին նայելով սարսափում, զարգանդում էր: Ասում էր չը լինէ՛ թէ սա գողադարան է. մեղրածանճը այսչափ խոր տեղերում թնչ է անում: Այրի խորքը հետզհետէ լայնանում էր ու բզզոցը պարզ, մեկին լսում: Փափագը մի քանի անգամ ուղեց լետ դառնալ, մի երկու ոտ լետ էր դառնում, կրկին ինքն իրեն սիրտ տալիս. «ոչ վախենալն է մի բան և ոչ ճամբի կիսից լետ դառնալը, գնամ, տեսնեմ թնչ կայ»: Այս ասելով միսն ատամի տակն առած գնաց, գնաց և տեսաւ այրի ընդարձակ տեղը մի ալևոր, ձնի պէս սիպտակ միրուքը գօտկից հետ չոքած աղօթք է անում: Փափագը այս տեսարանի վրայ փշաքաղուեց, չկարողացաւ երեսին մտիկ տալ: Սուրբ ճգնաւորն էլ դէմքը աղամորդուց շուռ տալով խօսեց.

— Այ անփորձ հողածին, խնդրուածք ունիս առ Աստուած, թէ զուր եկել ես Հանգստութիւնս վրդովելու:

Փափազը դողդոջուն ձայնով պատասխանեց.

— Ո՛վ սրբազան Հայր, ես մի անմխիթար ճամբորդ եմ և առ Ստուռած աղերսալի խնդիր ունիմ: Բարեխօս եղէք Տիրոջ մօտ և մի Հնար ասեցէք իմ սիրելի ողջումախօրս կենդանացնելու համար: Նա քարացել է թշուառիս ձեռով և ես նրա սիրոյ համար ամեն վայելչութիւն, արքայական գահ ու գաւազան թողած՝ շրջում եմ անդադար: Մինչև ճար չգտնեմ, ես տուն դարձողը չեմ: Զարհուրում եմ ամեն անգամ ողջումախօրս քարացած տեսնելով, նրա ուրուականը ինձ հանգիստ չի տալիս. գիշեր-ցերեկ հալածում է: Սրբազան Հայր, մեղքացիր ինձ, ասա թնչ անեմ, որ ջրում խեղդուիմ, որ կրակում այրուիմ, որ նրան մի Հնար լինի:

Ճգնաւորն առանց դէմքը ցոյց տալու՝ մեկնեց ձկոյթը.

— Ա՛ռ այս մատանին, ասեց, սրա մէջ ամեն բարերար գօրութիւն կայ. ջրի մէջ կը գցես և այն ջուրը կըսրսկես երեսին, իսկոյն կըկենդանանայ:

Փափազին ապսպրանքներն ասեց. դրանց պատասխաններն էլ տալուց յետոյ ալւորն աներևութացաւ: Քարանձաւը լուսաւորուած էր, ոքմին չկար:

Փափազը հասկացաւ, որ ճգնաւորը հէնց Տէր ինքն էր: Ինաց չօքած տեղի հողը համբուրեց, ջերմեռանդութեամբ ծունր դրեց ու ելաւ այլից:

Իարձաւ բախրի մօտ, սրբազան մատանին քսեց պողերի չորս բոլորը, իսկոյն տեղահան եղան թափուեցին: Բախրէն ազատուեց, Փափազին շնորհակալութիւն անելով վազեց արօտ:

Սյդ տեղից գնաց հովուի մօտ, ասեց.

— Երկու կտոր երկաթ ճարի, ճղների պէս իրար կպցրու, ոչխարի բուրդը խուզի, կըթեթեւանայ և կըոտնաւորի:

Հովուի մօտ կաթնաբերողը ուտելուց յետոյ ճամբայ ընկաւ ուրախ-ուրախ: Ոտներն այնպէս էր փոխում, կասես հրեղէն ձի: Շատ գնալով հանդիպեց մի առուի. ուզեց ծա-

րաւը կտորել, ջուրը շատ պղտոր էր. վերև գնաց ակը դրանելու: Տեսաւ բաւական հողիք աղբիւրի վրայ եղած, որը շորն է թափ տալիս, որը երեսն է լուանում. որը մազերն է սանդղում. բոլորն էլ ջահէլ, բոլորն էլ գէնք ու զրահով, հեռաւոր երկրի մարդիկ:

— Բարով, այ հողու աղբերտինք:

— Սատրճու անհատ բարին քեզ:

— Ի՞նչ մարդիկ էք, սր էք գնում:

— Մենք հեռու գաւառների իշխանագուններ ենք, եկել ենք բաղդներս փորձելու:

— Ո՛ւմ վրայ, որտեղ էք փորձելու, հարցրեց Փափազը:

— Ե՛, այն հեռու սարային տեսնում ես. Լանգաբերդ են ասում, նրա տէրը մի հատիկ սիրուն սղջիկ ունի: Տարուայ հինգ նաւակակին փեսաժողով է անում: Շատ երիտասարդների վերջ է արել, մենք էլ գնում ենք մրցահանդէսին մասնակցելու:

Փափազն ասեց, «ես էլ ձեզ հետ»:

Գնացին, Լանգաբերդ այն ժամանակ հասան, որ սղջիկը կանուխ ներկայացող իշխանագուններին նեղն է լծել: Ուզում էր պնդոցը ժողովել, հանդիսականները նորեկ երիտասարդներին տեղ տալով բարձրաձայնեց.

— Նորերը քաջ կըլինեն, սրանց փորձեցէք, դեռ պնդոցը մի բանաք, մի բանաք:

Հարսնացուն նաժիշտների արանքից ականեց, տեսաւ եկող փեսացուները բազմաթիւ են, որը տարաժամած է, ժամանակ չի լինիլ առանձին-առանձին փորձելու, այս առաջարկն արեց մարդամիջով.

— Երևութով ամենքդ էլ քաջ, կտրուկ երիտասարդներ էք. բայց ինքներդ լաւ կը ճանաչէք, թէ որն է ձեր մէջ արժանաւորագոյնը. ձեր յօժար կամքով նրան ընտրեցէք. թող առաջ գայ, իմ ձեռից կովկիթն առնի ու կաթով լիքը

տանի այս բարդու կատարը և առանց մի կաթիլ թափելու վեր բերի:

Հարսնացուի այս առաջարկի վրայ երիտասարդները կարմրատակեցին մին, մինի նայելով, ոչովի վրայ մատնացոյց չարին: Նրանցից ամեն մինն էլ ցանկանում էր ինքը հարսին տիրանալ, բայց խորագէտ հարսնացուն աչքի տակով նշմարելով նրանց ծուլ-ծուլ փսփոոցն ու փնթփնթոցը կամեցաւ երիտասարդներին ատամի տալ: Կարգով կանգնեցնելուց յետոյ քօղն երեսին եկաւ փեսացուների առաջով անցնելու: Իւրաքանչիւրին մօտենալիս հէնց որ քօղը բարձրացնում էր, դէմի երիտասարդը շափաղից շփոթւում էր ու աչքերը գետին գցում: Հերթը հասաւ Փափագին, քօղը կէս խուփ նայեց, տղէն այնուձր չգցեց, աղջիկը քօղը ճակատը հասցրեց, երեսբաց նայեց, տղէն աչքն էլ չճպեց: Աղջիկը սրա կռնից բռնած քրնքշաբար բարդու մօտ քաշեց:

— Բոլորի միջից ընտրեցի սրան, որ աւելի անվախն է երևում: Եթէ, ինչպէս ասել եմ, կովկիթը կաթով լիքը անարատ կտանի, անարատ էլ կբերի՝ ես կլինեմ սրա բաղդը: Այնուհետեւ իր կամքն է, ուր ուզում է տանի: Բայց եթէ առաջինների պէս անշնորհք կըլինի, ձեռները կըղողողան և ներքև կաթան նշան կլինի՝ իսկոյն գլուխը կը կտրուի. այս ասելով կաթը մեկնեց, ունքամէջն էլ քաղցրացրեց: Փափագն անթարթ աչքերով իրեն ուղղած ժպիտն ընդունեց կովկիթի հետ միասին:

Փափագը իր հօրն ու բարեկամներին միջոց էր որոշել մինչև նախրաթող. եթէ եկաւ, եկաւ, եթէ չէ, իմանան որ ոտով գլխով կորել է:

Հէնց այդ նախրաթողի պահն էր ու երկու օրից յետոյ Նաւասարդ: Ժողովուրդը տես պէտք է գնացել էր իւր թագաւորին, շնորհաւօրելու այդ աղից տօնը: Թագաւորն ըստ սովորութեան ուրախակցում էր ժողովրդին, դրամ կամ թանկ գազին ընծաներ բաժանում: Փափագը տարակուսած բարդու

տակին մտածում էր. «Ապաւէնի քարանալու պատճառով արդէն աշխարհը սգաւօր է, այժմ եթէ ես էլ ժամակորոյս լինիմ ու որոշեալ օրը չերևամ, խո հօրս ու ժողովրդի վիշտը աւելի կսաստկանայ»: Այս մտմբառքի մէջն էր. աղջիկը կարծեւով թէ աղօթք է անում, ասեց.

— Բաջի աղօթքը կարճ պէտք է լինի, որ գործելու միջոց շատ ունենայ:

Փափագն անխօս սկսեց բարձրանալ ծառը: Բարդու տակ բերին սև շալ փռեցին, որ կաթիլը նշմարուի: Չզնաւորից ստացած մատանու մի կողմը կովկիթում թաթխեց, կաթը թանձրացաւ սնց որ գոմջի մածուն: Գրեց գլխին ու վեր թափուելուց ասպհով հասաւ կատարը: Բայց ծառն էլ ծառ չէր է. նրա տունը ծակուի, գլուխը, ո՞վ գիտէ ամպից էլ անց էր կենում: Մինչև այդ օրը ոչ մի աղամորգի սիրտ չէր արել կատարը բարձրանալ. գեռ կէս տեղը չհասած՝ աչքերը շաղւում էին, գլուխը պտոյտ դալիս: Այդ ծառի կատարից շատ աշխարհներ երևում էին պարզ, ինչպէս ձեռիդ միջին: Փափագի գուարճութեանը չափ չկար, ամեն կողմ նայեց ուրախացաւ. վերջը իր երկրի վրայ էլ նայեց: Նշմարեց իւր սահմանի վրայ բաւական բաղմութիւն կանգնած. գուշակեց որ դա իւր հայրն է իւր երկրի ժողովրդով, որոնք եկել են Փափագին զիմաւորելու: Սպասում են իր գալտեան: Երբ կրտեսնին օրը մթնում է, դարձեալ չի երևում, կիմանան որ ինքը կորած-մեռած է, տխուր-տրտում տները կըդառնան:

Այս մտածելով Փափագը ծառի վրայ լաց եղաւ. բոլոր արտասուքը կուլ տուեց, բայց մինը որ շատ խոշոր էր, գլուխը ընկաւ ներքև:

Հարսնացուի հայրը բացականչեց.

— Կորաւ, այդ տղէն էլ կորաւ:

Ժողովուրդը տխրեց այդ անաջողութեան վրայ, բայց տխրելը աղջկանն էր, որ փռանց այդ երիտասարդին հաւանել էր և մտքումը սիրել: Անաջողութեան լուրն առնելով

նուազեց ու նաժիշտների օգնութեամբ հասաւ իւր առանձնարանը: Փափագն անտեղեակ այս ամենին՝ կովկիթը գլխին իջաւ, զգուշութեամբ մատանու միւս կողմը թաթխելով՝ կրկին հեղուկ դարձրեց կաթը և գետնի վրայ դրեց տխրագէմ: Կահիճներն եկան որ կռները կապեն, Փափագն ասեց.

— Ինչո՞ւ էք կապում, դեռ սպասեցէք կէս խօսք ասեմ թագաւորին, յետոյ կապեցէք, ընդդիմացող չեմ:

— Ասա, ասա, պատասխանեց թագաւորը, բոլորի յոյսն էլ քեզ վրայ էր, ափսոս գրաւդ տանել տուիր:

— Թագաւորն ապրած կենայ, սխալուում էք, գրաւը ես տարել եմ: Կովկիթը անարատ տարել եմ, անարատ բերել, բայց եթէ կաթիլի համար էք ասում, նա կաթը չի:

— Զնու երևում է, էլ սրտեղ չի կաթը. մի բան որ աչքովս տեսած լինիմ, էլ խօսքով խաբել կլինի: Սև շորի վրայ սիպտակ կաթիլը աշկարայ բղաւում է կոյր մարդուն էլ, որ ես կաթն եմ, կովկիթիցն եմ ընկել:

— Շատ բարի, ողորմած թագաւոր, Աստուած միջնորդ է այստեղ. բերել տուր մի արդարասէր մարդ. թող լիզի թէ քաղցր լինի, քու տարածն է, թէ աղի լինի, իմ տարածն է:

— Յօժար եմ, թող այդպէս լինի, պատասխանեց թագաւորն ու ընտրեց մի ճշմարտախօս մարդ: Ժողովուրդն իրար հրելով իրար քռինչ տալով, գլխների վրայ մէջ էին ընկնում, որ ժամ առաջ տղի վախճանն իմանան: Ընտրուած մարդուց էր կախուած դատավճիռը: Զոքեց լեզուն դիպրեց.

— Թագաւորն ապրած կենայ, ասեց. ճշմարտին հաւատա, սա կաթան համ չի:

— Բան թէն է, հարցրեց թագաւորն այլայլուած:

— Ի՞նչ լինելը չգիտեմ, միայն խիստ աղի է: Ժողովուրդը խնդաց ու բարձր աղաղակներով օգը թնդացրեց: Երբ թագաւորն աղիութեան պատճառը տղից պահանջեց, սա թէ՛

— Իսկ պատճառը հարսնացուին կասեմ: Փափագին առաջնորդեցին աղջկայ մօտ: Սա խնդումներես ընդունեց, ձեռ

տալով ճակատից համբուրեց ու կողքին նստացրեց: Փափագը նրա խնդրով պատմեց իւր գլխի անցուածքը. երբ արտասուքի պատճառը պէտք է բացատրէր՝ կապ ընկաւ ու լռուեց: Աղջիկը պահանջեց որ շարունակի: Տղէն թէ՛ «խօսմ չէս նախտիլ, որ սրտինս ուղիղ խոստովանեմ:

— Սյն ժամանակ տմարդ կասեմ, երբ սրտինդ կեղծես, պատասխանեց աղջիկը:

— Շատ բարի, ասեմ: Իմ այսքան նեղութիւն կրելու նպատակն այն չէր, որ քեզ վրայ պսակուեմ:

Այս խօսքի վրայ աղջկայ ունքերը թռուռեցին:

— Ես քեզ հաւանել եմ, շարունակեց Փափագը, իմ եղբօր համար, որ իմ սիրու համար քարացած է:

— Նա որ քարացած է, թնչպէս կլինի մեր պսակուելը, հարցրեց աղջիկը:

— Կրա համար իւր հաւատարիմ ողջումախալէրը ճարը գտել է ու հիմի գնում է, որ կենդանացնի:

— Ես յօժար եմ, ինչպէս կամենաս, քու ընկերին ես էլ եմ հաւան անտես, անձանօթ:

Թագաւորը ներս մտնելով մանրամասն տեղեկացաւ աղջիկայ ու տղի գրուցներին: Վերջն իր կողմից ասեց.

— Հաւատում եմ որ այստեղ Աստրճու մատը խառն էր: Քեզանից պարթև ու գեղեցկագէմ երիտասարդներ շատ են պնդոց մտել: Երևի քարացած ողջումախալորդ բաղդիցն էր, որ ամենին տուիր անցկացար: Երբ որ աղջիկս հաւատալով քեզ յօժարուում է քարացած եղբօրդ կին լինել՝ ես էլ իմ կողմից յօժար եմ: Եթէ Աստուած իմ ծերութեան խղճայ, քարացածին կենդանութիւն տայ՝ ձեզ էլ ուրախութիւն կլինի, մեզ էլ. եթէ չի լինիլ իւր կամքն է: Փափագը հասկացրեց, որ հարկաւոր է շտապել: Ինքն ու աղջիկը նստեցին ընտրովի ձիան ու ճամբայ ընկան:

Խեղճ հայրն ու Հուրհերը աչքները դռան կթած դեռ սպասում էին Փափագի երևալուն: Ողջ քաղաքը նաւասարդի

պատրաստութիւնը տեսել, թագաւորի կարի սև դրօշակին էր նայում, արդեօք Փափազը չի՞ եկել, որ կարմիր փոխեն: Ձէ, չեկաւ մինչև ուշ գիշեր: Աշխարհի սովորութեան համաձայն քաղաքացիք առաւօտը պէտք է թագաւորին տես գնային. բայց միտքները փոխում էին, «ախր ո՞նց սգաւոր թագաւորի երեսը գնան»:

Թագաւորն էլ որդու բացակայութեան միջոցում մէկ գնում էր Հուրհերին մխիթարում, մէկ գալիս Ապաւէնի երեսն ի վեր նայում, կորած որդին մտաբերում, փուլ գալիս ու ձնանման մազերը արտասուքով ողողում:

Ժ. Գ.

Ագամայ մութը նոր բացուած միջոցին, երբ Աստրծու չարն ու բարին իրարից նոր էին բաժանուել, երկու հոգի Պայ-պայ թագաւորի պալատին մօտեցան. նրանցից մինը ծոցից կարմիր թաշկինակ հանեց, կապելով նետին, նշանակի սուէց գրօշակի ձողին:

Հուրհերը լուսամտի առաջ աչքերը սրբում էր. նկատեց թէ ինչպէս մի սովոր ձեռ մեծ դռան սողնակը քաշեց ու սրարշաւ երկու հոգի միասին բակ մտան:

Հոգին մի բան վկայեց. էլ տեղը չհամբերեց, նետի պէս սրացաւ և ուրախ բացականչութեամբ եկողներից մէկի վզովըն ընկաւ:

— Ա՛խ Փափազ, Աստրծուն փառք, ողջ եկար. այսքան տանջել կլինի՞:

Ամենքն էլ դուրս թափուեցին ականթարթում ու խընդումից չզրտէին ի՞նչ անէին: Փափազը չթողեց ժամանակ կորչի, տեսնելով որ նրանց արտասուքին վերջ չի լինիլ, ասեց.

— Խնդրեմ ալս քոյրացուիս ձեզ մօտ ընդունէք, շուտով ինձ մի աման ջուր բերէք. յետոյ ամեն բան լաւ կըլինի:

Խնդիրը կատարուեց իսկոյն: Մատանին ջրի մէջ զցեց, ջրից մի բուռ ամեց քարեարձանի երեսին, Ապաւէնը թերթերունքը շարժեց, աչքերը բաց արեց: Երկրորդ բուռն ածեղիս, արձանը խոր ան քաշեց. երրորդն էլ ամեցուց յետոյ Ապաւէնը վերկացաւ և զուարթ խօսել սկսեց, կասես քնից կշտացած մարդ: Թագաւորն ուրախութիւնն անսահման եղաւ, երբ տեսաւ կորած որդին գտնուած, քարացած հոգեորդին կենդանացած: Հրամայեց ընդհանուր մեծ սեղան պատրաստել, պալատականներին, իշխաններին, ժողովրդին աւետիս տալ: Փափազն Ապաւէնի առաջ չոքած՝

— Ապաւէն ջան, ասաց, արդեօք ներում ես քու Փափազին իւր անգգոյշ սխալանքի համար:

— Ապաւէնը ամենին պատրաստ է ներելու, թէ իւր ողջումախպօրը, որը իւր հերթում ապացուցեց իւր անձնուիթութիւնը:

— Շատ բարի, ուրեմն կըլսես հատիկ խնդիրս:

— Ինչո՞ւ չէ:

— Գու ինձ մուրազիս հասցրիր, ուզածս տեղաց արիւր անհուն նեղութիւններ լանձն առնելով: Քու արածի հարիւրական մասը դեռ ես արած չունիմ. մնում է որ քեզ կենդանացնելուց յետոյ արժանաւոր հարսնացու էլ ճարեմ: Արդեօք ընտրելու կատարեալ իրաւունքը ողջումախպօրդ տալիս ես:

— Տալիս եմ, լիաբերան պատասխանեց Ապաւէնը: Այդ խօսքի վրայ պալատի միջի դռները կընկի վրայ բացուեցին ու երկու լուսադէմ աղջկերք ներս եկան: Ապաւէնը երկսին էլ խոր գլուխ տուեց. մինը Հուրհերն էր որ Փափազի կողմն անցաւ, իսկ միւսը մօտեցաւ Ապաւէնին և իրար հետ կրօնաբունուկ մտան ճաշարան, ուր թագաւորը աշխարհ գլխին հաւաքած նրանց ճամբէն էր պահում: Որ չորսը միասին չեկան ու անուշ ժպիտով հանդիսականներին չողջունեցին, հէնց իմանաս արև ծագեց: Նրանց շղանգից պատ ու առաստաղ ճրագի պէս վաւազին, հուրհրատոցն ընկան:

Թագաւորը կ'իջան ձեռն առաւ.

— Շնորհաւոր նաւասարդ, աչքներդ լոյս, սիրելի ժողովուրդ:

Ժողովուրդն էլ գաւաթն ու քարէղանները ձեռներին.

— Աչքդ լուսի կենայ, մեր պատուական թագաւոր. ջահէլները միշտ ջուխտ մնան, ոնց որ նանի ծիծը ջուխտ է:

Այլ էրէց, դարձան տէրտէրին, Ապուէնի նշանը օրհնիր: Այսօր նշանաւոր տօն է, թող աւելի նշանաւոր դառնայ: Օրհնիր որ մեր աշխարհի ջահէլները միշտ մէկ մէկու այնպէս սիրեն, ինչպէս այս երկու ողջումսպէրները:

Հէնց այս խօսքումն էր, ձիաւորի տուտը բաց եղաւ դէպի պալատի բակը: Եկողն Ապուէնի աներացուն էր, որն իր փեսային կենդան տեսնելով դուրեկան պատկերի վրայ հիացաւ: Դեռ սեղան չնստած մօտեցաւ, Համբուրեց ճակատից ու մատի մատանին նրան տալով:

— Դեռ չտեսած, քու պատմութիւնները լսելով, յօժարուեցի միակ աղջիկս արձանիդ գերի տալու, այժմ որ տեսնում եմ կենդան ու ողջ՝ տալիս եմ քեզ ամբողջ թագաւորութիւնս:

Հէնց այս խօսքում իմաց տուին, որ մի ծեր իշխան բազում կանգնած է: Փափազը շտապեց դուրս, ճանաչելով ուրախուրախ ներս բերեց: Ապուէնի աչքն առնելուն պէս արտասուքն առուի պէս հոսեց, ուրախ ճիչ արձակելով վեր թռաւ նորեկի ձեռը Համբուրեց:

— Սա էլ իմ հայրացուն է, ասեց Ապուէնը, թագաւորին ու աներացուն ներկայացնելով:

Ուրախութիւնն աւելի թնդացաւ ու աշխարհովի դարձաւ: Բազմականները հիացած Ապուէնի ու նրա քաղցր աստղի վրայ՝ միաբերան լիասիրտ մաղթեցին.

— Տխուր օրդ անցկացաւ. այսուհետե կեանքով կշտանաս, մինչև մահ-գերեզման ծուխդ ծիրանի մնայ, մեր աշխարհի ապուէն:

Բ Ա Ռ Ա Ր Ա Ն

Ալարկոտ—ճոյլ, հեղք.

Ախպէրացեղ—եղբարացեղ, ողջումեղբայր.

Աճովի—ձուլած.

Աձխակոթ—կիտայրեալ փայտօջաղի վրայ.

Ականել—աչք ածել.

Ականջաբռնուկ—աչքալոյս.

Անտուռներ—անտառում բնակուող հսկայ էակներ.

Աննիւթ—անհաց.

Աչք կ'իջել—սպասել.

Ատամի տալ—փորձել.

Ատամը մազ մանել—ուժը պատել.

Ա՛րա—տօ.

Արիւնսպարտ—արեան պարտական, լանցագործ.

Բախրայ—եղջերու.

Բան գցել—գործադրել.

Բամբաչել—գլխին ամուր խփել.

Բարակ մանել—տկարանալ.

Բլղուղ—բերանն ուռած, լըցրած թուշերով.

Բղղալ—վտանդի ժանանակ եզան բառաչել.

Բրիշակ—աւերակ.

Գինոս—շատ գինի խմող.

Գիական—գիտուն.

Գլուխը փէշում դնել—հպատակուել տխուր բաղդին.

Գրեղապէտ—հիւանդի սրտի ուզելիք.

Դեղնակոթել—գոյնը թուցնել, դեղնել.

Դմբուզ—կռուփ.

Երեսհարք—դէմք.

Երեսում փուշ ունենալ—ազդու հայեացք ունենալ.

Զուռ—ահագին, մեծ.

Թաթալոշ—սպտակ.

Թթուել—զայրանալ.

Թոնթորալ—փնթփնթալ.

Թուալ—ազդել.

Թաւմոշկած—թոշնած.
 Ինչ աստղի աղամորդի—ինչ
 բազդի աղամորդի.
 Լախո—կաշէ կամ ամուր լա-
 թէ ոլորած կարճ պարան.
 Լաջ—հակառակ.
 Լեկոխ—տիղմում շաղախուած.
 Լիսնահող—կաւահող.
 Լոշտակ—տափակ.
 Լսախալի գլուխը բան գցել—
 օգտուել, յաջողեցնել.
 Խաղահան անել—յօղահան ա-
 նել.
 Խելքամաղ լինել—խելքը թըռ-
 ցնել.
 Խէճ ու զոէճ—խիճ.
 Խծուել—լափել, ուտել.
 Խլխլալ—անհամար բազմու-
 թեամբ այս ու այն կողմը
 շարժուել. մարդիկ, ձկներ.
 Խոնչա—փայտէ երկար ձևի մա-
 տուցարան.
 Խոտոր գցել—պարկեցնել.
 Ժիր—ակօս.
 Ծծլալ—կաթկաթել, հոսել.
 Ծկրակել—թաքնուած տեղից
 անթարթ նայել.
 Ծղրտալ—բղաւել.

Ծմակ—անտառոտ.
 Ծմրանները կտրել—լուել, պա-
 պանձուել.
 Ծուլ անել—վերև գցել, բար-
 ձրը նետել.
 Ծուլ-ծուլ լինել—ճախրել,
 բարձրանալ.
 Ծուռն—թուռն որդի.
 Ծրծոքել—մինչև յատակը
 դարտկելու աշխատել.
 Կածան—նեղ, ոլոր-մոլոր շա-
 ւիղ.
 Կարմիր ուսկապը կապել—
 հարստնիքի նշանը՝ կարմիր
 թաշկինակ կամ արբեշումէ
 վիլա ((թաթուկ) կապել
 թագաւորացուի ուսից.
 Կեռն ընկնել—լրանալու մօ-
 տենալ (ամիս, տարի).
 Կզնուած—բարկացած.
 Կթխալ—գինու մեծ թաս.
 Կիսրար—հաւասար կէս բաժ-
 նի տէր.
 Կլափ—բերան, ծնօտ.
 Կլափին տալ—բերանը բացու-
 խուփ անել մերձ ի մահ
 ժամանակ.
 Կնկոքշտուրիկ—սիրուհի, գե-
 ղեցիկ.
 Կշկուռ—հանգուց, կապ.
 Կոնգորնալ—գայլի կամ շան

լալը.
 Կոնգանալ—ոտից խեղճանալ,
 անգամալուծուել
 Կորած-մոլորած—անյայտ.
 Կուլ-բուկ,—ծնօտի ստորին
 մասը.
 Կուլ-կուլ լինել—ձգուել դէ-
 պի մէկը.
 Կունաոլոր—ուժգին կերպով.
 դարբինը երկաթ տափա-
 կացնելու միջոցին զարկում
 է կունաոլոր.
 Հակառակի ձին նստել—սա-
 տանի ձին նստել.
 Հաղաղել—տրորել.
 Հանգերձի փէշը գլխով գցել—
 որդեգրել
 Հիւսել—իրար ետնից խփել.
 Ճեճել.
 Հլէ—գեռ.
 Հոթ—կաւէ լայնաբերան ունկ-
 նաւոր մեծ աման.
 Հորէս—ահաւասիկ.
 Հուրհրատոցն ընկնել—փայլ-
 փլել.
 Հևուոց—հևոց, թանջոց.
 Զեռի խաշուն խմել—ուժը
 փորձել. ճեճ ուտել մէկից.
 Գբնած—լցուած, զգացուած.

Գժժոն—սրբն(թաց (գետ)).
 Գժրիկանալ—առուգանալ.
 Գնջղինջ—կակիճ, մղկիտ.
 Գոչ—խոյ.
 Գաբըռոց-ճղճոց—խառն ձայ-
 ներ.
 Գաբնթալ—հաստ, խուպոտ շը-
 շուկ հանել. ձին գարին ու-
 տում է զըբնթալէ.
 Գրթալ—պարանի ուժգին քը-
 սուելը. ուժով կտրուելը.
 Խսնչալի կամ գանակի մի
 բանի մէջ ուժով մխելը.
 Ծլել—վազել մէկի ետնից.
 Ծլըմկոտալ—մարմինը կտորա-
 տել յօրանջելով.
 Ծլուլուել—հաւաքուելով բար-
 ձուել մի բանի վրայ. ծտեր,
 միջատներ.
 Ծլորած—թաւամած.
 Ծոխանալ—հրճուել.
 Ծումբ—հողի մեծ կտոր.
 Ծպել—աչքը թարթել.
 Ծռմեռել—ջարդել, ուժաս-
 պառ անել.
 Մաղը թեքուել—վնաս դիպ-
 չել.
 Մաթրաթ—կաւէ մեծ քրեղան.
 Մակառ—թագաւորացուի ըն-
 կեր.

Մասունք դառնալ—նիհարել.
Մեղմէրեց տալ—առանց բոցի
և ծուխի ինքն իրեն այ-
րուել.

Մէրը—մայրը, խաղի գլխաւոր
անդամ.

Մթնաժող—իրիկնադէմից յե-
տոյ գէպի իրիկուան մուծը.

Միսն ատամի տակն առնել—
նամուս ընկնել.

Մլլալ—թանձր ծուխի կամ
որևէ բուրմուռքի ծանր
բարձրանալը.

Մխուել—թխանալ.

Մղակ—գռան ետև, շէմք.

Մշմեղած—հանգչելու մօտ
հասած.

Մորմոտ—տաք մոխիր.

Մուրազաչոր—վաղաժամ մե-
ռած.

Մրզոքել—քամել, հատացնել,
(գինի, ջուր).

Մրճեղ—կայծերի վրայ նստած
աճիւն.

Նախրաթող, նախրաթողի
պաս—Յիսնակի պաս.

Նիւթ առնել—ուտել, կազ-
դուրուել.

Նղղել—թմրել, թուլանալ.

Նշանուկի տալ—նետով, գնդա-
կով մի բանի խփել.

Չէխ - շէխ անել—օրօրուելով
գնալ.

Շրանգ—շող ճրագի, կրակի.
Շողմքոր—խոնարհ.

Ուշիարանալ—սթափուել.
Ոտների թելը հատնել—ոտ-
ների ուժը սպառուել.

Ոտը լինել—կանգնել, հան-
գըստանալ.

Ոտնատեղ—մանգալ, շրջել.
Որձակ—աքաղաղ.

Չալիկ—մալիկ կխտար—նախ-
շուն եղնիկ.

Չալտըպուրիկ—խայտախարիւ.
Չանթել—բռնել մատներով
գցած բանը.

Պատ քցել—պարանը շուրջ
բոլոր անցկացնել.

Պարանել—շրջել, շուռ տալ.

Պարան գցել—վէր գցել, գե-
տին տալ.

Պելացած—ապշած.

Պէժ—կայծ.

Պնդոց—բերդ, ամրոց.

Պող—կայծ, պէժ.

Պուլիկ—կաւէ աման առանց
ունկի.

Պուրնկնոտալ—պաղատել.

Պուրշկած—խեղճացած, անմը-

խիթար նստած.

Սալանի—սալ մեծ տափակ
քար. այդպիսի մի մի քարի
վրայ կանգնեցրած են հին
տների ահագին հաստու-
թեամբ սիւները.

Սալարած—թառամած.

Սալ, սալեր—խաղի մէջ որո-
շած թիւ, որը լրացնելուց
յետոյ խաղը տարուած է
որև է կողմից: Տղամարդիկ
այդ թուին իրենց խաղե-
րում սալ են ստում, իսկ
աղջիկները լաչակ.

Սասում—անթիւ բազմութիւն
շնչաւորների.

Սարաչի—աշտարակ.

Սըկել—քշել, խրկել (ջուր).

Սըկըրկալ—ահ քաշել, վախ-
վախել.

Սմբակներից հետ—սմբակնե-
րից սկսած.

Սըռ—լերան կատար.

Սըհար—սրածայր մեծ փուշ
կամ բլեռ.

Սըտմա լինել—զգուել.

Սըտումը մի բան տալալ—սըտի.
մէջ մի բան գուշակել,
զգալ.

Սըտի փուք—սըտի վիշտ.

Սըտի քիթը մղկըտաց—ան-
չափ կսկրծաց.

Սփարթնել—գոյնը նետել,
թալկանալ.

Սէգ—կոճի.

Սշտլի տալ—խայտալ.

Սուվուալ—բոցավառուած այ-
րուել.

Սըխալէ—առատօրէն հոսելով.

Տալ—Սողոմաշէն հին տների
(որև կոչուում է դարբաղէ
տուն) ծածկը ունի չորս
կողմ, որոնք սրանալով վեր-
ջանում են հերթմակով,
իւրաքանչիւր կողմը իւր
գերաններով, տախտակնե-
րով կոչուում է տալ ևս նը-
շանակում է փեսի քոյր.

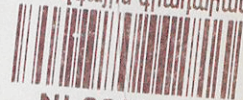
Տմբամբացնել—շարժել.
Տըտըքէշ—տղեղ, գէշ.

Յալքուն—ցայտումն.

Փլանչա—մեծ կտոր.
Փոթոթուել—վշտից նեղանալ
այրուել.

Փորձանքից պատրաստ մարդ—
վախկոտ մարդ.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0685895

